

TARTALOM

Tanulmány

LÁBADY TAMÁS:

A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban 169

IRK FERENC:

Deviancia, bűn, bűncselekmény, makrokriminalitás 180

PRIBULA LÁSZLÓ:

A biztatási kár, mint meghaladott jogintézmény? 187

Szemle

BÁRDOS PÉTER:

Megjegyzések az új Ptk. kárfelelősségi szabályaihoz 197

SIKLÓSI IVÁN:

A szerződés „érvényessé válásának” problémájához a római jogban és a modern jogokban ... 202

Jogirodalom, jogélet

SZALMA JÓZSEF:

Gondolatok Hamza Gábor: A római jog hatása a modern jogok fejlődésére című munkájáról ... 208

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Contents

Studies

TAMÁS LÁBADY:
The Most Significant Changes of Non-Contractual
Liability in the New Hungarian Civil Code.
FERENC IRK:
Deviance, Sin, Crime, Macrocriminality
LÁSZLÓ PRIBULA:
Negative Interesse as Obsolate Legal Institution?

Review

PÉTER BÁRDOS:
Remarks on the Delictual Liability Rules of the
New Civil Code
ISTVÁN SIKLÓSI:
To the Problem of a Contract „Becoming Valid” in
the Roman and in the Modern Law

Legal Life–Legal Literature

JÓZSEF SZALMA:
Thoughts on Gábor Hamza’s: Effect of the Roman
Law on the Development of Modern Laws

Inhalt

Abhandlungen

TAMÁS LÁBADY:
Die wichtigsten Änderungen des außerver-
traglichen Haftungsrechts im neuen ungarischen
Zivilgesetzbuch
FERENC IRK:
Devianz, Sünde, Straftat, Makrokriminalität
LÁSZLÓ PRIBULA:
Das negative Vertragsinteresse – ein überholtes
Rechtsinstitut?

Rundschau

PÉTER BÁRDOS:
Bemerkungen zu den Vorschriften über
Haftpflicht im neuen Zivilgesetzbuch
IVÁN SIKLÓSI:
„Gültig werden” des Vertrages im römischen
Recht und in den modernen Rechten

Rechtswissenschaft–Rechtsleben

JÓZSEF SZALMA:
Gedanken über das Werk „Einfluss des römischen
Rechts auf die Entwicklung der modernen
Rechtssysteme” von Gábor Hamza

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny * A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.
A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**
A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József
Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre** • Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva**
A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214-2453, fax: 225-7764.
e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu
Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011-00000007-34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.
Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 18 500 Ft, külföldön 120 EUR
Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1800 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.
Nyomdai munkálatok: F&F Print Line Kft. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY

A deliktuális felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban

✍ *Lábady Tamás egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)*

A szerződésen kívül okozott kárért való felelősség körében az új Ptk. hármas célt követett: a törvényben integrálni a hatályos jogban külön törvényekben szabályozott, de a Ptk.-ba illeszthető felelősségi alakzatokat, a bírói gyakorlatban kialakult jogtételeket beemelni a kódexbe, valamint új szabályokat bevezetni azokon a pontokon, ahol a jelenlegi joggyakorlat nem tudott kielégítő megoldást nyújtani az 1959-es Ptk. szabályai alapján a felmerült problémákra. Az első célkitűzés eredményeként került integrálásra a kódexbe például a termékfelelősség, a második alapján definiálja a Ptk. – egyebek között – az üzembentartó fogalmát, és szabályozza a többek közös károkozását, míg a harmadikra példa az okozatossági lánc elvágását szolgáló előreláthatóság fogalmának meghatározása.

I. A károkozás általános tilalma

A károkozás általános tilalmát az európai jogirodalom a francia *Code civil* egyik legnagyobb vívmányának tekint. Az elv hazai elméleti adaptálása sem problémamentes, de a jogalkalmazási gyakorlatban – különösen az alsóbb fokú bíróságok gyakorlatában – végképp nem talált egyértelmű befogadásra. Számos publikált bírósági ítélet bizonyítja, hogy a bíróságok az *általános magánjogi deliktum* elvét nem vették át következetesen, hanem az ügyek nem kis részében megkövetelik a károkozó magatartás és valamely pozitív tételesjogi szabály kollízióját. Éppen ezért indokolt, hogy az új Ptk. a deliktuális felelősség szabályanyagának nyitányaként – a joggal való visszaélést tiltó rendelkezéshez hasonlóan – kimondja a *károkozás általános tilalmát*.

II. A deliktuális felelősség általános szabálya

Az új Ptk. tartalmilag nem változtat a szerződésen kívüli kártérítési felelősség általános szabályán. A változtatás *formai*, és a kódex-szerkesztési elvekkel van

összefüggésben. A Ptk. Bevezető Rendelkezések című Első Könyvének 1:4.§-a – az egész Ptk.-t átható alapelveként – tételezi az adott helyzetben általában elvárható magatartás elvét, amelynek megsértése a *felróhatóság*. Ennek egyenes következménye, hogy a kódexben a későbbiek során nem kell többet kibontania a törvény szövegének a felróhatóság tartalmát, így a 6:519.§-ban is elegendő annak kimondása, hogy a felelősség alóli mentesüléshez az vezet, ha a károkozó bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. *Harmathy Attila* ezzel szemben úgy véli, hogy a felróhatósági formula elhagyása a 6:519.§-ból *tartalmi változtatás*, mert ennek következtében – legalább látszólag – a bírói mérlegelés lehetősége növekszik.¹

Az általános szabályok között az új Ptk. a továbbiakban tisztázza a kártérítési norma tényállási elemeit.

1. Jogellenesség

Az új Ptk. – a jogirodalomban és a joggyakorlatban kialakult vitát eldöntve – kimondja, hogy *minden károkozás jogellenes*, kivéve azt a taxatív megfogalmazott négy esetkört, amelyekben a károkozás nem minősül annak. Ez az álláspont már az újabb bírói gyakorlatban is határozottan megjelenik. Több felsőbbbírósági határozat mondja ki, hogy a károkért való felelősség

1 *Harmathy Attila*: Az új Ptk. magyarázata VI./VI. szerk.: *Wellmann György* Budapest, HGV-Orac, 2013. 431.

szempontjából jogellenes minden olyan magatartás, amely károsodásra vezet, kivéve, ha a károkozó magatartás jogellenességét kizáró ok áll fenn (BDT 2007. 1689.). A kár megtérítése iránti igény szempontjából a jogellenesség a kár okozásából következik. Ez a kár- okozás általános tilalma, a *neminem laedere* elve (BDT 2005. 1261.). Ezt az általános jogtételt a Legfelsőbb Bíróság és az ítéletábrák több eseti döntésükben is kifejtették (BDT 2003. 833.; BH 2010. 213.; EBH 2011. 2397.). Az 1959-es Ptk.-t követő évtizedben a monográfiák sora foglalkozott – egyebek között – ezzel a kérdéssel is.²

A jogellenességet kizáró tényállások körén az új Ptk. azzal, hogy egy helyen szabályozza azokat az eseteket, amelyekben a károkozás nem minősül jogellenesnek, jelentősen segíti a jogalkalmazási gyakorlatot. A bírónak, ha a károkozás általános tilalmából indul ki, nem kell mást keresnie, mint azt, hogy az előtte fekvő tényállás beilleszthető-e valamelyik kivételbe, és ha nem, a károkozás tilalma folytán marasztaló ítéletet kell hoznia.

A károkozás jogellenességét kizárják az alábbiak.

1.1. A károsult beleegyezése a károkozásba. Ez a tényállás kör a jogalkalmazásban elsősorban a sportjátékoknál fordul elő. A kialakult bírói gyakorlat ebben a körben kellően szilárd, következetes és egységes. Eszerint a sportesemény során elszenvedett sérülés – akkor is, ha a játékszabályok megsértése szándékosan történt – a játékkal együttjáró *kockázati körön* belül marad, és a károsult beleegyezése folytán kizárja a károkozás jogellenességét. A felvállalt kockázat határain kívül esik viszont és kártérítési felelősséggel jár, ha a játékos a sérülés okozásának *célzatával* fejt ki szándékos, a játékszabályokat durván sértő károkozó magatartást (BDT 2004. 932.).

1.2. A jogos védelem. Az ebbe a körbe eső megengedett károkozások meglehetősen ritka eseteinek gyakorlati elbírálása problémamentes. A Legfelsőbb Bíróság elvi élel mondta ki, hogy a jogos védelem mértékének túllépése *jogellenes magatartás*, amelynek menthetőségét már a *felróhatóság* körében kell értékelni (BH 2001. 574.). Az általános bírói gyakorlat ezt az elvi tételt megfelelően követi és alkalmazza.

1.3. A szükséghelyzet. Szabályait a Ptk. Dologi Jogi Ötödik Könyve tartalmazza az 5:26.§ rendelkezései alatt. Alkalmazása a gyakorlatban – legalábbis a publikált bírósági határozatok tekintetében – nem tükröz nehézséget.

1.4. Jogszabály által megengedett magatartással okozott kár. A joggyakorlatban – de az elméletben is – ez a szabály az un. *jogági jogellenesség függetlenségének* kérdéséveti fel, és egyáltalában nem problémamentes. *Sárközy Tamás* például azon az állásponton van, hogy a „*jogági jogellenesség függetlenségének*” konstrukciója mesterkéltszerű, szerinte a jogszabály által megengedett magatartás soha nem lehet jogellenes.³ Márpedig ebben az összefüggésben a leggyakoribb kollízió a közigazgatásilag engedélyezett jogszerű magatartás, amely polgári jogilag károkozashoz vezet. Ilyenek például a közjogi jogszabályok által megengedett – határértékeken belüli – környezetszennyezések, illetőleg a szomszédjogi sérelmet és kárbekövetkezést eredményező hatósági építési engedélyek. A szomszédjogi sérelmek miatti kártérítési igények forrása az, hogy az építési engedély alapján folytatott építkezés a szomszéd „szükségtelen”, azaz *a tőrési határon kívüli* zavarásának minősül, és kilátásvonással, beárnyékolással, az intimitás elvesztésével, az adott környezetbe nem illő, tájidegen létesítmény látványával, zajhatással vagy éppen a negatív egészségügyi kihatásoktól való félelemérzettel jár együtt, amelyek polgári jogilag károkozási tényállások (EBH 2006. 1399.; EBH 2009. 1955.; BDT 2012. 209.).

Az új Ptk. egyértelművé teszi, hogy önmagában az a tény, hogy a károkozó a kárt jogszabály által megengedett magatartással okozta, a polgári jog szempontjából nem teszi jogszerűvé a károkozást. Ezekben az ügyekben – hasonlóan a közigazgatási határértékeken belüli környezetszennyezési tényállásokhoz – a kártérítési kötelezettség alóli mentesüléshez az szükséges, hogy a magatartás más személy *jogilag védett érdekét ne sértse*, vagy a jogszabály a károkozót *kártalanításra kötelezze*. Így például nem minősül jogellenesnek az abból fakadó károkozás, hogy egy vállalkozásnak – közigazgatási engedéllyel – konkurenciája jelenik meg, amely a vevők egy részét elcsábítja, és ez károkozashoz vezet, mert e körben nem létezik piactudományi viszonyok között olyan védett jogi érdek, amelyet a versenytárs jogszabály által megengedett magatartása sértene. Ugyanígy az alaptalan perlés sem minősül általában tisztességtelen piaci magatartásnak, a jogszerű vagy jogszerűtlen igényérvényesítés jogkövetkezményét ugyanis a bírósági döntések jelenítik meg (BDT 2009. 2066.).

Jogellenes lesz ugyanakkor a károkozás abban az esetben, ha az építkező az építkezéssel ingatlanszomszédját szükségtelenül zavarja, amely zavarás megvalósítható a szűkebb lakókörnyezethez igazodó építési módtól jelentősen eltérő műszaki, építési megoldással, akkor is, ha az eltérő építésre az építkezőnek a közigaz-

2 *Eörsi Gyula*: A jogi felelősség alap problémái. A polgári jogi felelősség. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961., *Mádl Ferenc*: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964., *Asztalos László*: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.

3 *Sárközy Tamás*: Fordulat a magyar kártérítési jogban – szerződés, deliktuális kár és sérelemdíj az új Ptk.-ban. Harmincharmadik Jogász Vándorgyűlés Budapest, Magyar Jogászegylet, 2013. 207.

gatási építési szabályok szerint lehetősége volt (BH 2011. 279.). A polgári jogi jogellenességet a közérdekű, közcélú tevékenység sem zárja ki (BH 2007. 226.). A bírói gyakorlat szerint például az autópálya építése, üzemeltetése (BDT 2009. 2059.) vagy egy üzletközpont profitorientált, speciális működési rendje (BDT 2008. 1779.), nyilvánvalóan közcélú, közérdekű tevékenységek, amely azonban nem zárja ki, hogy a környező ingatlanulajdonosok ingatlanuk értékcsökkenésének ellentételezését követeljék, mert ezek az építkezések *jogilag védett érdeküket sértik*. A jogilag védett érdeksérelem megállapításához az ellentétes érdekek összemérése (BH 2002. 357.), vagyis az szükséges, hogy a bíróság megállapítsa: a zavarás az ún. *tűrési küszöböt* átlépi-e, vagy olyan, amelyet a sérelmet szenvedett még tűrni tartozik. A Legfelsőbb Bíróság szerint a szomszédjog megsértéséből eredő kárfelelősség alapja nem önmagában a szomszédnak okozott hátrány ténye, hanem az a magatartás, hogy saját lényeges érdekeinek sérelme nélkül az építkező – közigazgatási engedélytől, azaz jogszzerű felhatalmazástól függetlenül – úgy is eljárhatott volna, hogy ezzel nem, vagy csak kisebb mértékben sérti szomszédai jogilag védett érdekét (EBH 2010. 2219.). Mindezekre figyelemmel rendkívül fontos, hogy az új Ptk. kimondja a *jogági jogellenesség függetlensége* körében, hogy a károkozás akkor nem jogellenes, ha a károkozó a kárt jogszabály által megengedett magatartással okozta, feltéve, hogy a magatartás más személy *jogilag védett érdekét nem sérti*. Természetesen jogellenességet kizáró körülmény az is, ha a jogszabály a *károkozót kártalanításra kötelezi*.

2. Az okozati összefüggés. Az előreláthatóság

Az 1959-es Ptk. a károkozó magatartás és a kár közötti okozati összefüggésre nem tartalmaz szabályt. Márpedig az okozati láncolat megléte előfeltétele, mégpedig mellőzhetetlen feltétele a felelősség megállapításának. Tételesjogi rendelkezés hiányában a bíróságok maguk alakítják ki azokat a fogódzókat, kapaszkodókat, amelyek segítségével az oksági kapcsolat fennállását vagy annak hiányát állapítják meg. E körben azonban legtöbbször megfordul a természetes gondolkodás sorrendje: a bíróság nem akkor mondja ki pl. az akdekvát kauzalitás fennállását, ha az valóban fennáll, hanem ha úgy látja, hogy marasztalnia kell az alperest, akkor megállapítja, hogy fennáll az akdekvát kauzalitás.⁴ Voltaképpen ezzel az indokolással legitimálja a bíróság a döntését.

Több ilyen, az oksági viszonyt megállapító vagy elvető szempont, „kapaszkodó” fogalmazódik meg a bírósági ítéletekben. Így a bíróságok – többek között –

hivatkoznak az adekvát-releváns oksági kapcsolatra (BDT 2010. 2197.), a kárbekövetkezés elmaradásának valószínűsíthető esélyére (BDT 2010. 2274.), illetőleg az esély elvételére (BH 2012. 10.), a károsodás bekövetkezéséhez vezető szoros összefüggésben álló okfolyamatra (BDT 2009. 2136.), az általános életpasztalet szerinti meghatározó okra (BH 2008. 299.), a szerves összefüggésre (BDT 2010. 2197.) és arra is, hogy a károkozó az elvileg végtelenbe nyúló oksági láncolatból csak azokért a károkért felel, amelyek bekövetkezése a károkozaskor ésszerűen előrelátható volt (BDT 2011. 2393.).

A Legfelsőbb Bíróság már egy korai ítéletében (BH 1984. 195.) kimondta, hogy az előre pontosan fel nem mérhető körülmények bekövetkeztére nem állapítható meg kárfelelősség. Közel negyed századdal később pedig egy publikált döntésében (BH 2008. 299.) azt hangsúlyozta, hogy az oksági láncban figyelembe veendő, hogy a károkozásra vezető eseménysor elindítója *előre látta-e*, illetve láthatta-e a bekövetkező eredményt.

A *foresight test* különösen a *common law*-ban érvényesül, egyszerűen azon pragmatista szemléletnél fogva, hogy illogikus valakit gondatlanságért felelőssé tenni az előreláthatóság határain túl. A *common law* pragmatizmusának, gyakorlatiasságának protagonistája a „*reasonable man*”, az üzleti ügyeit ésszerűen és *előrelátóan* lebonyolító üzletember, a mindennapi élet embere, aki a végső mérce a magatartás és az okozott károk közötti oki összefüggés megállapításánál.⁵ Ezt a mintát is szem előtt tartva, az új Ptk. 6:521. §-a – elismerve a bíróságok különböző törekvéseinek indokoltóságát – a hazai ítékezésben is megjelenő *előreláthatósági korlát* szempontja szerint elvágja az okozati láncot az olyan károk tekintetében, amelyeket a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. Ez természetesen továbbra is szükségessé teszi a bíróságok mérlegelését, de a rendelkezés alkalmas lehet arra, hogy megteremtse a kiszámítható és egységes ítékezési gyakorlat alapját.

3. A felelősség

Az új Ptk. nem szigorítja a szerződésen kívüli kártérítési felelősség általános szabályát. A felelősség több évtizedes és a bírói gyakorlatban is kikristályozódott tradicionális általános szabálya a deliktuális jogban jól bevált, kellő egyensúlyban képes tartani a károsulti és károkozó érdekeket, egyaránt szolgálja a *reparációt* és a kármegelőzést, a *prevenciót*. A szabály a bírói gyakorlat számára kellő mozgásteret adó olyan mérce, amely megfelelően biztosítja a társadalmi folyamatokban bekövetkező változásokhoz igazodó

4 Eörsi Gyula: A közvetett károk határai. Budapest, Biztosítási Szemle, 1983. 33–34.

5 J.G. Fleming: The Law of Torts. The Lawbook of Australasia, 1965. 176.

adaptációt anélkül, hogy teljesen elveszítené a felelősség szubjektív alapját.

A szabály hatékonyan ötvözi a két alapvető felelősségi elvet: a *szubjektív* és az *objektív* felelősséget. A norma ugyanis nem az individuális vétkességen, hanem az objektívizálódott *felróhatóság* szempontján alapszik. Már nem tisztán szubjektív vétkességfogalom, hanem azáltal, hogy a szabályban a „szemrehányhatóságot” az *objektív, társadalmi elvárhatóság* mércéjével kell mérni, az egyéni gondossági mértékhez igazodó klasszikus vétkességelvet objektívizálja. „Az adott helyzetben általában elvárható” magatartáskövetelmény – a hozzá kapcsolódó bizonyítási teherrel együtt – jelenti a felelősségrevonhatóság valódi tartalmát.

Bár a rendelkezés kiindulópontja az emberi magatartás és annak befolyásolhatósága, a szabály tág lehetőséget nyújt a felelősség objektívizálására. Így a Ptk. a felróhatóság kategóriájában az objektívizált polgári jogi vétkességet az általános szubjektív jogi felelősséggel egységesíti. A Ptk. 6:519.§ szabálya ugyanakkor a *bizonyítás sikertelenségének kockázatát* a károkozóra telepíti. Így a hatályos rendelkezés nem is a felróhatóságon nyugvó felelősség elvét konstituálja, hanem főszabályként az általános károkozási tilalom megszegését szankcionálja és az *exulpációs bizonyítás* fordulatával kimentési lehetőséget biztosít a károkozónak, amely nemcsak a felróhatóság hiányán, hanem a *bizonyítás sikerén* is nyugszik.

4.A kár. A kártérítési kötelezettség terjedelme

4.1. Az 1959-es Ptk. nem mondja ki a teljes kártérítés elvét, noha az egyes kárfajták felsorolásából következik, hogy a károkozó a károsult *teljes kárát*, azaz a károsultat ért minden olyan hátrányt, amely a károsító esemény folytán őt érte, köteles megtéríteni. Figyelemmel azonban arra, hogy a teljes kártérítés elve alól az egyes felelősségi alakzatok körében vannak *kivételek* (pl. termékfelelősség, atom-kárfelelősség), szükséges, hogy az új Ptk. kifejezetten rendelkezzen a *főszabályról*, vagyis arról, hogy a károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni [6:522.§ (1) bekezdés].

4.2. A bírói gyakorlat – anélkül, hogy kifejezett törvényi alapja lenne – a *káronszerzés tilalmának* szabályát általában alkalmazza, és helyesen bánik a *residuum* és *surrogatum*, továbbá a károsultnál jelentkező egyéb *vagyoni előny* elszámolásával. Az új Ptk. mégis szükségét ítéli a 6:522.§ (3) bekezdésében a kárnszerzés tilalmát kimondani, azzal, hogy amennyiben az eset körülményeire tekintettel annak elszámolása a károkozó javára nem indokolt, a bíróság a károkozót a teljes kár megtérítésére kötelezheti. Voltaképpen erre a kivételes alkalmazási lehetőségre tekintettel indokolt a szabály tételesjogi rendelkezéssel emelése, mert ez a kivételes alkalmazás egyedül a *bíróság felhatalmazását* jelenti. A gyakorlatban azok az esetek tartoznak ide,

amelyek során a károsultak a káreseményt követően különböző segélyekben, alapítványi támogatásban, adományban, egyéb juttatásban részesülnek, amikor is kérdésként merül fel, hogy ezek a juttatások a károkozó vagy a károsult javára számolhatók-e el. A *vörösiszap-katasztrófa* károkozói például a jelenleg folyamatban levő kártérítési perekben kérik a kártérítés mérséklését azokkal a segélyekkel és támogatásokkal, amelyeket a katasztrófa kárvallottjai közvetlenül a káresemény bekövetkezése után segélyek és támogatások, adományok formájában kaptak. A bíróságok ezekben a perekben bizonyosan nem fognak a károsultak vagyoni előnszerzésével számolni.

4.3. Az új Ptk. a „nem vagyoni kártérítés” intézményét a deliktuális jogból – annak ellentmondásossága miatt – kiemeli és „*sérelemdíj*” elnevezéssel a személyiségi jogok megsértése közvetett kompenzációjaként és/vagy pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetésként a személyiségi jogok megsértésének szankciói között a Kódex Második Könyvében szabályozza (2:52.§).

III.

Többek közös károkozása

1. Egyetemlegesség

Az egyetemlegesség polgári jogi tartalmát a szerződésekre vonatkozó általános szabályok határozzák meg, amelyek a deliktuális felelősség körében is irányadóak. Az új Ptk. néhány változtatással megőrzi az 1959-es Ptk.-nak a többek közös károkozására vonatkozó rendelkezéseit. A jogfejlesztő bírói gyakorlat az egyetemlegesség kérdésében több elvi tartalmú döntést is hozott. Így a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a károkozók egyetemleges marasztalására akkor is sor kerülhet, ha kártérítési felelősségük nem azonos felelősségi alakzat alapján állapítható meg (BH 2003. 115.; BDT 2010. 2363.). E határozatokra rímel a BDT 2006. 1511. alatt közzétett jogeset, amely kimondja, hogy a hibás teljesítés miatti kontraktuális kárfelelős és az ő tényleges károkozó közreműködője, mint deliktuális felelős kárfelelőssége a károsult irányában egyetemleges. A bíróság szerint a közös károkozás ténye – és így az egyetemleges kárfelelősség – akkor is megállapítható, ha a károkozók eltérő tevékenységei nem egyszerre történnek, hanem egymást követik, azonban szervesen közrehatottak az eredmény létrehozásában (BDT 2011. 2538.).

2. Az egyetemlegesség mellőzése. Méltányosság

Az új Ptk. 6:524.§ (2) bekezdése szerint a bíróság mellőzheti az egyetemleges felelősség alkalmazását,

ha az rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása miatt indokolt. Ez a rendelkezés a *méltányosság szempontját* harmadik helyen is bevezeti a deliktuális jogba. Így a 6:522.§ (4) bekezdése alapján a kártérítés összegének mérséklése, a 6:545.§ alapján méltányosságból megállapítható kárfelelősség mellett a méltányosságnak egy további alkalmazási lehetőségét teremti meg. *Harmathy Attila* szerint ez a szabály kevésbé állítja előtérbe a károsult érdekeinek védelmét.⁶ A felvetés nem jogos. A méltányosság az egyéniesítő igazságosság alkalmazásának egyik eszköze, mint értéknormát kifejező elv alapvetően *erkölcsi töltetű*.⁷ A konkrét tényálláskörben azt jelenti, hogy ha a több károkozók egyike nagyon kevésbé részes a károkozásban, azaz az okozatossági-közrehatási mértéke mondjuk kevesebb, mint 10%, és az egyetemlegesség mellőzése a károsult kártérítési igényének kiegyenlítését nem veszélyezteti, igazságtalan volna vele szemben is a teljes kártérítési kötelezettséget lehetővé tenni. Helyes tehát, hogy az új Ptk. a *méltányosság egyéniesítő módszerét* erre az alkalmazási területre is kiterjeszti.

3. „Alternatív felelősség”

Az új Ptk. 6:524.§ (4) bekezdése egy merőben új egyetemlegességi konstrukciót vezet be, mégha annak gyökerei az 1948-as évre nyúlnak vissza, és azokat az USA common law rendszerében találjuk. Az „*alternative liability*” elvét kreatív módon megalkotó „*Summer v. Tice*” ügyben⁸ két vadász egyszerre lőtt, s egyikük fegyvere kilőtte a felperes vadásztársuk jobb szemét. A precízen kimunkált „*alternative teorie*” szerint, bár csak az egyikük a károkozó, a bizonyítási teher rájuk hárul és kimentésük sikertelensége esetén *in solidum* felelnek. A szabályt utóbb a *Restatement of Torts* rendelkezései közé is beiktatták.⁹ A rendelkezést átvette a *Holland Polgári Törvénykönyv* és az új Ptk. is felvette szabályai közé. Eszerint a törvény a többek közös károkozásával analóg esetnek tekinti azt az esetet is, ha a kárt több, egyidejűleg kifejtett magatartás közül bármelyik önmagában is előidézte volna, és egyáltalában nem állapítható meg, hogy a kárt melyik magatartás okozta. Ameddig többek közös károkozása esetén valamennyi marasztalt személy közrehatott a kár okozásában, addig ezekben az esetekben az új Ptk. a károsult érdekeit szem előtt tartva olyan személyek marasztalását teszi lehetővé, akik nem okozták a kárt. A hazai bírói gyakorlatban is megjelent az alapüggyel analóg tényállás, amelyet a bíróság – kreatív módon –

e szabály alkalmazásával oldott meg. A tényállás szerint nem volt megállapítható, hogy a károsult sérülését melyik alperes okozta, a veszélyhelyzetet azonban az alperesek többen közösen hozták létre azért, hogy a tűzijátékokat valamennyien szabálytalanul használták és a baleset bekövetkezésének veszélye valamennyiük számára előrelátható volt (BDT 2010. 2221.). Így a bíróság a tűzijátékban résztvevő alpereseket egyetemlegesen marasztalta.

IV.

Károsulti közrehatás

A károsult közrehatása, önhibája körében az új Ptk. beemeli szabályai közé a PK 36. állásfoglalást, és ezzel a törvény rendelkezését pontosítja, kiterjesztve a károsult kötelezettségét a kármegelőzésre is. Hasonlóan az egyetemleges kárfelelősök belső viszonyához, első helyen a *felróhatóság alapú*, ennek megállapíthatósága hiányában az *okozatosság-közrehatás alapú* kármegosztást rendeli, és ha ez sem állapítható meg, akkor úgy rendelkezik, hogy a kárt a károkozó és a károsult között *egyenlő arányban* kell megosztani. *Harmathy Attila* ugyan némi diszkrepanciát lát a PK 36. számú állásfoglalás és az új törvényi szabályok között, azonban ez az ellentmondás nem tartalmi, hanem csak szövegezési eltérés.

A Legfelsőbb Bíróság szerint a kárenyhítési kötelezettség kizárólag a károsodás időpontjára vonatkoztatva értelmezhető. A károsulti kötelezettség körébe általában nem tartozik bele a károsult kárának bekövetkezése után a kár megszüntetésére való törekvés (EBH 2010. 2129.). Viszont nem egységes a bírói gyakorlat a *hozzátartozói kárigények* értékelésénél abban a tényálláskörben, amelyben a közreható károsult hozzátartozó a káreseményben elhalálozott. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint a hozzátartozók kárigényének elbírálásánál értékelni kell az *elhalt károsult közreható magatartását*, amely a hozzátartozók kárigényébe beszámít, mintegy „betudódik” (BH 2012. 151.). Ezzel szemben a bírói gyakorlatban megjelenik az az újkeletű álláspont, hogy ezekben az esetekben a károsult hozzátartozók a kárigényt *saját jogukon önállóan* érvényesíthetik, így az elhalt károsult felróható közrehatása nem értékelhető, kárigényüket nem csökkentheti, tehát kármegosztás alkalmazására nincs jogi lehetőség (BDT 2012. 2704.). Ezt az indokolást támogatni látszik *Harmathy Attila* álláspontja is.¹⁰ Ha a Legfelsőbb Bíróságon is megjelenik ez az álláspont, az ellentétes tartalmú ítékezés csak jogegységi határozattal oldható fel.

6 *Harmathy Attila*: i. m. 455.

7 *Ujlaki László*: Méltányosság a polgári jogban. Budapest, 1990. 135.

8 33. Col. 2d. 80 199 P. 1948.

9 § 433. B, subtec. 3.

10 *Harmathy Attila*: i. m. 458

V. A kártérítés módja

1. Pénzbeli kártérítés

Az új Ptk. változtat a kártérítés módjának főszabályán. Az 1959-es Ptk. első helyen az eredeti állapot helyreállítására kötelezte a károkozót. A kár pénzben vagy természetben történő megtérítésére abban az esetben kerülhetett csak sor, ha az eredeti állapot helyreállítása nem volt lehetséges, vagy a károsult azt alapos okból nem kívánta. Ezzel szemben az új Ptk. – tekintettel arra, hogy az eredeti állapot helyreállítása, az *in integrum restitutio* a károkozó közreműködése nélkül az esetek többségében nem kikényszeríthető – az eredeti állapot helyreállítását elhagyja a kártérítés módjai közül, és úgy rendelkezik, hogy a károkozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják. A mértékadó bírói gyakorlat is ezt a szabályozást követi. Számos eseti döntésben kifejtett álláspont szerint a kárért felelős személy a pénzbeli kártérítéssel a károsultat olyan helyzetbe köteles hozni, mintha a kár egyáltalában nem következett volna be. Ha például a károsult kára valamelyik végtagjának az elvesztéséből ered, a kárért felelős személy a kártérítési felelőssége körében köteles viselni azt a költséget, amivel a károsultat ért személyi hátrány a legteljesebb mértékben kiküszöbölhető és ezáltal a károkozás előtti – az eredeti állapothoz legjobban hasonlítható – helyzet megteremthető. A károsult ezért megalapozottan követelheti a kereskedelmi forgalomban elérhető művétagok közül annak a beszerzését, amelyik az elvesztett végtagot a legteljesebb mértékben alkalmas pótolni (BDT 2012. 2729.).

2. Általános kártérítés

Az új Ptk. a kártérítés módjának megújított főszabályával megfelelő összhangot biztosít a főszabály és az *általános kártérítés* között. A gyakorlatban egyre nagyobb számú általános kártérítés iránti igény nyilvánvalóan csak pénzbeli kárkövetelés lehet, amelyet azonban a kialakult és egységes bírói gyakorlat szigorú keretek közé szorít. A Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint általános kártérítés megállapítására mindaddig nem kerülhet sor, amíg nyilvánvalóvá nem válik, hogy a kár – pénzbeli – mértéke nem számítható ki (BH 2000. 541.). A bíróság kimondta azt is, hogy elmaradt haszon címén általános kártérítés kizárólag akkor ítélt meg, ha a jövőben teljes bizonyossággal elmaradó vagyoni előny pontos mértékének megállapítására nincs megfelelő adat (BDT 2007. 1555.). Az általános kártérítés alkalmazásával kapcsolatos bírói gyakorlat egységes, ezért – a

törvényhozó álláspontja szerint – az új Ptk.-nak nem is kell azontúl szabályt tartalmaznia, minthogy meghatározza a pénzbeli kártérítésnek ezt a sajátos – az eset összes körülményének a mérlegelésén és bírói belátáson alapuló – módját. A törvényi rendelkezés szűkszavúsága mellett a bíróságoknak figyelemmel kell lennie az általános kártérítés során az 1959-es Ptk. alapján kialakult bírói gyakorlatra. Eszerint: az általános kártérítés megítélhető *egyösszegben* és *járadék* formájában egyaránt. Az egyösszegű általános kártérítés *ítélt dolgot* terem, azaz a megállapított összeget később nem lehet felülvizsgálni, annak felemelésére vagy visszafizetésére nincs törvényes lehetőség. Ezzel szemben a járadék formájában megállapított általános kártérítés mindkét irányban változtatható, tehát felemelhető és mérsékelhető, sőt meg is szüntethető. *Harmathy Attila*¹¹ is azon az állásponton van, hogy a külön szabály megfogalmazása nélkül is egyértelmű, hogy ez a gyakorlat a jogalkalmazás számára továbbra is irányadó.

3. Az életviszonyok változása

Az 1959-es Ptk. nem tartalmazott szabályt arra, hogy a károkozó vagy a károsult viseli-e a károkozás és az ítélethozatal között az *értékviszonyokban bekövetkező változások* kockázatát. Az új Ptk. a bírói gyakorlattal összhangban ezt a kockázatot a *károkozóra telepíti*, amikor úgy rendelkezik, hogy értékváltozás esetén a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennállott értékviszonyok szerint határozhatja meg. Ebben az esetben a károkozó késedelmi kamat fizetésére az érték megállapításának időpontjától kezdődően köteles, ahogy ezt a Legfelsőbb Bíróság elvi határozatában kimondta. Eszerint, ha a bíróság a károsult részére az elbírálás idején érvényesülő értékviszonyok alapul vételével állapítja meg a kártérítés összegét, késedelmi kamat a károkozás idejétől nem ítélt meg (EBH 2009. 2041.). Mivel a szabály célja a károsult védelme, ez a védelem nem illeti meg a károsultat, ha kártérítési igénye érvényesítésével felróhatóan késlekedik, hiszen ilyenkor az értékváltozásból fakadó kárt a károsult maga okozza, ezért az új Ptk. kimondja, hogy ebben az esetben az ár-és értékviszonyok változásának kockázatát a *károsult viseli*.

VI.

A veszélyes üzemi felelősség

1. Az üzembentartó

Az 1959-es Ptk. hiányossága, hogy nem határozza meg az üzembentartó fogalmát. Az üzembentartó ka-

11 *Harmathy Attila*: i. m. 461.

tegoriáját – törvényi szabály híján – az elmélet által megtámogatottan a gyakorlat alakította ki. A Legfelsőbb Bíróság ugyan speciális tényálláskörben, de általános érvénnyel mondta ki, hogy a repülőgéppel végzett vegyszeres permetezéssel okozott kárért a megrendelő nem csupán az őt terhelő felügyelet és ellenőrzés elmulasztása miatt felel, hanem vétkességétől függetlenül is, mert a vegyszer kijuttatása tekintetében *üzembentartónak, a veszélyes tevékenység folytatójának minősül*, hiszen az ő *érdekében* történik a veszélyes tevékenység (BH 2007. 301.; BDT 2007. 1623.). Az üzembentartói minőséget tehát az határozza meg, hogy *kinek az érdekkörében* folyik a veszélyes tevékenység. Az új Ptk. azért tartja szükségesnek az üzembentartó fogalmának törvényi meghatározását, mert az a gyakorlatban sokszor mégsem egyértelmű.

Az üzembentartói minőség alapjául az új Ptk. tehát azt állítja, hogy *kinek az érdekében működik az adott veszélyes üzem*. Ezzel a meghatározással az új Ptk. lényegileg módosítja a PK 40. állásfoglalás alkalmazhatóságát a házastársak külön- vagy közös tulajdonában levő gépkocsi üzembentartói minőségének a megítélésével kapcsolatban. Eszerint ugyanis az üzembentartói minőséget nem az dönti el, hogy a veszélyes tevékenységet – adott esetben a gépjármű vezetését – melyik házaspár folytatja rendszeresen, hanem az, hogy a veszélyes tevékenység folytatása kinek az érdekében történik. Minthogy pedig a gépjármű üzemben tartása és működtetése mindkét házastárs – tipikusan az egész család – érdekében történik, a házastársak közös üzembentartók, függetlenül attól, hogy melyikük a gépjármű tulajdonosa, és attól is, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenységet rendszeresen melyikük folytatja. Ettől a lényeges elvi különbségtől eltekintve a PK állásfoglalásban kifejtettek a jövőben is alkalmazhatók.

Az új Ptk.-nak ez a definíciója egyúttal lehetővé teszi azt is, hogy a veszélyes üzem által okozott kár esetén ne a tényleges használó, hanem az feleljen a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint, akinek érdekében a veszélyes üzem működött. Gépkocsi használatának egy-egy alkalomra történő ingyenes átengedése ennek alapján nem alapozza meg az üzembentartói felelősséget, míg például egy cég által tartósan bérelt gépkocsi használata igen. *Havasi Péter* szerint is az új Ptk. fogalom meghatározása a tág értelmezés lehetőségével „befogadó” jellegű, amely arra is lehetőséget ad, hogy egy-egy konkrét esetben egyidejűleg több üzembentartó felelősségét állapítsa meg a bíróság.¹² Változatlanul irányadó lesz tehát az a gyakorlatban kiejegcesedett álláspont, hogy üzembentartónak minősül az is, aki az üzemet fenntartja és tartósan üzemelteti, illetőleg az, aki a veszélyforrást ellenőrzi, felügyeli, irányítja.

2. Fokozott veszéllyel járó tevékenység

A fokozott veszéllyel járó tevékenység körét az új Ptk. se határozza meg, a törvény változatlansága így továbbra is lehetőséget biztosít a bírói gyakorlat számára a *jogfejlesztésre*. Ebben a körben Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység fogalmához tartozó kör a technika fejlődésével folyamatosan bővül, ezért a bíróságnak mindig egyedileg kell eldöntenie, hogy az adott ügyben vizsgált tevékenység fokozott veszéllyel jár-e (BH 2002. 306.). A bíróság megállapította azt is, hogy fokozott veszéllyel jár az a tevékenység, amelynek a folytatása során fellépő, viszonylag csekély mértékű rendellenesség is súlyos kárral fenyegető veszélyhelyzetet alakíthat ki. Fokozottan veszélyes a tevékenység akkor is, ha folytatójának csekélyebb mértékű vétkessége súlyos kárveszéllyel fenyegető helyzetet teremt, továbbá, ha egyszerre nagyobb számú személy életét, testi épségét, egészségét vagy vagyonát fenyegető kárveszélyt idéz elő (BDT 2012. 2661.).

Az újabb keletű bírósági határozatokban a veszélyes tevékenység mozzanatainak kiszélesítése érhető tetten. Így a bíróság a rádióhullámokkal irányított modellrepülő veszélyes jellegébe bevonta, azaz a működés „belső okának” minősítette azt a frekvencia-interferencia jelenséget, amely a repülőmodell irányíthatatlanságát eredményezte, és ezzel a gép súlyos balesetet okozott (BDT 2010. 2236.). Egy másik ügyben a bíróság rámutatott arra, hogy a városi tömegközlekedés – a közúti járművel történő utasszállítás – mint fokozott veszéllyel járó tevékenység körét nem lehet kizárólag a jármű üzemben tartására leszűkíteni, hanem e veszélyes üzemi tevékenységnek szükségszerű része az a környezet, amelyben a jármű közlekedik, így az utasok le- és felszállására szolgáló megállóhely is (BDT 2010. 2357.), és azt is kimondta, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység nemcsak magát a villamos szerelvény üzemeltetésével együttjáró tevékenységet, hanem azokat a forgalmi helyzeteket is magába foglalja, amelyekben a jármű a közlekedésben részt vesz (BDT 2009. 2108.). A bíróság elvi élel mondta ki, hogy a veszélyes üzem fogalma nem szűkíthető le a fokozott veszéllyel járó tevékenység eszközére, a közúton haladó gépjármű esetén ebbe a körbe mind a személygépkocsi, mind az által igénybevett közút, mind pedig az adott időpontban fennálló közlekedési helyzet, szituáció is beletartozik (BDT 2009. 1950.).

A fokozott veszéllyel járó tevékenységek körének bővülését mutatják továbbá a következő bírósági határozatok. Az EBH 2001. 413. döntés szerint fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül a termékfeldolgozás – így a szőlő cefre tárolása is – ha annak során veszélyes és ártalmas anyagok keletkeznek.

¹² *Havasi Péter*: Az új Ptk. magyarázata VI./VI. szerk.: Wellmann György Budapest, hvgorac, 2013. 468.

Veszélyes üzem a „Mászóbirodalom” falmászó fala és fokozott veszéllyel járó tevékenység maga a mászás, így az annak során bekövetkezett baleset miatti kárfelelősség a két veszélyes üzem egymás irányában fennálló felelősségi szabálya alapján oldható meg. Veszélyes üzem továbbá az elektromos orvosi kés, ha a beteget alkoholos vegyszerrel fertőtlenítik (BH 2005. 251.).

3. Károsulti közrehatás

Havasi Péter az új Ptk.-hoz fűzött magyarázatában azt írja, hogy „A külső elháríthatatlan okok közül a károsult felróható közrehatása felelősségcsökkentő ok.”¹³ Ez az álláspont téves, és félrevezetheti a gyakorlatot. A Ptk. 6:535.§ (1) bekezdése szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül eső elháríthatatlan ok az üzembentartó felelősség alóli *mentesüléséhez* és nem kármegosztáshoz vezet. Ezzel szemben a károsulti közrehatás valóban külső, de elhárítható ok, amely szerint a veszélyes üzem által okozott kárt nem kell megtéríteni annyiban, amennyiben az a károsult felróható magatartásából származott. A kármegosztás tekintetében a bírói gyakorlatot a PK 38. számú állásfoglalás irányította.

Eszerint a kármegosztásnál az üzem veszélyességét is figyelembe kell venni az üzembentartó terhére, amennyiben ez a veszélyes üzem károsodásában közrehatott. Az új Ptk. a szabályt pontosítja, és úgy rendelkezik, hogy a kármegosztásánál a tevékenység fokozottan veszélyes jellegét nemcsak a veszélyes üzem károsodása tekintetében, hanem mindkét irányban – vagyis *a közreható károsult irányában is* – az üzembentartó terhére figyelembe kell venni.

A kárfolyamatban a vétőképtelen személy elhárítható közrehatása vonatkozásában az új Ptk. a PK 39. számú állásfoglalást emeli be a törvény szabályai közé, és egyidejűleg újként kimondja, hogy az üzembentartó a vétőképtelen személy gondozójával szemben – a kármegosztás szabályainak figyelembevételével – *megtérítési igényt* érvényesíthet.

Ha ugyanis a vétőképtelen személy elhárítható magatartásával a károkozásban közrehatott, az üzembentartót a vétőképtelen károsulttal szemben teljes felelősség terheli, hiszen a vétőképtelen magatartása nem lehet felróható. A Ptk. 6:544.§ (2) bekezdése szerint a vétőképtelen helyett az felel, aki jogszabály alapján a vétőképtelen gondozójának minősül. A vétőképtelen magatartása tehát az érte felelős gondozó magatartásába számít be, mintegy „betudódik”. Ebben áll a vele szembeni megtérítési igény érvényesíthetőségének a jogalapja.

VII. Felelősség más személy által okozott kárért

1. Jogi személy tagjának és vezető tisztségviselőjének a felelőssége

A jogi személyekre vonatkozó szabályoknak az új Ptk.-ba történő beillesztése miatt szükségessé vált a jogi személy tagja és a jogi személy vezető tisztségviselője által okozott károk megtérítésének újragondolása. Az új Ptk. elsősorban egységesítette az ide vonatkozó szabályokat. Így kimondja, hogy a károsulttal szemben a munkáltató, illetve a jogi személy felel a munkáltató alkalmazottja, illetve a jogi személy tagja által e jogviszonyukkal összefüggésben harmadik személyeknek okozott károk megtérítéséért. Ez a jogi személyekre is vonatkozó szabály már megjelent a mértékadó bírói gyakorlatban. Így a bíróság kimondta, hogy ha a jogi személy tagja a jogi személy tevékenységi körében eljárva harmadik személynek vagyoni érdeksérelmet okoz, a polgári jogi felelősségi jogkövetkezmények a jogi személlyel szemben alkalmazhatók (BDT 2008. 1802.). Vagyis a bíróság elvi iránymutatást adott arra nézve, hogy a jogi személy tagjának a tagsági viszonyával összefüggő magatartása a jogi személynek „betudódik”, illetve „beszámít”. A jogi személy feladat- és hatáskörében, továbbá tevékenységi körében eljáró természetes személy (tag, alkalmazott, vezető tisztségviselő) magatartása tehát *a jogi személy eljárásának* minősül. Ez konkrét tényállás esetén például azt jelenti, hogy a végrehajtói iroda – mint jogi személy – tagjaként eljáró önálló bírósági végrehajtó magatartásáért a végrehajtói iroda köteles helytállni (BDT 2008. 1746.). Természetesen ez vonatkozik minden más jogi személyre is. Így például a bíróság arra is rámutatott, hogy a bíró ítélezési tevékenysége során elkövetett jogsértés esetén mind a kártérítési igényt, mind a személyiségi jogsértés objektív szankciói iránti keresetet a jogi személyiséggel rendelkező bírósággal szemben kell előterjeszteni (BDT 2008. 1861.).

Az új Ptk. – ezt a jogfejlesztő bírói gyakorlatot is figyelembe véve – az alkalmazott károkozásával kapcsolatos szabályt kiterjeszti a jogi személy tagjának károkozására, alap-megoldásában érvényesítve a szigorú „*elválasztás elvét*”, amely szerint a jogi személy tagjának károkozó magatartása miatt magának a jogi személynek a tagtól elkülönült önálló felelőssége áll fenn. Vonatkozik ez a szabály a jogi személy vezető tisztségviselőjének deliktualis, tehát szerződésen kívüli károkozására is.

2. Az „áttörés”

A „társasági lepel átszúrásának” problematikája¹⁴ a hazai bírói gyakorlatban már 1999-ben jelentkezett. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a jogi személy tevékenységi körében eljáró taggal, tisztségviselővel szemben a polgári jogi kártérítési jogkövetkezmények – harmadik személyek részéről – közvetlenül és kivételesen érvényesíthetők akkor, amikor a tag, tisztségviselő magatartása *bűncselekmény törvényi tényállását* is megvalósítja, és a károkozás a jogi személyiséggel való visszaéléssel történt (BH 1999. 456.). A következő lépésben a bíróság a „piramisjáték” szervezésére irányuló tevékenység esetén a jogi személy elkülönült felelősségének „áttörését” abban az esetben is érvényesítette, amely esetben a jogi személy tisztségviselőjének, tagjának a magatartása már nem minősült bűncselekménynek, de kifejezetten *joggal való visszaéléssnek* volt tekinthető (BDT 2002. 83.). A bíróság ítélete áttörte tehát a *szigorú elválasztás elvét*, vagyis a jogi személy lényegéhez tartozó *elkülönült felelősséget* nem érvényesítette, és a joggal való visszaélést megvalósító esetekben a jogi személy tagjának, illetve tisztségviselőjének – a jogi személlyel *egyetemeleges* – *közvetlen felelősségét* állapította meg.

Az új Ptk. a bírói gyakorlatnak ezt a tendenciáját is figyelembe véve az „áttörés” szélesebb körű útját választotta annak kimondásával, hogy az alkalmazott és a tag egyetemelegesen felel a munkáltatóval illetve a jogi személlyel, ha a kárt *szándékosan* okozta. Az új Ptk. tehát elhagyja a közvetlen felelősség megállapításának feltételül a jogi személyiséggel való visszaélés kritériumát, elsősorban azért, mert az alkalmazott, a tag szándékos károkozása szinte kivétel nélkül a joggal való visszaélés eszközével történik. Mindenesetre ennek a kondíciónak az elhagyásával a *közvetlen felelősségi szabályt* tovább szigorítja. Ugyanennek a szigorodási tendenciának megfelelően mondja ki a törvény a vezető tisztségviselő harmadik személynek történő károkozásáért való *közvetlen felelősségét* – mégpedig a károkozás szándékosságától függetlenül – , amely esetben a vezető tisztségviselő felelőssége a jogi személlyel egyetemeleges, tehát a károsult a vezető tisztségviselővel és a jogi személlyel szemben egyaránt jogosult igényt érvényesíteni. A szigorúbb szabályt a jogi személy vezető tisztségviselőjével szembeni *szigorúbb elvárhatósági követelmények* indokolják.

3. Felelősség más szerződés kötelezettjének károkozásáért

Abban a tényálláskörben, amelyben a megrendelő vállalkozója, alvállalkozója, fuvarozója stb. okoz har-

madik személyeknek kárt, a Ptk.-nak a megbízotti felelősségre vonatkozó szabálya nem alkalmazható, mert a károkozó nem megbízotti minőségben, hanem más szerződési viszony alanyaként, kötelezettjeként okozza a szerződés teljesítése során a harmadik személynek a kárt. Ilyen esetekben a károsult – törvényi rendelkezés hiányában – nem tudja a kártérítési igényét az általa ismert személlyel, a szerződés jogosultjával szemben érvényesíteni, mert ő nem megbízó, ezért a Ptk. 6:542.§ alkalmazhatósága nem jöhet szóba. Az új Ptk. a gyakorlatban egyre többször előforduló tényállásokra tekintettel rendelkezik a 6:543.§-ban arról, hogy ha valamely szerződés teljesítése során a szerződés kötelezettje harmadik személynek kárt okoz, a *szerződés jogosultja* tartozik e károkozásért felelősséggel mindaddig, amíg a károsult számára ismeretlen károkozó személyét meg nem nevezi.

VIII.

Felelősség vétőképtelen személy károkozásáért

1. Vétőképtelenség

Az új Ptk. a bírói gyakorlatban tapasztalható terminológiai zavar elkerülése érdekében mindenekelőtt meghatározza a *vétőképtelenség* fogalmát. A vétőképtelenség terminológiája az ítélkezési gyakorlatban és az azt támogató jogtudományban jelent meg, ezt a fogalmat az 1959-es Ptk. nem használja. E Ptk. legutóbbi magyarázatát tartalmazó *Osztoivits-féle* kommentárban *Fuglinszky Ádám* helytállóan bírálja azt a jogalkalmazási gyakorlatot, amely általában 12 éves életkorban vonja meg a vétőképeség és a vétőképtelenség határát.¹⁵ A vétőképeség teljesen független a cselekvőképességtől, és az életkortól is csak konkrét tényállásokban tehető függővé. Márpedig a két jogi fogalom – főként az alsóbíróságok gyakorlatában – gyakran öszmosódik. A bíróság mértékadó, iránymutató döntése szerint minden esetben a bíróságnak kell a tényállást körültekintő tisztázásával megállapítania, hogy a károkozó a károkozás idejében *a konkrét cselekményével vagy mulasztásával* kapcsolatban rendelkezett-e belátási képességgel, képes volt-e felfogni magatartásának várható káros következményeit (BDT 2003. 834.).

Az új Ptk. ezért kimondja a 6:544.§ (1) bekezdésében, hogy akinek belátási képessége oly mértékben korlátozott, hogy a károkozással kapcsolatos magatartása következményeit nem képes felmérni, az nem felel az általa okozott kárért. Eszerint vétőképtelen az a károkozó, aki a konkrét cselekvőségét tekintve nem

¹⁴ *Nochta Tibor*: A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2005. 102–103.

¹⁵ *Fuglinszky Ádám*: A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata. szerk.: Osztoivits András, Budapest, Opten informatikai Kft. 2011. II. kötet 1336.

rendelkezik olyan belátási képességgel, amelynek alapján tudatosan képes felmérni magatartásának károsító jogkövetkezményeit. A vétőképtelenség terminus-technikusának a törvényi meghatározásával az új Ptk. a konkrét, egyedi tényállás alanyi oldalának körültekintő vizsgálatára szorítja rá a gyakorlatot.

2. A gondozó

Gondozó az, akit jogszabály a vétőképtelen gondozójának minősít. Vagyis gondozó a vétőképtelen gyermek esetében a szülői felügyeletet gyakorló szülő, egyébként pedig a törvényes képviselő. A 6:544.§ (2) bekezdése szerint gondozó az is, aki a vétőképtelen személy felügyeltét a károkozaskor ellátta. A szabályozásból az következik, hogy a vétőképtelennek a károkozaskor egyszerre lehet több gondozója, akik a vétőképtelen károkozásáért – a gondozói felelősség szabálya szerint – *egyetemlegesen* felelnek.

3. Felelősség a vétőképes kiskorú károkozásáért

A vétőképes kiskorú és a felügyeleti kötelezettségét felróhatóan megszegő gondozó egyetemleges felelőssége körében (6:547.§) az újabb bírói gyakorlat a gondozó nevelési-felügyeleti- gondozói kötelezettsége vonatkozásában az elvárhatóságot jelentősen szigorította. Így a bíróság megállapította, hogy a belátási képességgel rendelkező kiskorú felügyeletre köteles szülője nevelési és gondozói kötelezettségét *felróhatóan megszegi*, ha a kiskorú helyes irányú *erkölcsi fejlődéséről* nem gondoskodik. A szülőnek nevelési kötelezettsége körében a kiskorú gyermeknek át kell adnia az *általános erkölcsi normákat*, a kiskorú jellemét, értékrendjét és szokásait a társadalom által elfogadott erkölcsi kívánalmakkal összhangban kell alakítania (BDT 2010. 2364.). A Ptk. kellően általános és absztrakt, rugalmas szabálya lehetőséget biztosít az ítélezési gyakorlat számára, hogy ezen a területen az *erkölcsi normákat* mind szélesebb körben érvényesítse.

IX.

Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért

1. A közhatalom

Az új Ptk. a közhatalommal okozott kárért való felelősség szabályait a bírósági gyakorlatban kialakult

elvekkel összhangban módosítja. Így beemeli a Kódexbe a Legfelsőbb Bíróság PK 42. számú állásfoglalását, amely szerint államigazgatási – közigazgatási – jogkörben okozott kárnak csak a *közhatalom gyakorlása* során – tevékenységgel, vagy mulasztással – történt károkozásokat lehet tekinteni. Konkrét ügyben a bíróság rámutatott: azt a kérdést, hogy közhatalmi tevékenységgel történt-e a károkozás, nem az eljáró szerv minőségbe, hanem minden esetben maga a *konkrét tevékenység* dönti el (BH 2002. 12.; BDT 2011. 2585.). Megszűnteti továbbá az új Ptk. az azzal kapcsolatos bizonytalanságot, hogy a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata előfeltétele-e a kártérítési igény előterjesztésének. Ha az okozott kár reparálására elvi lehetőség van az eljárásjogilag ugyan rendkívüli perorvoslatnak minősülő közigazgatás határozat bírósági felülvizsgálata útján, akkor teljesen logikus és racionális a kártérítési per előfeltételként e jogorvoslat igénybevételének a megkövetelése. Az új Ptk. rendelkezése folytán ezért a korábbi bírói gyakorlat (BH 2005. 174.) meghaladottá vált.

2. Kirívóan súlyos jogértelmezési, jogalkalmazási hiba

Az új Ptk. nem vette ugyan fel szabályai közé a jogértelmezési, jogalkalmazási hibával kapcsolatban a bírói gyakorlat által kialakított „*kirívóan súlyos hiányosság, hiba*” terminológiáját, annak azonban továbbra is megfelelően irányítania kell a közigazgatási szervek munkáját.¹⁶ Ez a gyakorlat egyértelművé teszi, hogy mérlegelési jogkör gyakorlásával vagy hibás jogértelmezéssel okozott kár megtérítésének csak kivételesen, *kirívóan okszerűtlen*, illetve *kirívóan súlyos* esetekben lehet helye.

A szabályt a bírói gyakorlat elvi és iránymutató határozatok útján alakította ki. A bíróság egyfelől kimondta, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősséget nem alapozza meg önmagában az a körülmény, hogy a közigazgatási perben a bíróság jogszabálysértőnek ítélte meg a közigazgatási szerv határozatát (BDT 2007. 1709.). Vagyis a kárfelelősség megállapításához nem elegendő a közigazgatási szerv pusztá jogszabálysértése. A jogalkalmazó szerv felelősségét csak a *kirívóan súlyos* jogalkalmazási és jogértelmezési tévedés alapozza meg. A jogalkalmazó szerv felelősség alóli mentesülését eredményezi tehát, ha az ügyben megállapított tényállásra az alkalmazandó jogszabály többféle értelmezésre ad lehetőséget (BDT 2008. 1817.). Más aspektusból: a jogalkalmazó hatóságok munkájának jellegével általában együtt járó jogszabály-alkalmazási és értelmezési tévedések a felróhatóság körén kívül esnek, és csak a *kirívóan súlyos*

16 Lábady Tamás: A közhatalmi jogkörben okozott kárfelelősség dogmatikai alapjai, különös tekintettel az új magyar Polgári Törvénykönyv rendelkezéseire. Budapest, Ügyészek Lapja, Tizenhetedik Évfolyam, 2010. 35–40.

tévedések alapozzák meg a jogalkalmazó szerv felelősségét (BDT 2004. 1042.). A közigazgatási szerv kártérítési felelősségét viszont a kirívóan súlyos jogértelmezési tévedésen alapuló jogalkalmazási gyakorlatról adott tájékoztatás már megalapozza (BH 2009. 325.). A bíróság számos esetben erőteljesen hangsúlyozza, hogy nem lehet szó a felróhatóság körén kívül eső téves jogalkalmazásról, ha a jogszabály rendelkezése teljesen és nyilvánvalóan egyértelmű, a ténymegállapítás és a döntés pedig nem mérlegelés eredménye (BH 2001. 423.). A Legfelsőbb Bíróság elvi határozattal mondta ki azt, hogy a kárfelelősség szempontjából kirívóan súlyos jogsértésnek minősül, ha a közigazgatási hatóság a bíróság hatályon kívül helyező ítéletében megfogalmazott egyértelmű utasításának a mellőzésével hozza meg határozatát (EBH 2002. 749.). Ha a jogalkalmazó szerv a jogszabály egyértelmű, több értelmezési lehetőséget nem engedő rendelkezését hagyja figyelmen kívül, menthető jogalkalmazási tévedésről nem lehet szó (BDT 2008. 1817.). Az új Ptk. lehetővé teszi ebben a körben a bírói gyakorlat további jogfejlesztését.

Az új Ptk. fentiekben kiemelt legfontosabb változtatásai bizonyára *jelentősen módosítják* majd a jövő bírói gyakorlatát. Az új rendelkezések mindenekelőtt *legimitálják* a jogalkalmazást ott, ahol a kialakult stabil bírói gyakorlat, az „*élő jog*” a jogalkotás elébe ment, felismerve *József Attila* költői igazságát, hogy ti. „*a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol*”, de ahol az életviszonyok rendezése már túllépi a *bírói jogfejlesztés* terrénumát és már törvényi szabályozást igényel.

Másrészt az új szabályok *alakítólag* fognak hatni a jogviszonyok változásaira azokon a területeken, amelyek a joggyakorlat nem tudott egynemű és kielégítő megoldásokat nyújtani az 1959-es Ptk. szabályai alapján.

Az új rendelkezések alkalmazása körében a bíróságokra tehát nehéz, de roppant *nemes feladatok* várnak, amelyek alkalmazása során joggal számítanak az elmélet, *a jogtudomány megtámogatására*.

TANULMÁNY

Deviancia, bűn, bűncselekmény, makrokriminalitás

✎ *Irk Ferenc tudományos tanácsadó, Országos Kriminológiai Intézet (Budapest)*

A világunk működésében megfigyelhető gyors átalakulási folyamatok indokolják, hogy időről időre felülvizsgáljunk látszólagosan evidensnek tűnő fogalmakat. Ilyenek olvashatók a cím első három szavában. A társadalmi és gazdasági életben bekövetkező változások ugyanakkor szükségessé teszik olyan területek bevonását is vizsgálódásunkba, amelyek korábban nem voltak annyira jelentősek, hogy figyelmünk középpontjába kerüljenek. Ezek közé tartozik a makrokriminalitás helye és szerepe a bűnözés rendszerében. Ennek kimunkálásában a kriminológusnak is jut szerep. A továbbiakban a most felsorolt fogalmak néhány jellemző vonását vázolom fel, és ezek főbb összefüggéseiket mutatom be.

I.

A deviancia és a bűn (fogalmi és elhatárolási kérdések)

Előjáróban megemlítem: ezt a hatalmas irodalmi apparátussal körülbástyázott tématerületet nem kívánom általános elemzés tárgyává tenni. Legfeljebb olyan szempontokra hívom fel a figyelmet, amelyek szűkebb témaválasztásunkhoz hasznosak lehetnek. Ezért mondandómat a jogi szempontból releváns devianciára összpontosítom.

Ahhoz, hogy valamely jelenségnek, tettnek a normalitáshoz és az abnormalitáshoz fűződő állapotát, helyzetét arányítani tudjuk, első lépésként arra a kérdésre kell választ kapnunk, hogy a szóban forgó jelenség, tett eltér-e a normálistól, s amennyiben igen, akkor vajon mennyire tér el attól. A társadalomtudományok ennek minőségbeli mérésére használják a deviancia kifejezést. Magyarországon *Andorka Rudolf, Buda Béla és Cseh-Szombathy László* az 1970-es években úttörő szerepre vállalkozott, amikor monografikus formában közreadta az ide vonatkozó legfontosabb ismereteket.¹ Az időzítés nem volt véletlen: ebben az időben kezdődött meg és az 1980-as években teljessé vált ki Magyarországon a deviancia-kutatás, amit akkoriban – jó tartalmi „fordításban” – társadalmi beil-

leszkedési zavarok (TBZ) kutatásának nevezték. A rendszerváltást követően azonban ez a kutatási irányzat előbb elerőtlenedett, majd rövidesen – részint a tudományos életben a rendszerváltást követően bekövetkezett súlypont-eltolódások, részint a korábban meglehetősen bőséges állami pénzek megszűnése miatt – a feledés homályába merült. A deviancia szó is elvesztette korábbi, kizárólagosan negatív töltését. Egyetlen területen őrizte meg e kifejezés korábbi tartalmát: ez pedig épp a bűnözés,² ami pedig figyelmeztető jel lehet arra, hogy nem a probléma szűnt meg, hanem csupán annak kezelési módjában történt kedvezőnek nem feltétlenül nevezhető változás.

Ebből kiindulva nem felesleges *Frank Pearce* devianciaelmélettel foglalkozó néhány állítását idézni.³

Pearce előjáróban egyrészt azt hangsúlyozza, hogy a bűnözés csupán egyik szelete a devianciák sokféle formájának; másrészt azt, hogy a normális, akceptálható és az ettől eltérőnek tekintett deviáns viselkedés társadalomról társadalomra változik. Ebből következően a konformitás és a deviancia csupán viszonylagosan definiálható.⁴ *Edwin Lemert* munkássága nyomán⁵ arra a következtetésre jut, hogy *a deviancia lényege egyes emberek radikalizmusában rejlik*. Az e csoportba sorolható személyek jellemzője, hogy kívül vannak a társadalmon, mégpedig amiatt, mert céljaik és struk-

1 *Andorka Rudolf–Buda Béla–Cseh-Szombathy László*: A deviáns viselkedés szociológiája, Gondolat Kiadó, Budapest, 1974

2 Ld. erről még: *Rácz József*: Szabálykövet(el)ők és bajkeverők. Bevezetés a devianciák szociológiájába, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001

3 Ld. *Pearce, Frank*: The Powerful. Marxism, Crime and Deviance, Pluto Press, London, 1976, 25–68.

4 *Pearce, Frank* (1976): i. m. 25.

turális pozícióik nem a mindennapi élet normális folyamatában gyökereznek. Az ilyen, strukturálisan marginalizált egyének nem képesek a többi embert bármiféle racionális módszerrel befolyásolni, marad számukra a propaganda, a manipuláció, a valóság elferdítése és más hasonlók.⁶

Figyelemre méltó az a pluralizálódási folyamat, amely az Amerikai Egyesült Államokban a 20. század második felében végbement. A *pluralista nézeteket képviselő szakemberek* szerint megjelentek a társadalomban olyan, jól körülhatárolható érdekkörök, amelyek döntő befolyást tudtak gyakorolni a törvényhozásra annak érdekében, hogy mely cselekmények és milyen feltételek mentén legyenek büntetendők, s melyek ne. E szakemberek körében alakult meg egy *radikális* nézeteket képviselő csoport, amelyik – a *konzervatív* pluralistákkal ellentétben – azt vallotta, hogy a társadalom különféle érdekek mentén rendeződő eltérő közösségekből áll. A közöttük lévő különbségek abból fakadnak, hogy ezeknek nem mindegyike hűz hasznát a rendszer effajta működéséből. A hatékony hatalom hiánya jellemzi a szegényeket, a feketéket, a kábítószereseket, a nőket, a fiatalokat, a homoszexuálisokat, ami azt jelenti, hogy ők a versenyképes szociális világ állandó vesztesei. Azok a szabályok, amelyek ezt a világot irányítják, nem az övéké.⁷ A 70-es években számos tengeren túli kutató bizonyította, hogy mind országos, mind helyi szinten, az üzleti életben kifejezetten e célra szerveződött csoportok hogyan használják a politikai manipulációt, veszik kézbe a médiát, és miként befolyásolják illegális módon a rendőrséget hegemon dominanciájuk megszerzésére és megőrzésére.⁸

Feltehető a kérdés: röviden összefoglalva akkor mit is értünk a deviancia kifejezés alatt? Válaszul álljon itt *Stevens Box* egyik könyvének frappáns alcíme: „Deviant behaviour as behaviour so labelled”.⁹ Nem közömbös természetesen, hogy ki a címkézés „elkövetője”. Merthogy maga a *deviancia azonos valamilyen normának a megszegésével*. Ennek megfelelően a deviáns viselkedés négy típusa különböztethető meg, amit a következő táblázat mutat.¹⁰

	Viselkedés	
	normakövető	normát sértő
deviánsként észlelt	tévesen minősített	nyíltan deviáns
nem deviánsként észlelt	konform	rejtve (titkosan) deviáns

Az évtizedekkel ezelőtt a deviáns viselkedés kategóriájába sorolt magatartásformák manapság a korábbinál szűkebb spektrumban értelmezhetők. A deviancia szó jelentése megkopott, mert túl széles körben terjedt el. Ez annak a szemléletnek az általánossá válását eredményezte, amelyik szerint deviánsnak lenni szabad (kivéve természetesen a diktatúrákban), sőt bizonyos körülmények között ez szinte elvárás, azonban továbbra is – ha nem is mindig éles – határvonal húzható a tiltott, a támogatott és a túrt viselkedésformák között. Hogy mikor melyikkel állunk szemben, az *egyrészt a társadalom, másrészt a viselkedés tanúsítója* közelebbi (elsősorban *kulturális*) *környezete, harmadrészt az egyén magatartását befolyásolni képes kényszerítő eszközök* (ezen belül jelesül a jog) eszköztárával felvértezett *hatalom által elfogadott értékrendtől függ*.

A deviancia megvalósításának ténye – éppúgy, mint annak alanya – alapvetően két irányból közelíthető meg. A címkézést végző személy, szervezet vagy elfogadja a deviánsnak tekintett szemléletet, tettet, az ilyen viselkedést felmutatót pedig befogadja (ezt nevezzük inklúzióknak), vagy ellenkezőleg: azt elutasítja, normálistól eltérőnek címkézi, tanúsítóját pedig kirekeszti (ezt nevezzük exklúzióknak).

Mindkét címkézésnek megvannak a maga szociokulturális hagyományai, ezért nem véletlen, hogy mind kisebb-nagyobb közösségenként, társadalmi (esetleg etnikai, vallási) csoportonként, mind országonként, mind ország-régióknként, az említettekben belül és között, hasonlóságok és eltérések adódnak. Egy-egy országon belül is lehet különbség társadalmi többség-kisebbség között, szintűgy társadalmi csoportszintenként. De kölcsönösen deviánsnak tekinthetik egymást a hatalom nyertesei egyrésztől, vesztesei másrésztől.

A szakirodalomban – különösen a kockázat-társadalom kérdéseivel foglalkozó szakember részéről – időnként előfordul a *rizikó normalizálása* fogalom, illetve kifejtésre kerül ennek tartalma. Ez a gondolat kísérlet azért nem megvetendő, mert a rizikókezelés és rizikóuralás a posztmodern társadalomban olyan döntéseket és cselekvéseket igényel, amelyre korábban nem volt szükség, ezért első megközelítésben abnormálisnak, azaz deviánsnak is tekinthetők. Annak tudomásul vételével azonban, hogy a társadalmi változások egy bizonyos mértékén túl elképzelhető olyan kockázatok kényszerű-szükségyszerű vállalása is, amik veszteséggel, károkozással is járnak, indokolttá válhat a kockázatok egy részét a deviáns körből az elfogadottba áttenni, azaz normálisnak tekinteni, röviden: normalizálni.

5 Lemert, Edwin: *Social Pathology*, New York McGraw-Hill 1951, 177.

6 Uo. 31.

7 Uo. 41–42.

8 Pearce idézi e kor egyik legismertebb dokumentumát. Ld. *Hayes, Edward*: *Power Structure and Urban Policy: Who Rules in Oakland?* McGraw-Hill, New York, 1972, 190–194. Vö. *Pearce, Frank*: i. m. 43–45.

9 *Box, Steven*: *Deviance, Reality and Society*, Holt, Rinehart and Winston, 1981, 11.

10 *Vö. Box, Steven (1981)*: i. m. 13.; *Pollner, Melvin*: *Sociological and common sense models of the labelling process*. In: *Turner, Roy (Ed.)*: *Ethnomethodology: selected readings*. Penguin, Harmondsworth, 1974, 27–40. (29.)

II. Bűn és bűncselekmény

Közhely, hogy bűn és bűncselekmény egymáshoz képest nem szinonim fogalmak. Az előbbi morális tartalmat hordoz, az utóbbi az előbbinek – halmazelméleti megközelítésből interpretálva – egyrészt leszűkített, másrészt jogszabályi formát öltött változata. Ez utóbbi magán viseli annak a társadalmi környezetnek a lenyomatát, amelyben a korlátozó értelmezés megvalósul, s aminek realizálódása az adott, földrajzilag lehatárolt területen uralmat gyakorló hatalmi elit írásba foglalt döntésének következménye.

1. Labeling-megközelítés

A nyugati világban az 1968-as diáklázadásokat követően, a Vörös Brigádok számos európai országbeli megerősödésével egyidőben, a *szociológiai alapokra építkező kriminológiának új irányzata* alakult ki. Erre az elméletre (az ún. *labeling theory*-ra) egy idő után a *labeling approach* (vagy más szavakkal: a címkéző megközelítés) kifejezést aggatták, s ez alatt futotta be az e szemléletmódot tükröző kriminológiai irányzat az 1970-es évek nagy lendületű kezdetétől számítható mintegy másfél évtizedes pályáját mindaddig, amíg az 1980-as évek vége felé szép csöndben a feledés homályába merült. Hatása azonban ennél sokkal tovább tartott, s a társadalmi összefüggésekre koncentrááló kriminálszociológia művelői lényegében átalakították a teljes kriminológiai gondolkodást. Legalábbis azokban az országokban, régiókban, ahol nem tekinthető eleve elrendelt dogmának az, hogy a kriminológia csak azokkal a devianciákkal foglalkozik (s jobb esetben is legfeljebb ezek határterületeire merészkedik), amelyeket az aktuális hatalom bűncselekményként rendel kodifikálni.

A címkéző elmélet képviselői – akik Európában elsősorban az akkori Németországi Szövetségi Köztársaság szociológusai közül kerültek ki – Egyesült Álla-

mokbeli társaikhoz¹¹ hasonlóan – *egyrészt* azt firtatták, hogy a deviáns jelenségek csoportjába tartozó tettek és azok megvalósítói milyen szelekciós folyamatok és eljárások folyamán kerülnek az igazságügyi apparátusok (főként rendőrség, ügyészség, de részben a bíróság) figyelmének centrumába. *Másrészt* annak a társadalmi-uralkodó mechanizmusnak a rendszerét kívánták részletesen megismerni, amelyik egyik tettet (esetünkben: negatív előjellel, tehát) elítélendőnek címkézi, a másikat pedig e nélkül veszi tudomásul, s ezáltal elfogadja, vagy ha nem is preferálja, de következmények nélkül eltűri. Természetesen e közben vizsgálták az elkövetői és/vagy a sértetti csoportba kerülő célszemélyek kiválogatási technikáját csakúgy, mint a büntetések kiszabásának mechanizmusát.¹²

Bár az iskola képviselői sohasem tagadták, hogy álláspontjukra jelentős befolyást gyakorolt a klasszikus marxizmus számos tantétele, azonban ők saját magukat – legalábbis a külvilág előtt – nem tartották marxistának. A volt szocialista országokban is akkortájt nagy figyelemmel kísérték tevékenységüket, s a hozzáértő szakemberek számára világos volt, hogy ez a fajta irányzat felfogásában nem állhat meg a „birodalmi” határoknál. Épp emiatt a „hivatalos vonal” képviselői nem győzték hangoztatni, hogy az alapvető társadalmi változásokat követelő társadalomkritikus véleményük legfeljebb „marxizáló”, de nem marxista.

Melyek voltak ennek az irányzatnak a *hagyományos szemlélettel leginkább szembeszálló gondolatai*? Ez tömören megismerhető *Wolfgang Stangl* előadásából, amit 1983 szeptemberében Bécsben tartott a Nemzetközi Kriminológiai Kongresszuson.¹³ Állításai közül a következőket emelem ki:

– Az a jogtudomány, amelyik az egyes ember bűnösségét úgy keresi, hogy eközben annak társadalmiságát ignorálja, szimbiózisban él a tettes-centrikus kriminológiával.¹⁴

– A kizárólag jogi értelemben vett bűncselekmény-fogalom a kriminológia számára tabunak minősítette a jogrendszert, és egyúttal blokkolta annak lehetőségét, hogy a büntetőjog által körbehatárolt „bűnözés” kutatási területét saját belátása szerint fogalmazza

11 Ebben a körben főként a Taylor–Walton–Young trióról szokás megemlékezni. Ld. *Taylor, Ian–Walton, Paul–Young, Jock*: The New Criminology: For a Social Theory of Deviance (International Library of Sociology), Routledge, 1973; *Taylor, Ian–Walton, Paul–Young, Jock*: Critical Criminology, Routledge & Kegan Paul, London, 1975.

12 Ld. erről bővebben *Sack, Fritz*: Definition von Kriminalität als politisches Handeln: der labeling approach, *Kriminologisches Journal*, 1/1972, 3–31.; *Opp, Karl-Dieter*: Die „alte” und die „neue” Kriminalsoziologie. Eine kritische analyse einiger Thesen des labeling approaches, *Kriminologisches Journal*, 1/1972, 32–52.; *Blankenburg, Erhard*: Karl Marx und der „Labeling” Ansatz, *Kriminologisches Journal*, 4/1974, 313–319.; *Keckeisen, Wolfgang*: Die gesellschaftliche Definition abweichenden Verhaltens. Perspektiven und Grenzen des labeling approach, *Juventa, München*, 1974; *Blankenburg, Erhard & Treiber, Hubert*: Der politische Prozess von kriminellem Verhalten, *Kriminologisches Journal*, 4/1975, 252–262.; *Haferkamp, Hans & Lautmann, Rüdiger*: Zur Genese kriminalisierender Normen, *Kriminologisches Journal*, 4/1975, 241–251.; *Sack, Fritz*: Anmerkungen über die Kontrolle staatlichen Handelns, *Kriminologisches Journal*, 4/1982, 241–253.; *Quensel, Stephan*: Kriminologische Forschung: Für wen? Oder: die Grenze einer rationalen Kriminalpolitik, *Kriminologisches Journal*, 3/1984, 201–218.; *Stangl, Wolfgang*: Kriminologie als Apologie der Macht. Über Traditionen der Kriminologie am Beispiel Österreichs, *Kriminologisches Journal*, 4/1984, 287–300.; *Schumann, Karl F.*: Labeling approach und Abolitionismus, *Kriminologisches Journal*, 1/1985, 19–28.; *Steinert, Heinz*: Zur Aktualität der Etikettierungs-Theorie, *Kriminologisches Journal*, 1/1985, 29–43.; *Wagner, Karl*: Das Potential des labeling-approach – Versuch einer programmatischen Neueinschätzung, *Kriminologisches Journal*, 4/1985, 267–289. Mintegy az iskola hatyúdialaként kezelhetjük a már idézett amerikai szerzőtrió másfél évtized után ismét megszólaló egyik tagjának írását: *Young, Jock*: Radikale Kriminologie in Großbritannien: Die Entfaltung eines konkurrierenden Paradigmas, *Kriminologisches Journal*, 4/1988, 247–264.

13 Írásos változatát *Stangl, Wolfgang* (1984): i. m.

14 Uo. 193.

meg. Ennek következtében a legfontosabb kérdések kívül rekedtek a kriminológia érdeklődési körén, következőképp maga a bűnözés ténye eljelentéktelenedett. Megválaszolatlanul maradtak mind azok a kérdések, amelyek a bűnözést kiváltották, mind azok a folyamatok, amelyek a normákat és a viselkedésformákat bűncselekményként definiálták.

– Amennyiben a büntetőjogi fogalmakat továbbra is a jelenlegivel megegyező módon akceptálva tesszük a kriminológia vizsgálódási tárgyaivá, úgy ezzel azt állítjuk, hogy a normasértést a mindenkori császárok, vezérek vagy éppenséggel a nép nevében lehet kimondani.¹⁵

– A nyugat-európai országokban a tapasztalatok szerint a hatalom által definiált deviancia tényét a kriminológusok nem fogadják el kritikátlanul.¹⁶

A most ismertetett alapokra építkeztek az ún. *kritikai kriminológiát* (*critical criminology*) művelők körébe sorolt tudósok. Ők abból indultak ki, hogy a különféle, egymással is korporatív kapcsolatban működő szervezetek történelmileg beépültek az államszervezetekbe, illetve a kormányzatok működésébe. Ebből a felismerésből bontakozott ki a *radikális* vagy más néven *kritikai kriminológia és viktimológia*, aminek tárgya az államilag szervezett ártalom és erkölcstelenség.¹⁷

Az előbbi gondolatsorra rímél a *hatalom kriminológiájának definíciója*. Az ezzel összefüggő rövid eszmefuttatásra azért van szükség, mert így talán megérthető, hogy miért szorult mindmáig háttérbe a kriminológusok többségének gondolkodásában, és emiatt természetesen a kriminológiai kutatásokban is a makrokriminológiai megközelítés.

Álláspontom szerint a hatalom kriminológiájának legfőbb jellemzője, hogy a prioriként elfogadja, miszerint vizsgálódási területének fókuszában azok a cselekmények állnak, amelyek elkövetését a mindenkori büntető törvények szankcióval fenyegetik.

A kriminológia természetesen nem függetlenítheti magát a mindenkori jogalkotástól. Különösen nem a mikrokriminológia, amelyik a konkrét deviancia megvalósítójának tettét elemzi. Azonban e körben is hiba, ha a kriminológus megreked a büntetőjogi szabályok keretei között, és azokat a kriminológia számára feltétlen érvénnyel elfogadja. Elsődleges szempont a társadalmi veszélyesség megléte, továbbá annak mértéke. Ebben az esetben a veszélyesség terjedelme jellemzően szűk, térben és időben kevés embert veszé-

lyeztet vagy okoz számára sérelmet. A kriminológusnak vizsgálnia illik, hogy a kriminalizáció és méginkább a dekriminálizáció lehetőségei nem nyíltak-e meg a tett társadalmi veszélyességére tekintettel.

A makrokriminológia ezektől a korlátoktól el kell hogy távolodjon. Bár esetében is irányadó szempont lehet, hogy valamely tettet büntetés fenyeget-e, s ha igen, milyen körben, azonban a legfőbb orientációs támpont a társadalmi veszélyesség tér- és időbeli terjedelme. A makrokriminalitást az jellemzi, hogy az embereknek nagy körét éri vagy érheti súlyos sérelem.

2. A társadalmi veszélyességről¹⁸

A kriminalitás valamennyi fajtája beilleszthető egy dialektikus rendszerbe. Ennek „független változója” a társadalmi veszélyesség. A társadalmi veszélyesség (ami kriminológiai alapfogalom és összekötő kapocs a kriminológia és a büntetőjog között) léte, nagysága, irányultsága (kit és kinek az érdekében sért vagy veszélyeztet) alapismérv ahhoz, hogy egy tett kriminalizálható-e vagy sem. Ennek vannak objektív és szubjektív (tartalmi) elemei. Vizsgálódás tárgyát képezheti annak eldöntése, hogy mely megközelítésben, mitől objektív, és melyik oldalról nézvést miként szubjektív.

Az elhatárolás akkor a legegyszerűbb, ha azt vizsgáljuk: ki és milyen szempontok alapján dönt valamely tett társadalomra veszélyességének meglétéről vagy hiányáról. A legfőbb nehézséget az objektív szempont érvényre juttatása jelenti. Ez ugyanis gyakran nem prognosztizálható előre, bizonyossággal pedig csak valamely tett megvalósítását követően állapítható meg, ami a tudományos-műszaki fejlődés előrehaladtával további komplikációval párosul. Merthogy egyre gyakrabban fordul elő olyan eset, amikor valamely emberi tettnek a káros következményei olykor nem percekben, hetekben vagy hónapokban, hanem években, évtizedekben, sőt évszázadokban mérhetőek csupán. Amikor valaki egy tárgyat eltulajdonít, vagy valaki életét kioltja, a kár (többnyire!) nyomban kézzelfoghatóvá válik. Akkor azonban, amikor egy bonyolult és csak tökéletlenül modellezhető, netán (gyakran!) korábban ismeretlen, a következményeket tekintve sok bizonytalan és ismeretlen kimenetellel járó technológia alkalmazására kerül sor, a társadalmi

15 Uo. 294.

16 Uo. 298.

17 *Quimney, Richard*: Who is the victim? *Criminology*, 3/1972, 314–323.; *Friedrichs, David O.*: Victimology: A consideration of the radical critique, *Crime and Delinquency*, 1983, 283–294.; *Kauzlarich, David*: A criminology of the nuclear state. *Humanity and Society*, 1995, 37–57.; *Friedrichs, David O.*: Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society. *Wadsworth, New York*, 1996. Idézi *Kauzlarich, David–Matthews, Rick A.–Miller, William J.*: Toward a Victimology of State Crime. *Critical Criminology*, 2001, 173–194. További történeti-irodalmi ismertetést a kutatási irányok változásáról lásd uo.

18 Az ehelyütt csak röviden bemutatott fogalomról, a körülötte immár két évtizede Magyarországon zajló polémiairól részletesen ld. többek között *Irk Ferenc*: A gondatlan bűncselekmények újrakodifikálásának elméletéhez, *Jogtudományi Közöny*, 2002/3, 117–124.; *Földesi Tamás*: Mi jár a bűnért a jogban? *Belügyi Szemle*, 2011/9, 16–40., (különösen 17. és 21–23.); *Irk Ferenc*: A kriminológia prioritásai ma – holnap. In: *Hautzinger Zoltán–Verhócski János (szerk.)*: Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. *Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest*, 2012, 95–109., valamint az ott idézett és felhasznált irodalmat.

veszélyesség a tevékenységgel gyakorta nem kötődik szorosan össze, sőt még csak fel sem merül ennek lehetősége. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tevékenység jellemzői között nem szerepel a lehetséges kárkövetkezmény, azaz magának a kockázat lehetőségének észlelése vagy észlelhetősége hiányzik. Ilyenkor nem arról van tehát szó, hogy valaki tudatosan kockázatot vállal, de a negatív kimenetel lehetőségét alacsonynak (és emiatt társadalmi szempontból elviselhetőnek) véli, hanem arról, hogy maga kockázat, mint lehetőség nem éri el a tudati szintet. Az atomerőművekben visszatérően bekövetkező – s ma már állíthatjuk: egy-egy ország gazdasági és tudományos potenciáljától aligha függő – és egyes esetekben súlyos, ráadásul be nem látható következményekkel járó, s kontrollálhatatlannak tűnő működési zavarok szolgálhatnak az elmondottakhoz példaként.

Az előbbtől gyökeresen különbözik az az állapot, amikor a lehetőség már felmerül, azonban vagy annak veszélyessége, vagy bekövetkezésének valószínűsége kerül a tett megvalósítója számára a támogatható vagy a tűrhető tartományba. Ide (is, és az előbbi körbe is) sorolhatók a természeti környezet és az élővilág károsításával járó termelő tevékenységek.

Egy következő esettel állunk szemben akkor, amikor a kár vagy veszély megítélésében (pl. morális-kulturális okokból) eltérés mutatkozik egyrészt a tényleges vagy potenciális viktimizáló (és esetleg a vele azonosuló és emiatt támogatását élvező környezeti közössége, sőt esetleg az őt körülvevő kulturális közösség, régió), másrészt a veszély tényleges vagy potenciális elszennedője között. A globális méretekben működő vállalatok profitéhes felsővezetői ezt kihasználva telepítik termelő tevékenységüket az ún. harmadik világ szegény államaiba, elfogadva azt, hogy ott olyan munkakörülményeket tudnak elfogadtatni, és olyan bérszotyokat képesek kieroszakolni, amire az „anyaországban” (ha egyáltalán van ilyen) nem volna lehetőségük.¹⁹

Az imént mondottak ismeretében érthető meg, hogy a különféle hatalmi góccok (centrumok) erővonalai mentén miért antagonisztikus olykor az ellentét, s milyen hozzájárulások szükségesek ahhoz, hogy a merev szembenállás feloldható legyen. Be kell látnunk, hogy például kizárólag területi alapon, az uralkodó normától való eltérést nem lehet a normaszegés tényére, a jogszabályban deklarált elvárásokkal való akaratos szembeszegülésre redukálni. Érték- és érdekrendszerek ütköznek egymással, ennek mentén derül ki, hogy a küzdelemben melyik válik dominánssá. Ez dialektikus folyamat, ami azt jelenti, hogy a

megegyesedést, felülkerekedést a hanyatló szakasz követi, majd az új (vagy korábban átmenetileg vesztes) érték- és érdekrendszerek erősödése, esetleg felülkerekedése.

Végezetül még egy, a témánk szempontjából nem elhanyagolható változásra hívom fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy az osztálytársadalmakban, a globalizált kockázat-társadalmi viszonyokhoz képest, alapvetően más volt a hatalom természete, szerkezete, kiterjedése. Nem volt jellemző az, ami ma tipikus, nevezetesen hogy akárcsak egyetlen, valamely területi alapon működő közigazgatási rendszernek meg nem felelő, oda be nem illeszkedő, de még csak be sem integrálható, annak játékszabályait nemhogy figyelembe nem vevő, de azok iránt a legcsekélyebb érdeklődést sem mutató magánszervezet – globális méretekben – a formális hatalom gazdasági és politikai-közhatalmi erejével nem csak versenyre kelni képes, de reális eséllyel azon felül is tud kerekedni.²⁰

Lehet, hogy a korábbi hatalmi összecsapásoktól eltérő felállásban, a huszadik század végén mégis megkezdődött a harmadik világháború?

3. A makrokriminalitásról

A társadalomra veszélyes cselekmények köre a globalizálódás folyamányaként a rizikótársadalom körülményei között jelentős átstrukturálódáson ment keresztül. A korábbi időszakhoz képest (mint pl. a huszadik század első fele) olyan tettek kerültek – következményeikkel együtt – az érdeklődés középpontjába, amelyeket korábban nem ismertünk. Az atomhatalmak kölcsönös fenyegetései irányították rá elsőként a világ figyelmét arra, hogy valami egészen új veszélyzóna közelébe ért az emberiség. Ezt egészítette ki a környezeti károk és más hosszú távon kockázatot jelentő veszélyforrások tömkelege. Az elmúlt fél évszázad tapasztalatai alapján ma már be kell látni, hogy ezekkel a potenciális és tényleges károkozásokkal a társadalmak hagyományos normakikényszerítő apparátusa nem sokat tud kezdeni. Főleg akkor nem, ha még olyan kodifikált norma sincs, aminek betartását számon lehetne kérni. A társadalmi veszélyesség új dimenzióinak feltárására lehet alkalmas a makrokriminológiai megközelítés.

A fogalomalkotás megkezdése előtt kísérletet tettem arra, hogy a Google-keresőmotor segítségével forrásmunkákra leljek. Legnagyobb meglepetésemre sem a „makrokriminalitás”, sem a „makrobűnözés” szóra egyetlen válasz sem érkezett.²¹ Ebből arra a következ-

19 Ennek a széles körben, az ún. fejlett világ által elfogadott gyakorlatnak a morális-etikai dimenziója sem hagyható figyelmen kívül, aminek bemutatása azonban már meghaladná e dolgozat kereteit.

20 Az előző bekezdések olvastán esetleg az a benyomás keletkezhetett az olvasóban, hogy ezek a problémák a büntetőjognak a távoli veszély – negligencia dimenzióiban a korábbi szakirodalmi alapokból kiindulva egyszerűen megoldható (tehát valójában álproblémáról szól a fejtegetés). A globális megközelítés megvilágításában érzékelhető, hogy nem egészen ilyen egyszerű a válasz.

21 Utolsó keresés időpontja: 2013. október 30.

tetésre kellett jutnom, hogy a honi szakirodalom nem vette át sem az angol *macrocriminality*, sem a német *Makrokriminalität* kifejezést, tehát ez a fogalom – elmentésben a széles körben elterjedt angolszász megfelelőjével – mifelénk még nem honosodott meg.²² Pontosítva előző állításomat: magyar nyelven egyedül Eörsi István honlapján található tanulmányában fordul elő a makrobűnözés szó, mégpedig a népiertás vonatkozásában, tehát nemzetközi egybevetésben tartalmilag pontosan.²³

Saját *definíciós* ajánlatom a következő: a *makrokriminalitás fogalma* fogja át azokat a cselekményeket, amelyek esetében az alábbi kritériumok (állítások) közül egy vagy több igaz:

Olyan, már bekövetkezett károkozásokat eredményező, vagy a tudomány aktuális állása szerint kárkövetkezményeket valószínűsítő cselekmények, amelyek

- földrajzi térben, időben, az érintett személyek számának tekintetében, a károkozások mértékében nagy kiterjedésűek, továbbá amelyek
- elkerülhetők, vagy ha nem: következményeikben csökkenthetők, és amelyek
- emberi cselekvésre vagy mulasztásra vezethetők vissza.

Következmény: a tömeges károkozás megvalósulása, vagy annak távoli és/vagy közvetlen veszélye.

A kártevés és a következmény viszonyát tekintve vannak

- amelyek mellékterméke a tömeges károkozás,
- amelyek célja a károkozás,
- amelyek célja a haszonszerzés, de az e cél érdekében tevékenykedők a károkozást lehetőség szerint el akarják kerülni,
- amelyek célja a haszonszerzés, de ennek folyamatában a károkozás elkerülése nem cél, s a tevékenykedőknek ez nem is áll érdekükben.

A meghatározás kiegészítéséhez illeszthető információ, hogy általánosságban a nagyléptékű skálákkal gyakran a társadalom egészét vizsgáló kutatásokat soroljuk a makro-elméletek körébe. Ezek az elméletek társadalmi struktúrákra összpontosítják figyelmüket és azt vizsgálják, hogy ezek a struktúrák milyen hatással vannak az emberei viselkedésre. Az előbbiekkal elmentésben a mikro-elméletek egyéni szinten próbálják megmagyarázni a bűnözés és a bűnelkövetés okait.

A makro-elméletek gyakran valamely társadalmi csoport jellemzőinek általánosításából származtathatók. Példaként említhető egy olyan kutatás, aminek célja annak megállapítása, hogy egyik városban miért alacsonyabb a bűnözés, mint a vele szomszédos má-

sikban. A mikro-elméletek az okok feltárása során a makróknál nagyobb részletességre és az előbbieknél inkább pozitív eredményre törekszenek. Így például a mikro-elméletek foglalkoznak azzal, hogy egyes emberek miért követnek el bűncselekményeket, s mások miért nem.²⁴

A kriminológusok – akkor is, ha ezt nem hangsúlyozzák – hagyományosan mind a mikro- mind a makro-elméleteket alkalmazzák, amikor a bűncselekmények és a bűncselekményekkel kapcsolatba kerülő személyek viselkedését analizálják.²⁵ A makrokriminalitás körében mozgó elemzések azonban részben függetlenek kell, hogy legyenek egyes országok kodifikációjától, részben túl kell, hogy terjeszkedjenek azokon. Ez természetesen elméletileg együtt jár a minden tudományt fenyegető parttalanság lehetőségével. Ebben a társadalmi veszélyesség tartalmi elemeinek pontosítása szab korlátot. Az még „a jövő zenéje”, hogy ezzel a szemlélettel mit tud kezdeni a kriminológiával szoros kapcsolatban álló büntető- és más adminisztratív jog, amelyik mai állapotában nyilvánvalóan képtelen megbirkózni új (bár „az ajtón” már mintegy fél évszázada kopogtató) feladatával.

III. Összegezés

A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy a 21. század társadalmi – és az e folyamatok következményeként fellépő természeti – jelenségei gyökeresen forgatták fel a *társadalmi veszélyesség* (többek által a rendszerváltást követően posztkommunistának minősített, s mint ilyen, a jog környezetéből száműzendőnek tartott definíció) tartalmát.

Magam nem kívánok abban állást foglalni, hogy e fogalom feltétlenül része kell-e hogy legyen a büntető anyagi jog kelléktárának. Úgy tűnik, hogy az új Btk. kodifikátorai között többségben lehettek azok, akik – ebből a szempontból – az 1960-as évektől töretlen jogalkotás folytonosságában látták a stabil jogalkalmazás garanciáját. Amit ehelyütt is hangsúlyozni szeretnék, a következő. Akár jogszabály részének tekintjük ezt a fogalmat, akár nem, *kriminálszociológiai nézőpontból mellőzhetően*, mert iránytű, aminek segítségével el lehet dönteni valamely deviáns tett jogi megítélését, elmarasztaló döntés esetén annak súlyát. Talán sikerült érzékeltetnem, hogy a makrokriminalitás, az e körbe sorolandó bűncselekmények súlyának helyes megíté-

22 Az angol szóra 151 ezer, a németre 2240, s a „Makrokriminalität definition”-ra is 971 találat érkezett.

23 Eörsi István Reinhard Merkelt idézi: „E század iszonyata nemcsak az államok egymás ellen irányuló tombolásában csúcsosodott ki, hanem a befelé irányuló állami makrobűnözés legkülönbözőbb változataiban is.” (*Die Zeit*, 1999. május 12.) Lásd Eörsi István: A gondolkodás nyomorúsága. www.eorsilaszlo.hu/eorsilaszlo.hu/ei/eicikk/1606.doc

24 <http://wilbury4.hubpages.com/hub/Criminology-course>

25 <http://www.oppapers.com/essays/Task-One-How-Would-You/934810>. Bővebben ld. még Shoham, Shlomo Giora: Micro-Macro Criminology, *International Journal of Comparative Sociology*, 2001.

lése e fogalmi „mankó” nélkül hosszú távon is definiálhatatlan. Az ide sorolható deviancia általam bemutatott része ma még jórészt fehér folt mind a kriminológia, mind a büntetőjog számára. Ebből pedig az is következik, hogy a társadalmi veszélyesség mennyiségének és minőségének pontosítása nélkül krimináljogi megközelítésből kiindulva is kezelhetetlen marad.

Napjainkban azonban még ott tartunk, hogy a büntetőjog a makrokriminalitás körébe tartozó bűncselekmények kezelése során a könnyebb ellenállás felé veszi az útját. Ezért próbálja kriminalizálni a szervezett bűnözést, sok államban emiatt áll ki változatlanul a kábítószer-élvezet vagy az illegális migráció büntendővé nyilvánítása mellett. Korszerűnek azonban csak akkor nevezhetnénk jogalkotásunkat, ha figyelmét mindinkább a globális méretekben a lakosság széles körét ténylegesen vagy potenciálisan viktimizáló jelenségekre összpontosítaná.

Nem kétséges egyrészt az, hogy a büntetőkódexekre politikusok nyomják rá a kötelező érvényűség pecsétjét, másrészt, hogy a politikusok a „nép gyermekei”,

akik mind az úgynevezett demokratikus, mind az úgynevezett diktatórikus államokban (államok közösségében), mind a kettő közötti átmenetet képező országokban népszerűek akarnak lenni. Ennek egyik eszköze az a törvényalkotói törekvés, hogy az emberek „érzésvilága” minél inkább visszatükröződjék a jogalkotásban és a jogalkalmazásban. Arra csak a leginkább civilizált országok (országcsoporthoz, régiókhoz) politikusai veszik a bátorságot, hogy felismerve a makrokriminalitás körébe sorolható tettek társadalomba beágyazott okait, szembemenjenek az emberekben mélyen rögzült érzelmekkel, hitekkel (amik gyakran a bulvármédia által felerősített tévhitek), indulatokkal, és a büntetőjogot – mint azt számos nagytekintélyű elődünk mindig is hangsúlyozta – valóban csak ultima ratioként, a társadalmi szempontból súlyos mértékben veszélyes tetteknek más eszközökkel már nem kezelhető körére korlátozzák. Ez utóbbit tekinthetjük a populista törvényalkotói és jogalkalmazói nézetek jelenkori meghaladásának. A világ – és benne Európa – jó része ettől még messze, sőt egyes helyeken egyre távolabb áll.

TANULMÁNY

A biztatási kár, mint meghaladott jogintézmény?

✎ *Pribula László egyetemi docens, Debreceni Egyetem (Debrecen)*

A tanulmány célja annak a vizsgálata, hogyan értelmezi a jogalkalmazás a polgári jog rendszerében különleges szerepet kapó, speciális kötelem-keletkeztető tényálláson alapuló biztatási kár intézményét. Az egyébként nem jogellenes magatartással előidézett alaptalan bizakodásból eredő károk megtérítésére jogalapot keletkeztető jogszabályi rendelkezések a rendszerváltozás óta semmilyen részben nem változtak, beleértve az új Ptk. hatályba lépését követő szabályanyagot sem. Kétségesnek tűnik a jogintézmény változatlan fenntartásának indoklottsága a piacgazdaság viszonyai között – a méltányossági alapú kártalanításra más gazdasági és társadalmi viszonyok adhatnak indokot.

I.

I. A jelenlegi jogszabályi környezet és a károsulti érdekek felé elmozduló bírói gyakorlat szerint a deliktualis felelősségi alap is elégséges az utóbb megghiúsult biztatásban álló károkozás miatt megbomlott egyensúly helyreállítására. Mindezt alátámasztja, hogy az utóbbi időszakban, szinte észrevétlenül, amikor a bírói gyakorlat az utaló magatartás jogszabályi rendelkezéseit hívja fel, akkor ténylegesen a szerződésen kívüli károkozásra vonatkozó szabályokat alkalmazza. A jogellenes károkozásból származó, a teljes kártérítés elvéből következően elsődlegesen reparációs funkciót betöltő *deliktualis kártérítési felelősség*, másrésztől a jogszerű magatartás következményeinek törvényi kompenzációján alapuló, az *utaló magatartásból* eredő felelősség közötti határok *elmosódn*i látszanak. Ez tulajdonképpen a jogalkotói szándékkal ellentétesen megy végbe, hiszen a jogszabályi rendelkezés szövegének sem nyelvtani, sem történeti, sem rendszertani értelmezéséből nem következik az, hogy az utaló magatartással keletkezett kár megtérítésének a szerződésen kívül okozott károk megtérítésével azonosak lennének a szabályai.

A továbbiakban célszerű áttekinteni, hogy a bíróságok *hogyan értelmezik* a biztatási kár megtérítésének törvényi feltételeit, miben látják a jogintézmény alkalmazhatóságának a korlátait, mennyiben határolják el a szerződésen kívül okozott károkért való felelős-

ségtől. A jogkereső polgároknak ugyanis elismerhető az igényük arra, hogy legyenek tudomással arról, a bíróság milyen körülményeket vesz figyelembe ítélezése során, hiszen az ítélet meghozatala után ezen tényekre már az elsőfokú eljárás által adott keretek között nem tudnak reagálni. Erre az igényre mutat rá írásában *Ádám György*: „Egy adott perben ... a félnek, de még inkább a jogi képviselőjének nem elég ismernie az ügy történeti és törvényi tényállását, meg kell ismernie az eljáró bíró ... meggyőződésének kialakítását...”¹

A törvényi szöveg lehetőséget ad a biztatási kár elvileg széles körű használatára, megfigyelhető azonban, hogy a bírói gyakorlat döntő részben a szerződéskötés elmaradása esetén alkalmazza. A felek magatartásait ilyenkor a szerződéskötésre irányuló tárgyalások jellemzik, amelyek során a polgári jogviszonyokra irányadó alapelvek szerint, az adott helyzetben általában elvárható módon, egymással kölcsönösen együttműködve, a jóhiszeműség és tisztességesség követelményének megfelelően kell eljárniuk. Mindezek nem térnek el a kötelmi jog egyéb területein alkalmazandó követelményektől, amelyek az eltérő szabályozás ellenére közelítik az utaló magatartást a kontraktualis és a deliktualis kártérítési felelősséghez: mindez az egyes ítéletek elemzése során kétségtelenül jelentkezik a felelősség ténylegesen figyelembe vett színvonalában, a teljes kártérítésnek a gyakorlatban alkalmazott elvében, felvetve így a külön szabályozás meghaladottságát.

1 Ádám György: Jogvita a bíróságon. Magyar Jog. 2011. 6. 377–378.

2. A régi Ptk., az 1959. évi IV. törvény nem volt egyértelmű az *utaló magatartás* és az abból eredő biztatási kár rendszerbeli elhelyezésével kapcsolatosan; szabályait a törvény nem a kötelmi jogi részben, hanem a *bevezető rendelkezések* között, alapelvi szintű rendelkezések mellett helyezte el, azt a *téves látszatot* keltve, mintha a rá vonatkozó előírások a polgári anyagi jog egészére nézve általános iránymutatásokat adnának. Ehhez képest az új Ptk., a 2013. évi V. törvény az intézményt már a tényleges helyén kezeli: a kötelmi jogról szóló Hatodik Könyvben, mint *kötelemkeletkeztető tény*. A régi Ptk. 6. §-ának és az új Ptk. 6:587. §-ának a rendelkezései azonban teljesen azonosak, ennek megfelelően a bíróság a kárnak egészben vagy részben való megtérítésére kötelezheti azt, akinek szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte. Az egyetlen változás, hogy az új Ptk. címében most már megjelöli az intézmény „*utaló magatartás*” elnevezését, amelyet a jogirodalom és a jogalkalmazás ezt megelőzően is következetesen így határozott meg. A legújabb jogirodalom viszont rögtön igyekezett rámutatni, hogy az azonos szövegezés ellenére a változás jelentős, *Petrik Ferenc* megfogalmazása szerint „E szabály változatlansága azonban csak látszólagos, hiszen e szabály a *bevezető rendelkezések* közül a kötelmi jog különös részébe került át, ami a szöveg rendszertani értelmezéséből adódóan már önmagában is szűkíti az alkalmazási körét.”² A magatartással kiváltott kár „*biztatási kár*” megnevezését azonban az új törvényi rendezés sem tartalmazza.

II.

3. A jogszabályi normaszöveg értelmében a speciális kötelemkeletkeztető tényállás alkalmazásának a *következő konjunktív feltételei* vannak:

- a) a kárt előidéző magatartás szándékossága,
 - b) a kárt előidéző magatartás következtében a károsodott személy meghatározott konkrét tevékenysége,
 - c) a károsodott személy jóhiszeműsége,
 - d) a károsodás tényleges bekövetkezése,
 - e) okozati összefüggés a károsodást előidéző személy magatartása és a károsodott személy meghatározott konkrét tevékenysége; továbbá a károsodott személy meghatározott konkrét tevékenysége és a kár bekövetkezése között,
 - f) a károsodás bekövetkezésének alapos oka,
 - g) az önhiba hiánya a károsodott személy részéről.
- A fenti jogszabályi feltételek a magyar polgári jog-

ban *egyedülállónak* tekinthetők, hiszen nem találkozhatunk olyan jogintézménnyel, ahol *hét konjunktív feltétel* együttes fennállta válthatja ki a célzott joghatást. Fontos annak a kifejezett hangsúlyozása, hogy a biztatási kár megállapításához szükséges *valamennyi törvényi feltétel bizonyítása a kárigényt támasztó felet terheli* azzal, hogy már egy törvényi feltétel hiánya is a kárigény elutasítását eredményezi. A feltételek közül egyesek (kár bekövetkezése, konkrét tevékenység, okozati összefüggés) az egyéb anyagi jogszabályokból jól levezethetők és értelmezhetők, mások a polgári jogban csak ritkán, kivételesen fordulnak elő (jóhiszeműség, szándékosság), egyes feltételek pedig alapvetően idegenek a civil anyagi jog területétől (alapos ok, önhiba hiánya). Az így létrejött, speciális elemekből összegyűrt intézmény már a szabályozás jellegéből következően is mutatja különlegességét.

Az *utaló magatartás* azonban annyiban is különleges, hogy alkalmazásának a *célja* merőben idegen a magánjog alapvető jellegzetességeitől. Az általános elv ugyanis az, hogy a károkozás általában tilos, a károkozó magatartás következtében előállt vagyoni és nem vagyoni károkat teljes mértékben meg kell téríteni, ugyanakkor a kár megtérítéséért való felelősség hiányában mindenkinek viselnie kell a saját magatartásából származó kárát. Az *utaló magatartás* szabályozásának jogalkotói célja ezzel szemben nem a károkozás általános tilalmából indul ki – hiszen nincs jogellenes magatartás –, hanem *méltányossági* szemponton alapul annyiban, amennyiben részben értékeli az alaptalan bizakodás következményeit, de csak szigorú feltételek mellett.

4. A korábbi jogértelmezés az *utaló magatartást* *szubszidiárius* intézményként fogta fel azzal, hogy a Ptk. 6. §-ának alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a felek között meghatározott jogviszony – szerződés, szerződésen kívüli károkozás, jogalap nélküli gazdagodás – nem áll fenn, ilyenkor ugyanis az adott jogviszony szabályai jelölik ki a jogellenesség mércéjét, amely mellett a károsodott igényt tarthat a megbomlott egyensúly helyreállítása. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében kifejezetten hangsúlyozta, hogy biztatási kár esetén hiányzik a kifogásolt magatartás jogellenessége, és ezért szükséges a Ptk. 6. §-ában felsorolt feltételek együttes megléte, mindebből következően az *utaló magatartás* alkalmazására csak akkor van lehetőség, ha a felek között szerződés nem jött létre, illetőleg nincs jogellenes magatartás, amelynek következményeit felelősségi úton kell rendezni.³

Az új Ptk. szerint már szükségtelen a *szubszidiárius* jelleg hangsúlyozása, hiszen az *utaló magatartás* külön kötelemkeletkeztető tényállásnak – tehát a szerző-

2 Wellmann György (szerk.): Polgári jog. Kötelmi jog Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész. Az új Ptk. magyarázata VI/VI. HVG-Orac Bp. 2013. 552.

3 BH 2005. 12.

déstől, károkozástól, jogalap nélküli gazdagodástól elkülönülő kötelemnek – minősül.

Meglepőnek tűnik ugyanakkor, hogy a bírói gyakorlat már a rendszerváltozás előtt is bizonytalan volt a jogintézmény alkalmazási körében, és nem feltétlenül volt következetes az utaló magatartás külön kötelem-keletkeztető tényállás jellegében, és azt többször más jogintézményekkel vegyítette. A Legfelsőbb Bíróság egyik ismert eseti döntésének alapjául szolgáló tényállás szerint a per felperese részére az általa gondozott személy halála esetére vagyoni juttatás ígérését tette, majd egy alakilag érvénytelen végrendeletet is készített; a hagyatéki juttatás ígérétében bízva teljesített a felperes vagyoni szolgáltatásokat az örökgyógy részére, majd annak halála után örökösével szemben lépett fel a szolgáltatások visszatérítése végett – a (rég) Ptk. 6. §-ára hivatkozva. A Legfelsőbb Bíróság osztotta ezt az álláspontot, és indokolása szerint mivel a felperes az örökgyógy ígérétében bízva teljesített szolgáltatásokat, a végrendelet alaki hibája folytán az ígérlet teljesülése meghíúsult, amiből ezért őt önhibáján kívül károsodás érte; erre tekintettel a (rég) Ptk. 6. §-ának az alkalmazásával a 677. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján jogosan lépett fel követelésével az örökgyógy örökösei ellen⁴. A jogi álláspont vitatható, hiszen ebben az esetben a „károsult” személy éppen a kárt előidéző személy részére nyújtott szolgáltatásokat, amelyek érvényes jogcím hiányában – vagy a közöttük fennálló (érvénytelen) szerződés vagy jogalap nélküli gazdagodás felhívásával – a megfelelő jogintézmény alapján tehát egyébként is visszakövetethők. Az ismertetett jogeset arra kívánt rámutatni, hogy a korábbi jogalkalmazás számára sem volt az utaló magatartáson alapuló felelősség problémamentes: nem feltétlenül találta meg a polgári jog rendszerén belüli szerepét.

Nemcsak a bírói gyakorlat, hanem a jogirodalom is mutatott kétségeket már az utaló magatartás alapvető elvei tekintetében. Miközben a legtöbb elemzés egyértelműnek találja, hogy a jogalkotó jogszerű, de legalábbis jogilag nem védett magatartás sajátos, a kár megtérítésére (legalább részben) irányuló jogkövetkezményét alapozza meg, megjelenti a magatartás jogellenességét kimondó álláspont is. Légrády Gergely tanulmányában úgy vélte, hogy „az utaló magatartással megvalósított károkozás azért jogellenes károkozás, mert a polgári jog egyik alapvető elve szerint kárt okozni tilos, a kárért az azt előidézőnek – megfelelő *exculpato* hiányában – felelnie kell, így a károkozás jogellenessége automatikusan fennáll, másrészt mert a Ptk. nem nyilvánítja jogos károkozásnak.”⁵

Amennyiben a jogintézmény ilyen alapvető kérdéseiben is bizonytalanság jelentkezik, a jogalkalmazásban és a jogirodalomban egyaránt, akkor legalábbis

felmerülhet a gyanú, hogy vajon maga a szabályozás mennyire szervesen illeszkedik a polgári anyagi jog keretei közé.

III.

5. Az utaló magatartás szabályainak az alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a kárt előidéző magatartás szándékos volt. A polgári jogi felelősség zsinórmértéke nem a vétkekesség, hanem a felróhatóság, ezért a polgári anyagi jogszabályok csak kivételesen alkalmazzák a szándékosság/gondatlanság mércéjét. Ezzel együtt a szándékos magatartás fogalma nem jelent jogalkalmazási problémát, hiszen a büntetőjogi törvényi definíció (cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik⁶) a magánjogban is alkalmazható. Felvethető, hogy az utaló magatartás esetén a kárt előidéző félnek a szándékossága mire terjed ki: csupán a saját magatartására, vagy ezen felül arra is, hogy ebből a magatartásból a másik felet milyen magatartásra indította, adott esetben arra is, hogy abból a magatartásból a másik félnek kára származik. A bírói gyakorlat egyértelmű abban, hogy a biztatási kár megtérítéséhez szükséges és elégséges feltétel, ha a kárt előidéző személy magatartása volt szándékos, de a szándéknak nem kell kiterjednie arra, hogy mindez a másik felet fogja-e, és amennyiben igen, milyen magatartásra fogja indítani; ebből következően nem feltétel a károkozást kívánó vagy abba belenyugvó tudati állapot sem. Így ha valaki a másik felet szándékosan biztatja egy szerződés megkötésére, a „biztató” tudati állapotának már nem kell kiterjednie arra, hogy emiatt a másik fél milyen, a jogviszonyon kívüli magatartást fog tanúsítani, így hogy más szerződéses kapcsolatát emiatt felbont. Mindez összhangban van az intézmény méltányossági alapjával, hiszen ezzel ad lehetőséget az alaptalan bizakodás előre adott esetben nem is látható következményeinek a kompenzálására.

Kérdéses azonban, hogy van-e létjogosultsága a büntetőjogi alapú szándékosság fenntartásának a polgári jog rendszerében, amikor a felelősség zsinórmértéke a polgári jogviszonyokban a felróhatóság, így nemcsak a szerződés megkötése és teljesítése, hanem a szerződéskötést megelőző tárgyalások, a másik felet meghatározott magatartásra indító jognyilatkozatok tétele során is úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Amennyiben a jogalkotó szankcionálásra érdemesnek tekinti azokat a szándékos magatartásokat, amelyek eredményeképpen a másik felet az általa emiatt tanúsított magatartás miatt kár éri, ak-

4 BH 1987.353.

5 Légrády Gergely: Az utaló magatartás (biztatási kár) a Ptk.-ban és a bírói gyakorlatban. Polgári Jogi Kodifikáció 2003. 4–21.

6 Btk. 7.§

kor miért nem tartja indokoltnak a nem elvárhatóan tanúsított magatartások hasonló következményei joghátrányának a meghatározását? Hiszen a polgári jogügyletek során az egyik felet legkevésbé sem a másik fél belső szubjektív tudatállapota motiválja, hanem az a helyzet, amely a jogviszonyokban általában elvárható következményekhez szokott vezetni. A mindennapi gyakorlatban nem válik el ennyire élesen a különbség aközött, ha az egyik fél a szerződés jövőbeni megkötésének lehetőségét szándékosan ígéri, vagy csupán az általában elvárható magatartási szabályokból erre az ígéretre lehet következtetni – a lényeg inkább az, hogy reálisan az adott magatartás a másik felet egy végül károkozást eredményező magatartásra indíthatja volna.

Az egyes jogesetek elemzéséből arra a *következtetésre* lehet jutni, hogy az utaló magatartás fogalmi elemei közül a bírói gyakorlat a szándékosságot egyre inkább azonosítja a *felróhatósággal*, amelyet bizonyít, hogy nem vizsgálja részletesen a fél tudatállapotát, hanem a magatartás általában elvárható követelményeit elemzi, és legtöbbször mintegy adottnak veszi ennek a törvényi feltételnek a fennállását.

Ezt támasztja alá a Pécsi Ítélet tábla egyik jogerős ítélete. A perben a bíróságok, többek között, a biztatási kár törvényi feltételeit vizsgálták abban a részben, amikor a felek között adásvételi és bérleti szerződések tárgyában tárgyalások voltak folyamatban. A potenciális vevő ingatlanforgalmi szakvéleményt is készített, amely tartalmazta a hatályos ingatlan-nyilvántartási állapot ismertetését; a megbeszélések eredményeként meghatározott vételárért megvásárolta volna az ingatlant, és azt már az adásvételi szerződés megkötése előtt bérleményként használta volna, szerződéskötés nélkül ebből mintegy 15 % előleget át is utalt. A szerződéskötés végül azért maradt el, mert a társasház tulajdon ingatlan-nyilvántartási bejegyzésének hiányában problémássá vált a vételár kifizetéséhez szükséges banki hitel igénybevétele. A jogerős ítélet indokolása foglalkozott azzal, hogy az utaló magatartás törvényi feltételei közül a szándékosság fennállt-e. Az ítélet hivatkozott arra, hogy a bírói gyakorlat egységes abban: e rendelkezés alkalmazására szerződéskötés elmaradása esetén is lehetőség van, ha a kárt szenvedett fél kellő megalapozottsággal számolhatott a szerződés létrejöttével. A felek között komoly tárgyalások folytak az ingatlanra vonatkozó adásvételi és bérleti szerződések megkötése tárgyában, a potenciális vevő szerződéskötési szándékát nagyobb összeg átutalásával megerősítette, továbbá birtokában volt az ingatlanforgalmi szakvélemény, amelyből lehetősége volt megismerni az ingatlan pontos tulajdoni helyzetét, illetve az ingatlant terhelő hitel nagyságát; amennyiben úgy

nyilvánította ki határozott szerződéskötési szándékát, hogy ezeknek az adatoknak nem volt ismeretében, az kizárólag saját gondtalan eljárásának következménye. Mindezek alapján a másik fél indokoltan és megalapozottan bízott a szerződések létrejöttében.⁷ Az okfejtés kritikai vizsgálata során arra a következtetésre lehet jutni, hogy a bíróság a szándékosság fogalmi elemét gyakorlatilag a *felróhatósággal* azonosította, mert amikor abban foglalt állást, hogy mi indíthatta a másik felet az alaptalan bizakodásra, akkor nem a vevő tudatállapotát vette figyelembe, hanem azt, hogy magatartásának, nyilatkozatának a jellemzőiből a polgári jogviszonyokban mire lehetett következtetni, ennek során a szerződéskötést megelőző tárgyalások során úgy járt-e el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Nyilvánvalóan a felek ugyanis a polgári jogviszonyokban a másik féltől elvárható magatartás, és nem a szubjektív belső meggyőződés alapján hozzák meg döntéseiket.

Az utaló magatartás alkalmazásának egyik törvényi feltétele, a szándékosság, alapvetően idegen a polgári jogi ügyletektől, ezért a jogalkalmazás sem a büntetőjogi fogalmi körben, sokkal inkább a *felróhatóság* alapján vizsgálja – mindennek következtében egyértelműen a *deliktualis* felelősség irányában mozdul el.

6. A fentiekből az is következik, hogy az utaló magatartás tanúsítása nem elégséges önmagában a felelősség megállapításához, hanem ahhoz szükséges a *károsodott ez által kiváltott magatartása* is. A kárt előidéző szándékos magatartás ugyanis jogszerű, ezért ez nem keletkeztet kártérítési felelősséget, a jogalkotó méltányosságból az általa előidézett károsulti magatartásnak a *következményeit* kívánja kompenzálni. Mindennek a rendszertani sajátosságaira hívta fel a figyelmet *Fézer Tamás*, amikor megfogalmazása szerint: „A biztatási kár esetében a károsult okozza saját kárát, saját – ebből következően nem jogellenes – magatartásával.”⁸ Ezért amennyiben valaki szerződéskötésben alaptalanul bízva felbontotta egy korábbi szerződéses kapcsolatát, akkor ezen az alapon nem a szerződéskötés elmaradásából, hanem az emiatt tanúsított károsulti magatartásából – tehát az előző szerződése felbontásából – eredő kárai megtérítésének a követelésére jogosult.

A gyakorlatban azonban jelentős *nehézséget* okoz annak a meghatározása, hogy a jogalkalmazás mennyiben értékeli a *két magatartás* egymással való *összefüggését*. A polgári jogviszonyok jogilag szabályozott társadalmi viszonyok; a társadalmi viszonyoknak viszont lényeges jellemzője a szereplők magatartásainak folyamatos egymásra hatása. Az egyes jogalanyok a legkritikább esetben határozzák el cselekvéseiket önmaguktól, hanem abban szükségszerűen közrehatnak

7 Pécsi Ítélet tábla Pf.III. 20.354/2011/4.

8 Csécsy Andrea–Fézer Tamás–Havasi Péter–Tóth Endre Tamás–Varga Nelli: A kártérítési jog magyarázata. Complex Kiadó Kft. Budapest 2010. I. fejezet 7. cím 42.

más személyek kifejezett vagy nem kifejezett magatartásai. Ezért is jelent a jogalkalmazó részéről igen nagy felelősséget az utaló magatartás megállapításához szükséges szempontok meghatározása. Ezt kísérelte meg tisztázni a már nagyobb részben meghaladottnak tekinthető Legfelsőbb Bíróság *GK 14. számú kollégiumi állásfoglalása*. Az elvi éllel tett jogértelmezés szerint a vállalkozás a tevékenységének *kockázatát maga viseli* még akkor is, ha károsodásra vezető magatartásra más vállalat közlései indították; ha azonban a közlés annyira határozott, hogy kellő megalapozottsággal számolhatott a szerződés létrejöttével, különösen ha emiatt más irányú kötelezettség vállalásáról lemondott, vagy nagyobb arányban indokoltan költekezett, a bíróság a (rég) Ptk. 6. §-a alapján akár egészben vagy részben megtérítésére kötelezheti azt, akinek a részéről a közlés történt. Az elkülönítés tehát a kárt előidéző személy közlésének (magatartásának) határozottságában áll, amely viszont – a jogszabály szövegével ellentétben – a célzatossághoz közelítő magatartást feltételez. A kollégiumi állásfoglalás indokolása az *elhatárolást* az együttműködési kötelezettség terjedelméből kívánta levezetni. Ennek értelmében az érdekelt felek együttműködése megköveteli, hogy a szerződést érintő lényeges körülményekről egymást már a szerződéskötést megelőzően tájékoztassák; a tájékoztató közlés lényegében segítségnyújtás ahhoz, hogy a kötelezett pozícióban levő fél a programját megfelelően tudja összeállítani. Pusztán a közlés alapján való esetleges felkészülés azonban bizonyos kockázatot jelent, ami a kötelezetti pozícióban levő félre hárul, hiszen a szóban közlés nem jelent kötelezettséget a kötelezetti pozícióban levő féllel szemben sem, az a saját érdekei szem előtt tartásával maga mérlegeli, érdemes-e vállalnia az esetleg feleslegessé váló felkészülésének kockázatát. Ha a kötelezetti pozícióban levő fél a hozzá érkezett tájékoztatás alapján a helyzetet úgy ítéli meg, hogy nagyobb anyagi ráfordítást igénylő felkészülésre lenne szüksége, akkor módjában áll ezt is a másik fél tudomására hozni, és egyúttal felvilágosítást kérni tőle arról, hogy a közlésnek megfelelő megrendelésre mennyiben számíthat. Ha erre a másik fél úgy nyilatkozik, vagy olyan magatartást tanúsít, hogy abból a kötelezetti pozícióban levő fél az előzetes közlésnek megfelelő megrendelésre következtethet, ezt jóhiszeműen tekintheti kellő alapnak ahhoz, hogy a szükségletek kielégítésének biztosítása végett a maga részéről is eleget tegyen kötelezettségének.

A fentiekben idézett állásfoglalás *kritériumai* azért tűnnek *kétségesnek*, mert a gazdasági élet szereplőit lényegében kiskorúaknak vélelmezi, és mintegy feltételezi, hogy az egyébként létező polgári anyagi jogi szabályok nem elégségesek a kár megtérítésének indokolt jogelvi érvényesítésére. A feleknek a polgári jogviszonyokban ugyanis egymással kölcsönösen együttműködve kell eljárniuk. Ha azonban szerződés még nem jött létre, azonban az egyik fél szándékos magatartásával olyan helyzetet teremtett, amelyből a másik

felet kár érte, különösen az újabb bírói gyakorlat figyelembe vételével, a szerződésen kívüli károkozás szabályai is elégségesek lennének. A jogalkalmazás ugyanis az utóbbi időszakban a kártérítési felelősség elemei közül egyértelműen a *felróhatóságra* helyezte a hangsúlyt. Mivel a magyar polgári kártérítési jog ez exkulpációs, kimentési, indirekt felelősségi rendszer alapján áll, azaz vélelmezi, hogy minden károkozás jogellenes és felróható, a szerződésszegésen alapuló kártérítési felelősség feltételeire vonatkozó bizonyítási teher a károkozó és a károsult között úgy oszlik meg, hogy a kár bekövetkezését, a kár mértékét, a károkozó magatartása és a kár bekövetkezése között okozati összefüggést a károsultnak kell bizonyítania. Azt pedig a károkozó bizonyíthatja, hogy a károkozás nem volt jogellenes, vagy a kár megelőzése, elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Az okozatosság bizonyításának a kötelezettsége a károsultat gyakran megoldhatatlan helyzetbe hozza, hiszen a szigorú értelmezés alapján a kár bekövetkezése és a konkrétan meghatározott károkozó magatartás közötti összefüggést kell bizonyítania, holott adott esetben *nem is számíthatott* a károkozás bekövetkezésére, ezért a figyelme nem terjedt ki feltétlenül arra sem, hogy a károkozó érdekkörébe tartozó cselekvések és mulasztások közül konkrétan melyik és mennyiben okozta a kialakult vagyoni és nem vagyoni károkat. Ha viszont a jogalkalmazó az okozatosságot a károsultra méltányosan értelmezi, a károkozó érdekköre és a kár bekövetkezése közötti *laza kapcsolattal* is megelégszik, akkor a bizonyítás fő súlyát a felróhatóságra irányozza, ahol már *a károkozónak kell bizonyítania*, hogy a kár elhárítása, megelőzése végett úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.

A *minimális okozatossági követelmény* előtérbe kerülése esetén viszont a károkozó érdekkörében jelentkező hiányosságok, bizonytalanságok már azt eredményezik, hogy a károkozó eredményesen nem tudja magát kimenteni a felelősség alól. Hozzáteve azt is, hogy ezzel egyidejűleg a bírói gyakorlatban a felróhatósági mérce gyakorlatilag objektívizálódik, a nagyfokú gondossággal válik lényegében azonossá, mindez azzal az eredménnyel jár, hogy a károkozó érdekkörére visszavezethető károkozás jellemzően a kártérítési felelősség megállapításával is jár.

A fentiekben részletezett elemzés akkor teljes, ha egyelőre a bírói gyakorlatban még nem egyértelműen kialakult (az új Ptk. 6:142. §-a szerint a kontraktuális felelősség törvényi feltételeként szabályozott, míg az új Ptk. 6:521. §-a alapján a deliktuális felelősség okozatossági feltétele részeként meghatározott) *előreláthatóság* követelményével is egybevetjük. Ha ugyanis valakinek a magatartásából előrelátható az, hogy az *ezáltal okozott bizakodás* miatt a másik fél olyan magatartást fog tanúsítani, amelyből őt kár éri, akkor az utaló magatartás szabályai feleslegesnek tűnnek, hiszen a kellően objektívizálódott – nyilvánvalóan a szándékos

magatartás a felróhatóság fogalmi körébe beletartozik –, a bizonyítást a felelősség alóli kimentésben elváró deliktuális kártérítési felelősség bírói gyakorlata elégséges lesz az így okozott károk megtérítésére vonatkozó igény érvényesítésére.

7. A jogszabályi rendelkezés látszólag következetlenül használja a károsodott személy jóhiszeműségének követelményét. A *jóhiszeműség* egy speciális tudati állapot, a jogirodalom szerint akkor állapítható meg, ha valaki nem tud, vagy kellő gondosság mellett sem kellene tudnia a látszattal ellenétes valóságról. Az anyagi jogszabályok a jóhiszeműséget ezen kívül olyan jogi helyzetekben alkalmazzák (képviselési jog korlátozásának hatálya harmadik személy felé, túlépítés és ráépítés jogkövetkezményei, jogalap nélküli birtoklás, nem tulajdonostól átruházással szerzés, stb.), amikor a fél által észlelhető jogellenes helyzet eltér a tényleges jogszerű állapottól. Az utaló magatartás esetén viszont *nincs szó jogellenességről*, ezért a jóhiszeműséget is más szempontból kell értelmezni. A jóhiszeműség ebben az esetben ahhoz a tudatállapothoz kapcsolódik, hogy a végül károsodott személy magatartását abban a hiszemben tanúsította, hogy bízott a kárt előidéző személy magatartásához kapcsolódó, elvárt jogkövetkezmények teljesülésében.

A *bírói gyakorlatban* a biztatási kárt alkalmazó egyik legrégebbi, eseti döntésben közzétett jogeset a *jóhiszeműség* szempontjait vizsgálta. A perben vizsgált jogvita szerint a peres felek között szállítási szerződés megkötésére irányuló tárgyalások voltak folyamatban. A tárgyalások során azonban kiderült, hogy az alperesnek ugyan szüksége van a felperes által szállítani kívánt anyagokra, de azokat csak egy olyan, külföldről beszerezhető másik dologgal együtt kívánja forgalmazni, amelyeket ugyancsak a felperestől rendelt meg, a felperes azonban azokat – a külföldi szállítónál bekövetkezett tüzeset folytán előállt megsemmisülés miatt – nem tudta leszállítani; és ezért elzárkózott a szerződés megkötésétől. A felperes a szolgáltatandó dolog átvételének megtagadása miatt kérte kártérítés megfizetésére kötelezni az alperest, aki ezzel szemben arra hivatkozott, hogy a felek között a szállítási szerződés nem jött létre, mivel ő nem volt hajlandó elfogadni a felperes szerződési feltételeit. A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság – helybenhagyva az első fokú ítéletet – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felek között nem jött létre szerződés, mivel a szerződés egyik lényeges feltételében nem jutottak közös akarat-elhatározásra. Ezzel együtt úgy találta, hogy a felelősség az utaló magatartás alapján sem állhat fenn, mivel hiányzik a jóhiszeműség feltétele. Az a gazdálkodó szerv, amelynek bár tudnia kellene, hogy az áru értékesítésére vonatkozó szerződés nem jött létre, a

termékhez importból szükségtelen anyagot szerez be, jóhiszeműnek nem tekinthető; a per tárgyát képező termékeket saját kockázatára importálta, mivel azok értékesítésére nem volt hatályos belföldi szerződése.⁹

Ténylegesen a jóhiszeműség és az önhiba hiánya törvényi feltételek nem válnak el egymástól egyértelműen, jellemzően az utaló magatartásra alapított igényeket elutasító bírósági döntések sem választják el ezeket a követelményeket. Mindennek az oka, hogy bár a fél cselekvésének módját és indokát más szempontból megközelítő szubjektív jogi tények, a polgári jogalanyok magatartásával kapcsolatos iránymutató alapvető szabályokon alapulnak. A régi Ptk. 4. §-ának és 5. §-ának, valamint az új Ptk. 1:3. §-ának és 1:4. §-ának rendelkezései meghatározzák a polgári jog alanyai által a jogviszonyokban követendő magatartásokat. Az elvárhatóságon kívül fontos követelmény, hogy a polgári jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.

Bár a felróható és a rosszhiszemű magatartás két különböző viszonyítási ponton alapul, a károsulti magatartás értékelésénél azért nem lehet egymástól független, mert a károsult szempontjából egy valósággal ellentétes látszathelyzet áll fenn – és azt kell vizsgálni, hogy mennyiben várható el tőle ennek a helyzetnek a felismerése. Ha ugyanis tudja, vagy kellő gondosság mellett tudnia kellene, hogy az előidézett helyzet valószínű, és ennek a következménye kár bekövetkezése lehet – mindez a felróható közrehatásával kapcsolatban is értékelendő körülmény.

A jogalkotó érdemlegesnek tartja a kártérítés intézményéhez hasonló, azonban attól a károkozó magatartás jogellenességének hiánya miatt mégis *különböző* azon helyzetek szabályozását, amikor valakit azért ér kár, mert egy *látszattal ellentétes helyzetben bízott*. Ekkor a törvény elsődleges szempontként határozza meg a károsult és az alaphelyzet viszonyát abban a tekintetben, hogy tudnia kellett-e arról, hogy az alaphelyzet eredményezheti-e az annak alapján várt jogkövetkezményeket. A károsult ilyenkor elszenvedője egy nem általa kezdeményezett folyamatnak, és a bíróságnak értékelnie kell azt, hogy a folyamat eredményéről előzőleg – kellő körültekintés mellett – milyen tudomása volt. Az *interesse* jellegű, tehát valamilyen várt jogkövetkezmény elmaradásából eredő károk tartoznak ide, ahol hiányoznak a megelőző jogellenes magatartások. A jogirodalom szerint a *negatív interesse* a szerződés (más jogviszony) létrejöttének elmaradásából eredő kár, a *pozitív interesse* pedig a szerződés megkötéséből (jognyilatkozat megtételéből) eredő kár.

A régi Ptk. 6. §-a, az új Ptk. 6:587. §-a a negatív interesse, míg a régi Ptk. 238. §-ának (2) bekezdése, az

új Ptk. 6:14. §-ának (2) bekezdése a pozitív interesse megtérítésének jogalapját határozza meg, mindkét esetben a látszattal ellentétes helyzettel kapcsolatos jóhiszemű tudatállapotot feltételezve. Az új Ptk. 6:62. §-ának (4) bekezdése azonban legalábbis dogmatikai bizonytalanságot eredményezhet, ugyanis kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a szerződés létrejöttének elmaradásáért a feleket kártérítési kötelezettség nem terheli. A helyes dogmatikai értelmezés alapján a rendelkezés a kontraktuális (esetleg deliktuális) kártérítési felelőséget zárja ki, azonban nem érinti a jogszerű utaló magatartáson alapuló negatív interesse követelését. A közeljövőben a bírói gyakorlatnak kell válaszolnia azonban arra, hogy az új törvényi rendelkezés alapján a biztatási károknak a gyakorlatban legnagyobb arányban előforduló negatív interesse része eredményesen követelhető-e.

8. Nem okoz jogértelmezési problémát, hogy a károsodott személy meghatározott konkrét tevékenységével okozati összefüggésben vagyoni (vagy nem vagyoni) kárnak kell bekövetkeznie.

A biztatási kár alkalmazását megalapozó törvényi rendelkezés szoros oksági láncolat fennállását kívánja meg; a kárnak a károsult személy magatartásával, ennek pedig a másik személy szándékos magatartásával kell oksági összefüggésben állnia. Kizárólag annak a kárnak a megtérítésére van lehetőség, amely azért következett be, mert a jóhiszemű károsult személy olyan magatartást tanúsított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte. Ezért a régi Ptk. 6.§-a, az új Ptk. 6:587.§-a alapján eredményesen nem követelhető a meghiúsult szerződés teljesítése által elérhető nyereség; hanem csak annak a kárnak az áthárítására van mód, amely a másik személy szándékos magatartása által kiváltott károsulti magatartás nélkül nem következett volna be.¹⁰ A szerződéskötésre való biztatással okozott kárt az úgynevezett negatív interesse kiegyenlítésére alkalmas kártérítés pótolja. Ezért ennek alapján nincs jogi lehetőség a meghiúsult szerződés teljesítése esetére elérhető nyereségnek a megtérítésére. Az a fél, aki a szerződéskötési tárgyalásokba bocsátkozott, és alapos okkal bízhatott abban, hogy a szerződés létrejön, azoknak a veszteségeinek a pótlására tarthat igényt, amelyek amiatt érték, hogy tárgyalásokba kezdett, és a szerződés kötésére valamint teljesítésre irányuló előkészületeket tett, nem tarthat azonban igényt a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke körébe tartozó kárainak megtérítésére.¹¹

Amennyiben a kárért való felelősség megállapítható, úgy a károsultat olyan helyzetbe kell hozni, mint ha a kárhoz vezető magatartására nem került volna

sor. Mindebből az következik, hogy amennyiben egy szerződés megkötése alaptalan bizakodás miatt maradt el, úgy a szándékos magatartást tanúsító személynek a felelősségét nem lehet úgy értelmezni, hogy abból a szerződés teljesítésével azonos jogkövetkezmény keletkezzen. Az ugyanis nem jogszabályba ütköző magatartás, hogy ha valaki elzárkózik a másik féllel szerződés megkötésétől. Ezzel szemben ha a szerződés megkötésében bizakodó fél emiatt olyan magatartást tanúsít (jellemzően úgy, hogy korábbi szerződéses kapcsolatát felbontja), amely következményeként kár éri, úgy ennek a kárnak a megtérítésére tarthat igényt. A vázolt esetben tehát a biztatási kár annak a jövedelemnek az elmaradásában jelentkezik, amelyet a károsult a felbontott szerződéséből következően megszerzett volna, de nem annak a jövedelemnek az elmaradásában, amelyet az elmaradt szerződés megkötésével érhetett volna el.

A jogirodalomban többségi álláspont szerint biztatási kár címén nincs lehetőség a nem vagyoni kár megtérítésére, Fézer Tamás álláspontja szerint mindez a megtérítés kártalanítás jellegéből következik.¹² Ezzel szemben található olyan jogerős ítélet, amely nem tartotta kizártnak, erre vonatkozó törvényi rendelkezés hiányában, az utaló magatartással összefüggésben kialakult személyiségi jogsérelmek esetére a nem vagyoni kártérítés alkalmazását, tekintettel arra, hogy a nem vagyoni kártérítés funkciója az, hogy a károkozó magatartás következtében olyan hátrányok keletkezzenek, amelyek kiegyenlítése elvileg egyenértékű lehetőségek biztosítása révén pénzbeli kártérítéssel megalapozható.¹³

9. A károsodás bekövetkezésének alapos oka olyan törvényi feltétel, amelynek szempontjait egyértelműen a bírói gyakorlat alakította, hiszen a jogszabály nem határozza meg, hogy pontosan mit is ért az „alapos”-kifejezés alatt. Miközben az oksági összefüggés nyilvánvalóan objektív elem, addig bonyolult értelmezési problémát jelent ehhez az „alapos”-kitétel szubjektív elemének a társítása. A polgári anyagi jog több helyen is használja ezt a fogalmat, mindig a fél magatartásának indokához igazítva. Így a jogosult a hat hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített tartásdíj, életjáradék, baleseti járadék részleteket bírósági úton többé nem követelheti (rég Ptk. 280. §-ának (3) bekezdése, az új Ptk-ban ez a rendelkezés elmarad); ha a megbízási szerződés felmondása akár a megbízó, akár a megbízott részéről alapos ok nélkül történt, az okozott kárt általában meg kell téríteni [rég Ptk. 483. §-ának (3) bekezdése, az új Ptk. 6:278. §-ának rendelkezései viszont a megbízás fel-

10 BDT 2004. 1013., BDT 2005. 1196.

11 BDT 2004. 1013., BDT 2005. 1196.

12 Csécsy Andrea–Fézer Tamás–Havasi Péter–Tóth Endre Tamás–Varga Nelli: i. m. I. fejezet 7. cím 43.

13 Debreceni Ítéletábrta Pf.I.20.517/2013/6.

mondása miatt okozott károk megtérítését nem az alapos okra hivatkozással engedik]; haszonkölcsön szerződés esetén a kölcsönadó a kölcsönvevő által felajánlott visszavételét alapos ok nélkül nem tagadhatja meg [régi Ptk. 585.§-ának (3) bekezdése, új Ptk. 6:359.§-ának (3) bekezdése]. A magatartás indokoltága – a jóerkölcsöz hasonlóan – a társadalom elfogadott normáihoz igazodik, azonban azt mindig az adott eset összes körülményei figyelembe vételével lehet megállapítani.

Bár a jogszabály szövegéből nem következik, a jogalkalmazás nem is annyira az „alapos ok”, hanem sokkal inkább az „elfogadható kockázat” mentén kívánja kijelölni a biztatási kár megtérítésének határait. A legjellemzőbb módon talán a *Győri Ítéltábla* egyik ítélete mutatott rá arra, hogy leggyakrabban a felek a saját gazdasági tevékenységük kockázatait kívánják áthárítani a másik utaló magatartására hivatkozva. A lényeges vizsgálendő szempont, hogy amikor a piaci tevékenységet végző vállalkozás valamilyen döntést hoz, utóbb ezen döntése nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, akkor lehetőség szerint a jogalkalmazás ne adjon arra lehetőséget, hogy a meghiúsult reményből eredő kockázaton más vele osztozni legyen köteles – ez ugyanis a piacgazdaság lényegével ellentétes. A per felperese azzal érvelt, hogy az alperes e-mailje alapján feltételezte, hogy tőle meghatározott mennyiségben fog terméket rendelni, és ennek alapján gyártotta le azokat az így értelmezett számban. A jogalkalmazó segítségül hívta a kötelmi jog – hiszen nem vitatottan az utaló magatartás kötelmi jogi intézmény – értelmezési elvét, a régi Ptk. 207.§-ának (1) bekezdése és az új Ptk. 6:8. §-ának (1) bekezdése szerinti *nyilatkozási elvet*. Ennek alapján nemcsak a szerződéses nyilatkozatokat, hanem általában a kötelmi jogi nyilatkozatokat úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. A nyilatkozási elvhez igazította azt, hogy az így meghatározható értelme alapján volt-e alapos oka a felperesnek a termékek meghatározott gyártására irányuló magatartásának. Bár az utaló magatartás nem feltétlenül nyilatkozat formájában, hanem más nem kifejezett magatartásokkal is megvalósulhat, azonban a kifejezések általánosan elfogadott értelmezése ad alapot ahhoz, hogy az üzleti kockázat körébe tartozó döntések következményei átháríthatók-e egy másik félre. Ennek alapján volt az álláspontja az, hogy ha a felperes úgy gondolta, hogy a gyorsabb és zökkenőmentesebb teljesítés érdekében egy meghatározott mennyiségű jégkrém előre legyártat és készleten tart, illetőleg az alacsonyabb gyártási költségekre figyelemmel a csomagolóanyagot előre a teljes mennyiségre elkészítteti, e saját

elhatározáson alapuló döntése miatt utóbb az ebből származó veszteségét biztatási kár címén alappal szerződő partnerétől nem kérheti.¹⁴

10. Az *önhiba* fogalmát az anyagi jogszabályok rendkívül ritkán használják – így nem felel a kötelesrész kielégítéséért az, aki az örökgyótól kapott juttatástól önhibáján kívül elesett –, az eljárási szabályokban azonban a mulasztás vétlensége körében kialakult a kizáró önhiba értelmezésének széles körű gyakorlata – így a Pp. 99/A. §-ának (3) bekezdése szerint kézbesítési vélelem megdöntésére irányuló kérelem arra hivatkozással terjeszthető elő, hogy a kérelmező a hivatalos iratot önhibáján kívüli okból nem vehette át; a Pp. 107. §-ának (2) bekezdése alapján az igazolási kérelemben a mulasztás vétlenségét, azaz az önhiba hiányát kell igazolni; a Pp. 260. §-ának (2) bekezdése értelmében a perújításban olyan új tény, bizonyíték adható elő, amelyre a perújító fél az alapeljárásban önhibáján kívül nem érvényesíthetett. A bírói gyakorlat elemzése alapján egyértelműen arra a következtetésre lehet jutni hogy az önhiba a felróhatósággal azonos – a Pp. 3. §-ának (4) bekezdése az elkésett bizonyíték kötelező mellőzése körében kifejezetten ezzel a kifejezéssel is használja –, tehát az tudja igazolni az önhiba hiányát, aki úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Felvethető, hogy ebben az esetben mi szükség van a polgári jogi felelősségi zsinórmértékként elfogadott felróhatósági mérce helyett az önhiba fogalmi feltételének a meghatározására, azonban mindez jogalkalmazási problémákat nem okozott, és az új Ptk. alkotói sem tartották szükségesnek a fogalom kicserélését.

A kártérítési felelősség valamennyi feltételének a bizonyítása esetén a károkozó még hivatkozhat arra, hogy a károsult a kár megelőzése, *elhárítása* érdekében nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Addig azonban, amíg a deliktális felelősség esetében ez a kár megosztásához vezethet: a bekövetkezett kár közrehatásához igazodó hányadát a károsultnak kell viselnie, de nem vezethet a felelősség kizárására abból kiindulva, hogy a kártérítési jog alapvető elvével lenne ellentétes annak a megállapítása, hogy a károsult a kárát „magának okozta”, addig az utaló magatartáson alapul felelősséget az önhiba teljes egészében *kizárja*.

Ennek a sajátos ellentmondásnak a *gyakorlati feloldása* nem egyértelmű. Nemcsak az a polgári jog alanyaitól elvárható magatartás, hogy másoknak ne okozzanak kárt, hanem az is, hogy *kerüljék el* azokat a helyzeteket, amelyek eredménye a kár bekövetkezése, vagy a kár bekövetkezése esetében tanúsítsanak a kár további növekedésének elkerülésére irányuló magatartást. A két fél pozíciója azonban nem tekinthető

azonosnak. Miközben a károkozó tipikusan előre látja a kár bekövetkezésének a lehetőségét, sőt azt gyakran kifejezetten kívánja is, addig a károsultban általában nem merül fel az, hogy az adott helyzet következménye a kár bekövetkezése lesz. Különösen így van ez akkor, ha a károkozó saját vélt vagy valós szakmai, hivatali, bizalmi helyzetével visszaélve teremt olyan helyzetet a károsult részére, amely többé-kevésbé akadályozza utóbbit a következmények reális megítélésében – sajnálatos módon főleg így van ez akkor, ha a károkozó különösen előnyös feltételek kínálatával idézi elő a kár bekövetkezését. A Legfelsőbb Bíróság PK 36. kollégiumi állásfoglalása igen részletesen foglalkozik a károsulti felróhatóság kérdésével. Az állásfoglalás a polgári jog alapvető elveiből vezeti le a károsult azon kötelezettségét, hogy a kárveszélyes helyzeteket lehetőleg kerülnie kell, ha ezt nem teszi, és kár éri, ennek következményeit maga viseli. Meghatározza, hogy a károsulttól elvárható magatartás elmulasztása kifejezésre juthat a kármegelőzés elhanyagolásában, a károkozás során tanúsított felróható magatartásban, a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásában. Ugyanakkor egyértelműen kimondja, hogy az elvárhatóság megítélésénél figyelembe kell venni, hogy a károkozótól nagyobb mértékben lehet elvárni, hogy felismerje a kár bekövetkezésének lehetőségét, mint a károsulttól a károsodás veszélyének a felismerését. A károsult számolhat azzal a következménnyel, hogy a károkozástól mindenkinek tartózkodnia kell, kivételes esetektől eltekintve tehát nem várható tőle a szokásokat meghaladó elhárítási készenlét. Viszont a károkozó sem kötelezhető a már bekövetkezett kárból nagyobb rész viselésére, mint ami a terhére felróható. Mindebből következik, hogy a károsult maga viseli a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy az általában elvárható magatartást elmulasztotta. A jogellenes károkozótól kárának megtérítését csak az ezt meghaladó részben követelheti, vagyis közöttük kármegosztásnak van helye.

Az állásfoglalás fontos üzenete annak a megfogalmazása, hogy a kár bekövetkezése tekintetében a károsult és a károkozó korántsem ugyanabban a pozícióban van: még a különösen nem körültekintő módon eljáró károsult magatartása értékelésekor is abból kell kiindulni, hogy a károkozó tevékenységet feltehetően abból az alapállásból közelítette meg, miszerint másoknak a károkozástól tartózkodniuk kell, és nagy valószínűséggel reálisan a kár bekövetkezésének a lehetősége fel sem merült benne. Amennyiben viszont a bírói gyakorlat maga is elismeri, hogy a károsulttól nem várható el az aktív károkozóhoz képest a kár azonos módon előrelátása, akkor kérdéses az ugyancsak felróhatóság alapú önhibának az utaló magatartáson alapuló felelősséget kizáró szigorú szabálya.

A jogalkalmazás többször megkísérelte feloldani ezt az ellentmondást, ám *dogmatikailag nem feltétlenül sikeresen*. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében elvi élel mondta ki, hogy nem állapítható meg, hogy a károsult önhibáján kívül járt el, ha – akár jelentéktelen mértékben is – számolnia kellett a károsodással. A jogeset alapjául szolgáló tényállás szerint a károsult több éve foglalkozott csirkekeltevel, azonban a megfelelő minőségű tápanyagból csak három napos készletről gondoskodott abban az időszakban, amikor az azonnali beszerzés nehézségeibe ütközött, és az egyik üzlet utóbb alaptalannak bizonyult azon ígérete alapján, hogy a tápszer rövid időn belül rendelkezésre fog állni, a végül beszerzett alacsonyabb tápértékű takarmány felhasználása miatti hozamkiesésben jelentkező vagyoni kárát kívánta megtéríttetni biztatási kár címén. A bíróság azonban rámutatott arra, hogy a károsult magatartása nem volt önhibától mentes, az általános elvárhatósági mércén túl megtehetette volna, hogy máshonnan megkísérlje a tápot beszerezni, vagy nagyobb tartalékot biztosít az állományának; évek óta jelentős mennyiségű állomány tartásáról gondoskodott, ezért számolnia kellett volna az időszakos ellátási, szállítási nehézségekkel, amelyek áthidalhatók megfelelő mennyiségű takarmány megvásárlása és tárolása esetén.¹⁵ Az indoklás azonban dogmatikailag kifogásolható, mivel az önhibát az előreláthatósághoz és nem a károsulti magatartás felróhatóságához kapcsolja, ezzel azonban ténylegesen az okozati összefüggés hiánya miatt nem találja alaposnak a felelősség megállapítását, hiszen a károsult kára nem a hivatkozott biztatás, hanem az előre látható kockázat megvalósulása miatt következett be.

Mindezek alapján sokkal inkább az jelenthető ki: az utaló magatartáson alapuló felelősség megállapításánál az önhiba hiánya az alapvető polgári jogelvekkel ellentétes, mert amennyiben a jogalkotó a kár részben vagy egészében való megtérítésének lehetőségét teremtette meg egy egyébként nem jogellenes magatartás következményeként, akkor nem vette azt figyelembe, hogy ilyen esetekben a károsult hibájának mértéke nem feltétlenül azonos, van amikor kisebb, van amikor nagyobb mértékben járul hozzá a kár bekövetkezéséhez. A károsulti felróható közrehatást ezért a kármegosztás körében kellene vizsgálni.

II. A biztatási kár mint speciális kötelem-keletkeztető tényállás alapja a kifejezett jogszabályi rendelkezés, amely konjunktív feltételek egyidejű megvalósulása esetén a jóhiszemű felet ért hátrányok miatt – a kockázat megosztásával – lehetőséget teremt kártalanítási igény érvényesítésére. Mindebből az következik, hogy az utaló magatartásért való helytállás körében, mivel a magatartás nem jogellenes, *nem érvényesül a*

15 BH 1986.319.

teljes kártérítés elve. Amennyiben a károkozó felelőssége a szerződésen kívül okozott kártérítés szabályai alapján állna fenn, akkor a károsult a teljes vagyoni és nem vagyoni kára megtérítésére lenne jogosult, tekintettel arra, hogy a deliktális felelősség esetén, hiszen az jogellenes magatartáson alapul, a teljes kártérítés elve kötelező. Mindez azonban az utaló magatartáson alapuló felelősség esetében nem feltétlenül érvényesül; a régi Ptk. 6.§-ának és az új Ptk. 6:587.§-ának rendelkezése ugyanis mérlegelési jogot enged a bíróságnak arra nézve, hogy a kár egészben vagy részben való megfizetéséről rendelkezik, ez a szabadság kiterjed arra is, hogy az utaló magatartás következtében folyamatos károsodás esetében a kárt milyen időszakra ítéli meg. Ennek során azt kell figyelembe venni, hogy a felelősség alapját képező kötelezett magatartást a törvény nem tiltja, nem a károkozás általános tilalmából indul ki, hanem az így keletkező kockázat legalább részbeni átvállalását eredményező kompenzációt biztosít.

Ezzel együtt azonban megfigyelhető, hogy amennyiben a bíróság az utaló magatartás törvényi feltételeinek fennállását megállapítja, akkor lényegében kivétel nélkül a teljes kártérítést alkalmazza, és nem él a részleges megtérítés jogszabályi lehetőségeivel. Vizsgálata során *Petrik Ferenc* megkísérli ugyan meghatározni azokat a szempontokat, amelyek alapján a jogalkalmazó választhatna a teljes vagy részleges megtérítés közül – a felek teherbíró képessége, az utaló magatartáshoz kapcsolódó károsodásuk aránya, melyik fél érdekkörében merült fel a várakozás meghiusulását kiváltó ok -, azonban maga is elismeri, hogy törvényi szabályozás hiányában csak az igazságosság és méltá-

nyosság általános elveit lehet segítségül hívni.¹⁶ Mindez azonban a kiszámíthatóság követelményével ellentétesnek látszik.

IV.

12. A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy a közelebbi jövőben felvethető az utaló magatartáson alapuló biztatási kár megtérítésére vonatkozó szabályozás *felülvizsgálata*, akár az intézmény teljes megszüntetése. Nem vitatott, hogy a másik fél szándékos magatartásával előidézett alaptalan bizakodás következményeinek a szankcionálása indokolt, de *csak abban az esetben*, ha a magatartással okozott kárért való *deliktális* felelősség feltételei is fennállnak. Ez az értelmezés nem jelent egyben visszalépést, hiszen az utóbbi évek bírói gyakorlata nagyobb részben átértelmezte a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség bizonyítási terhét, és ebből következően azok a magatartások, amelyek által okozott károk megtérítését a jogalkotó az utaló magatartás keretei között indokoltnak látja, a deliktális kártérítési felelősség fogalmi körébe egyértelműen beleférnek. Mindaddig azonban a jogalkalmazásnak figyelembe kell vennie, hogy míg a jogellenes károkozás esetén a károkozót a teljes kár megtérítésének a kötelezettsége terheli; addig a nem jogellenes utaló magatartásból eredő károk megtérítése körében ilyen kötelezettség nincs, a jogalkalmazónak csak a méltányossági szabályok alapján, mérlegelési jogkörében van lehetősége a kár vagy akár annak egyes része megtérítésére.

SZEMLE**BÁRDOS PÉTER**ügyvéd
(Budapest)**Megjegyzések az új Ptk.
kárfelőlősségi szabályaihoz**

A kódexalkotás kegyelmi állapot; lehetőséget kínál a szakmának arra, hogy bizonyos elvi, rendszerbeli kérdéseket újragondoljon és az immár kiszolgált kódex évtizedei alatt felgyülemlett tapasztalatokat egy új, nagy törvénytűben hasznosítsa. A kárfelőlősség jogában ilyen meg- vagy újragondolandó kérdések a felelősség alapjának (vétkességi vagy attól független) problémája, az okozatosság örökzöld kérdésfelvetései, részben ezekkel összefüggésben a közrehatás és az előreláthatóság témaköre, a deliktuális és kontraktuális kárfelőlősség kapcsolata, a közhatalmi szervek kárfelőlőssége stb. E rövid áttekintés célja, hogy az olvasó képet kapjon, megfelel-e a 2014-ben hatályba lépő törvénytű ezeknek az elvárásoknak, a kodifikátorok éltek-e és hogyan az osztályrészükül jutott történelmi lehetőséggel.

1. 6:519. § A felelősség általános szabálya

Az általános kárfelőlősségi alakzat meghatározásakor a kodifikátorok három elvi lehetőség közül választhattak. Ezek: az európai országok jogában széles körben elterjedt, az uniós jogban is preferált büntetőjogias jellegű, a szándékos/gondatlanság dichotómián alapuló „szubjektív” vétkességi felelősségi rendszer, a hatályos magyar jog tárgyi felelősséghez közálló felróhatósági doktrínája illetve a veszélyes üzemi felelősség- jellegű tárgyi felelősség. Tudomásom szerint az első verzió komoly megfon-

tolás tárgyát nem képezte, mint ahogy a tárgyi felelősség szélsőséges alakzatai (pl. feltétlen felelősség) sem. A vita, amely a felróhatósági doktrína Ptk. 345 §-ával mint általános kárfelőlősségi alakzattal való felváltásáról folyt, számos nyomós érv dacára – pl. hogy a bíróságok de facto amúgy is a tárgyi felelősségi rendszert alkalmazzák, mert elenyésző azoknak az eseteknek a száma, amikor elfogadják a felróhatóság hiányára alapított kimentést, vagy pl. hogy a tárgyi felelősség jobban védi a károsultat – a *felróhatósági doktrína* javára dőlt el (legalábbis a „felróható” kifejezés használata erre enged következtetni). Hogy ez helyes vagy sem, alapvetően hitbéli kérdés és önmagában nem határozza meg az új szabályozás minőségét.

Az viszont a szöveg hibájául róható fel, hogy nem definiálja felróhatóságot, rontva ezzel a hatályos megoldás minőségét, amely egyébként mindig is adós maradt az „adott helyzetben általában elvárható” fordulat magyarázatával, ráhagyva azt az elméletre és a bírói gyakorlatra.

Aggályokat vet fel a „károkozó” kifejezés használata is. Valóban az volt-e a kódexalkotó szándéka, hogy a kimentési lehetőséget kizárólag a kár okozatossági értelemben vett okozójának adja meg, mert ebben az esetben pl. a munkáltató az „okozás”-fogalmon tett jogalkalmazói erőszak nélkül aligha mentesülhet. (A kérdésre a „felelősség egyes esetei”-vel kapcsolatban még visszatérek.)

– 6:520. § Fogellenesség

A „károkozó” kifejezéssel kapcsolatban ld. a 6:519. §-hoz fűzött megjegyzést.

További észrevétel: a d) pont első fordulata értelmében homályos, aminek egyik oka nyilván az, hogy a jogszabály valamely magatartást nem általában enged meg, hanem kifejezetten a károkozó magatar-

tást engedi meg bizonyos esetekben. Félő továbbá, hogy a „jogszabály által védett érdekek” kifejezés parttalansága jelentős jogalkalmazói bizonytalanság forrása lehet.

– 6:521. § Előreláthatóság

A szabály homályban hagyja, hogy az előreláthatóság szubjektív vagy objektív alapú-e. Az első esetben azt kell vizsgálni, a károkozótól „általában elvárható” volt-e, hogy előre lássa magatartása lehetséges következményeit. A második esetben viszont az a döntő, hogy a káros eredmény az általános élettapasztalatok tükrében a *semleges kívülálló számára* előre látható volt-e. (E sorok írója a második megoldást elfogadhatónak tartja, de a törvény hallgatását semmiképp.)

– 6:522. § A kártérítési kötelezettség terjedelme

A káronszerezés tilalmának elvével összefüggésben felmerül, hogy mi minősül vagyoni előnynek, továbbá, hogy mely előny tekintendő a „károkozásból származónak” (az-e pl. a károsult javára rendezett gyűjtés bevétele, a kárbiztosítási összeg stb.) Az egyszerű, ám pongyola megfogalmazás vélhetően egy olyan, kissé bonyolultabb, de pontosabb szöveg helyett került a kódexbe, mint pl. hogy *a károsult károkozásból származó bevétele akkor csökkenti a kártérítési kötelezettség terjedelmét, ha az, akitől a bevétel származik maga is kártérítési kötelezéssel léphet fel a károkozóval szemben* (ld. biztosítói regressz).

A káronszerezés problémaköre feltétlenül alaposabb és pontosabb szabályozást igényelt volna, amire az évtizedek alatt felgyűlt tapasztalatok birtokában meg is lett volna a lehetőség.

– 6:524. § Többek közös károkozása

Az új Ptk. szabályozási szemlélete továbbra is az, hogy nem a kártérítési kötelezettséget megalapozó *helyzetek*, hanem a *károkozó magatartások* együttesége alapozza meg az egyetemleges felelősséget. Ez azt

jelenti, hogy ha a kár előidézésében a szó szoros értelmében vett okozatos magatartás mellett, egyéb nem okozatos, de beszámítandó magatartásnak vagy körülménynek is szerepe van (pl. a már említett munkáltatói felelősség esetén), a szabály vagy nem működik vagy nincs egyetemlegesség. Az egyetemlegesség aspektusából kritikusak továbbá az olyan helyzetek is, amikor több „igazi” okozónk van, akiknek azonban a jogi pozíciója eltérő (pl. az egyikük deliktualis, a másikuk kontraktuális alapon felel). Ezek a szituációk továbbra is szükségtelen nehézségek elé állítják a bíróságot és változatlanok maradnak a károsultat sújtó nehézségek is, amelyek abból fakadnak, hogy igazi, minden beszámítható helyzetet és magatartást felölelő egyetemlegesség híján a „helyes perlés” érdekében neki kell kiválasztania több szóba jöhető „károkozó” közül az „igazit”.

Különösen a „felelősség más személy magatartásáért” címen összefoglalható tényállások körében figyelhető meg ez a dilemma; ahhoz, hogy a károsult jó döntést hozzon, a megbízó, a megbízott, esetleg mindkettő ellen egyetemlegesség vagy együttesség alapján érvényesítse-e a kártérítési követelést, ismernie és értékelnie kellene a megbízási jogviszony tartalmát, noha joggal tehető fel a kérdés, mi köze van ehhez és főleg miért függjön kára megtérülésének sikere egy ilyen előzetes és kockázatos jogi tesztől.

Problematikus a 6:524. § (2) bekezdésben olvasható „közrehatás aránya” fordulat is. Egy elméletileg aligha alátámasztható konstrukcióról van szó, amely ráadásul felesleges is a (2) és (3) bekezdésben leírt helyzetek kielégítő szabályozásához. Valami vagy ok vagy nem az. Ha ok, akkor nem „kicsit” ok vagy „nagyon” ok, hanem ok. Jól felismerhető, hogy amikor a bíróságok ítéleteikben a „közrehatás mértékéről” beszélnek, valójában a *közreható magatartások minőségének* értékeléséről van szó. Megjegyzendő, hogy ugyanakkor a 6:525. § (2)

bekezdésben – helyesen – a felróhatóságok arányáról szól a törvénysszöveg, bár ugyanennek a mondatnak a második fordulata ezt rögtön le is rontja amennyiben visszatér a „közrehatások aránya” kifejezéshez.

– 6:526. § *A károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása*

Vélhetően itt sem csupán az okozásért való felelősségről van szó, hanem az érdekalapú helytállási kötelezettségről is. Megjegyzendő továbbá, hogy miközben a felelősség *szereződés* korlátozása „az emberi életet, testi épséget, egészséget megkárosító károkozásért” (a szövegezés szépségéről most ne essék szó) semmis, az előreláthatósági klauzula folytán szerződéses kizárás hiányában sincs felelősség, ha az élet, egészség, testi épség károsítása a károkozó számára nem volt előre látható (eltekintve a tartást pótló járadéktól – 6:529. §).

– 6:534. § *Az életviszonyok figyelembe vétele a kár mértékének meghatározásánál*

A (2) bekezdés – helyesen – következményt fűz ahhoz, ha a károsult kártérítési igénye érvényesítésével felróhatóan késedelmeskedik. Ez a kétségkívül előre mutató új szabály azonban hiányérzetet is kelt. A *késedelmes igényérvényesítés* ugyanis azon túl, hogy magában hordozza az ár-és értékviszonyok helytállásra kötelezettre nézve hátrányos megváltozásának kockázatát, az időmúlás folytán jelentősen nehezíti számára a bizonyítást is, anélkül, hogy ennek következményei átháríthatóak lennének a károsultra például a bizonyítási teher megfordulása formájában. Természetesen felvethető, hogy egy ilyen szabálynak nem feltétlenül az anyagi jogi kódexben van helye, de mert a bizonyítás rendszerének megnyugtató szabályozása is feltétele a mégoly kitűnő anyagi jogi szabályok hatékony működésének, a probléma az új Ptk. kárfelelősségi szabályainak elemzése során sem megkerülhető.

2. A XXVII cím (A felelősség egyes esetei) anyaga meggyőződé-

sem szerint egészében véve problematikus. Ha a kárfelelősséget abból a szempontból vesszük szemügyre, hogy az egyéb reparációs forrásokhoz viszonyítva (biztosítás, a közsféra helytállása, társadalmi és nemzetközi szolidaritás) mekkora a reparációban betöltött súlya, azt tapasztaljuk, hogy a társadalmat az élet minden szegmensében és pillanatában érő tengerenyi kárnak csupán elenyésző része az, amely pusztán felelősségi/kártelepítési alapon orvosolható, ugyanis a károk volumene gigantikus, miközben a társadalom felelőssé tehető tagjainak kompenzációs képessége erősen korlátozott. Ez felveti a kérdést, hogy indokolt-e a kárfelelősség (világszerte is) megfigyelhető túlbonyolított szabályozása, amelynek talán legeklatánabb megnyilvánulása a „Felelősség egyes esetei” cím alatt összefoglalt, speciálisnak tekintett kárfelelősségi tényállások sora. Egy megfelelően megválasztott általános kárfelelősségi doktrína fényében ugyanis hamar kiderülhet, hogy ezek a tényállások valójában csak azért speciálisak, mert a jogalkotó annak tekinti őket, anélkül, hogy a „speciális” jelleg miatt alkalmazott differenciált szabályozás mögött valós társadalmi igény rejlene. Mi teszi szükségessé pl. a megbízott által okozott kárért viselt megbízói felelősség hatályos jogból is jól ismert cizellált és bonyolult szabályozását, holott a fő cél, a gyors és lehető legteljesebb reparáció sokkal egyszerűbben is elérhető lenne (pl. a megbízó és megbízott *tárgyi alapon nyugvó egyetemleges felelősségének* deklarálásával). Az általános észrevételten túl az egyes alakzatok szabályozása is komoly kételyeket vet fel, nevezetesen:

– 6:535. § *A veszélyes üzemi felelősség*

A veszélyes üzemi felelősség, amely egy más szemléletű kárfelelősségi rendszerben az általános felelősségi alakzat szerepét tölthetné be, az új kódexben némileg módosított szöveggel, de gyakorlatilag változatlan tartalommal mint a

kárfelelősség egy speciális esete jelenik meg úgy, hogy továbbra is definiálatlan a fokozott veszéllyel járó tevékenység fogalma, noha az értelmezés alapelvei a bírói gyakorlatban kialakultak; *az a tevékenység tekintendő fokozott veszéllyel járóknak, amely jellegénél fogva hordozza magában a nagyszámú és/vagy súlyos károkozás veszélyét, ahol is feltétlenül súlyos kárnak minősül az életben, testi épségben, egészségben okozott kár.*

Az elháríthatatlanságot illetően is célszerű lett volna egy törvényi meghatározás, pl. hogy *elháríthatatlan az, ami a tudomány és technika adott fejlettségi fokán ésszerűen nem elhárítható.*

– 6:536. § *Az üzemeltartó*

Az (1) bekezdés egyébként helyes szabálya szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az érdekelt tekintendő. Nehezen indokolható azonban, hogy miért engedi ki a szabály a kötelezettségből a *tevékenység tényleges folytatóját*. Pontosabban a törvényszöveg alapján nem lehet eldönteni, hogy a tevékenység tényleges folytatója (pl. a gépjármű vezetője) az üzemeltartótól függetlenül, illetve mellette felelőssé tehető-e (akár felróhatósági alapon). Egy ilyen szabály már csak a 6:539. § (1) bekezdésre (a tényleges károkozó magatartásának vizsgálata) tekintettel is indokolt lett volna.

– 6:540. § *Felelősség az alkalmazott és a jogi személy tagja károkozásáért*

A munkáltató közvetlen felelősségét deklaráló szabályból [(1) bekezdés] – hüen a hagyományokhoz – hiányzik a kimentési klauzula, így nyitott marad a kérdés, hogy a munkáltató a *saját, a munkavállaló vagy mindkettőjük* felróhatósága hiányának bizonyításával mentesülhet-e. Érdekes eredményre vezet az előreláthatósági szabállyal való összevetés is, ami megengedi pl. azt a konklúziót, hogy előreláthatóság hiányában (egyébként nem világos, hogy e körülményt a munkáltatónál, a munkavállalónál vagy mindkettőjükénél kell-e vizsgálni) a törvény értelmében nincs okozatosság, tehát felelősség sincs, még ha felróhatóság megállapítható is.

Az alkalmazott (tag) egyetemleges felelősségét a (3) bekezdés csak szándékos károkozás esetére tartja fenn, nem igazán logikusan. Természetesen én is ismerem azt az érvet, hogy e szabályt egyrésztől szociális megfontolások indokolják, másfelől az igazolja, hogy az igazi érdekelt a munkáltató. Csakhogy pl. egy sokkal koherensebb, *tárgyi alapú egyetemleges felelősségi rendszerben* a bíróságot semmi sem akadályozná abban, hogy e szempontokat a felelőssé tettek egymás közötti viszonyában érvényesítse.

– 6:541. § *Felelősség a vezető tisztségviselő károkozásáért*

Az üdvözlendő új szabály elmozdulás a helyes irányba, ahol a jogi személy az érdekeltég okán, a vezető tisztségviselő pedig az okozás miatt egyetemlegesen felel. A vezető tisztségviselő felelősségének alapja nyilván a felróhatóság, de vajon ugyanez-e a helyzet a jogi személy tekintetében?

– 6:542. § *Felelősség a megbízott károkozásáért*

Az új kódex változatlan formában veszi át a hatályos szabályozást. Továbbra is érvényes így az azzal szemben régóta hangoztatott legfőbb kritikai észrevétel is, nevezetesen, hogy a károsultra indokolatlanul hátrányos a „culpa in eligendo...”-alapú kimentési lehetőség, amely a gyakorlatban szinte korlátlan esélyt kínál a megbízónak a mentesülésre. Egyebekben ld. az egyetemlegességgel kapcsolatban kifejtetteket.

– 6:543. § *Felelősség más szerződés kötelezettjének károkozásáért*

Úgy tűnik, a kodifikátorok fontosnak vélték külön tényállásban szabályozni azt az esetet, ha a kár tényleges okozója *nem megbízási, hanem más jogviszonnyal* (pl. vállalkozóként) összefüggésben okozta a kárt, amely esetben a megbízó egyszerűen a tényleges károkozó megnevezésével mentesül. A szabályozási logika talán az, hogy pl. a vállalkozói minőség nagyobb döntési szabadságot biztosít a vállalkozónak, következésképpen kisebb befolyásolási lehetőséget a megbízónak, emiatt indokolt ez utóbbit

könnyebben kiengedni a felelősségből. Csakhogy ez a logika szem elől téveszti az ennél sokkal inkább méltánylásra érdemes károsulti érdeket, ami éppen a *helytállási bázis erősítése*, nem pedig annak szűkítése.

– 6:544. § *Felelősség vétőképtelen által okozott kárért*

A szabállyal kapcsolatos fő probléma az, hogy a helyzet tisztázásának (a vétőképtelenség ténye, a gondozó személye) a terhét gyakorlatilag a károsultra hárítja. Súlyosbítja a károsult helyzetét, hogy a gondozó – ha sikerül azonosítani – a felróhatóság hiányának bizonyításával kimentheti magát.

– 6:547. § *Felelősség vétőképesség kiskorú károkozásáért*

A törvény itt már a károkozó mellé állítja a gondozót – ami helyes elhelyezhető – de azzal a furcsa és nehezen indokolható feltétellel, hogy szemben az általános felelősségi alakzat kimentő jellegével – itt a károsultra hárítja a felróhatóság bizonyítását.

3. *LXXI Fejezet – Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért*

A közhatalom gyakorlásával okozott kárért viselendő felelősség önálló tényálláscsoportban való szabályozása nem kifogásolható. Ellenkezőleg; itt éppen az vethető fel, nem lett volna-e indokolt annak a modern szemléletnek a jegyében, amely az *egyén közhatalommal szembeni fokozott védelmének* szükségességét hangsúlyozza egy mélyebb elemzésen alapuló részletesebb és pontosabb szabályozás. Az minden esetre nyilvánvaló, hogy a szöveg nem ad választ a kérdésre, vajon a felróhatóság hiányára alapított kimentés működik-e ezekben a tényállásokban, nem tartalmaz több, a bírósági gyakorlat által kimunkált elvet (ilyen pl. a feltűnően okszerűtlen jogalkalmazás kérdése) és nem kíméli meg a károsultat a folyton változó államszervezet dzsungelében való kaffkai tévelygéstől (felelőt keresvén).

A bíróság felelősségével kapcsolatban az is felvethető – noha kevésbé polgári jogi, inkább alkot-

mányossági kérdéstről van szó – vajon megnyugtató-e, hogy a bírósági kárfelelősség kérdésében maga a bíróság dönt.

Az új Ptk. alapján is értelmezésre szorul a „rendes jogorvoslat” fogalma, különös tekintettel a *hatóság hallgatásának* nem ritka esetére.

– LXXII Fejezet – *A termékfelelősség*

Kifogásolható, hogy a törvény nem rendezi megnyugtatóan a *hibás teljesítéssel* és a *hibás termékkel* okozott kár közötti elhatárolási szempontokat (amely elhatárolás egyébként egy a kontraktuális és deliktuális felelősségen alapuló kártérítési kötelezettséget egymástól nem elválasztó felelősségi rendszerben felesleges lenne).

– 6:560. § *Az épület tulajdonosának felelőssége*

Az épülettulajdonos felelősségét az építési, karbantartási szabályok felróható megszegésére korlátozni méltánytalan a károsulttal szemben, bár összhangban van a felróhatóság általános elvével. Továbbá; hogyan egyeztethető össze e szabály a 6:543. § rendelkezésével abban a gyakran előforduló esetben, amikor nem az épület tulajdonosa, hanem az általa megbízott vállalkozó végzi az építést vagy karbantartást.

– 6:561. § *Felelősség tárgyak kидobásával, kiejtésével, vagy kiöntésével okozott kárért*

Itt szemmel láthatólag az érdekeltségi alapú kártelepítés egy formájáról van szó. Hogy a jellemzően szerződéshez kötődő, ráadásul a károkozó jogosulatlan benntartózkodásának bizonyításával kimenthető *kezesi felelősséget* mi értelme van az ügybe belekeverni ahelyett, hogy a deliktuális felelősségi rendszerbe sokkal jobban illeszkedő egyetemleges felelősséggel operálna a jogalkotó, több, mint kérdéses.

– 6:562. § *Az állattartás körében okozott kár*

Az új szabály a „vadállat” fogalmát az adekvátabbnak tűnő „veszélyes állat” fogalommal váltja fel, ám a veszélyesség kritériumainak megjelölése nélkül.

– 6:563. § *A vadászható állat által okozott kárért való felelősség*

Izgalmas kérdés – különös tekintettel a sajátos körülményekre – az „ellenőrzési kör” és az „elháríthatatlanság” értelmezése.

4. A szerződésen kívül okozott kárért viselt felelősség új általános szabálya szerint a felelősség alapja a *felróhatóság*, terjedelmét pedig az *előreláthatóság* korlátozza azzal, hogy az előre nem láthatóság bizonyítása a károkozót terheli.

Az e rendszerrel kapcsolatos kritikai megjegyzések fenntartása mellett a döntő kérdés mármost az, van-e ok a felelősséget egy ettől eltérő rendszerben szabályozni, ha a kárt *szerződésszegéssel* okozták. Kézenfekvőnek tűnik a válasz, hogy mivel kontraktuális károkozás esetén az egyetlen tényállási többlet a *szerződés léte*, amely elvben alkalmas ad a feleknek a körülmények, így a szerződésszegés lehetséges következményeinek előzetes, gondos mérlegelésére (ami befolyásolhatja az előreláthatóság megítélését), nincs indok az alapvetően eltérő szabályozásra.

A jogalkotó a törvénytövegből kitűnően nem ezt a nézetet vallja.

Az új Ptk. a szerződésszegéssel okozott kár kezelésére egy párhuzamos, önmagában is igen bonyolultnak tűnő felelősségi rendszert hoz létre (6:142-6:148. §), amelynek lényege a következőkben foglalható össze: szerződésszegéssel okozott kár esetén a felelősségnek akkor van jogalapja, ha a károkozó nem bizonyítja az alábbi *konjunktív* feltételek teljesülését

– a szerződésszegés oka az ellenőrzési körén kívüli körülmény, amely

– a szerződéskötés időpontjában nem volt előre látható és

– a károkozótól nem volt elvárható, hogy ezt az – előre nem látható! – körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa.

A kártérítési kötelezettség terjedelme az *előrelátható* károkat foglalja magában, de azzal, hogy az előreláthatóságot a károsultnak kell bizonyítania. Érdekes, hogy e rendszerben az előreláthatóság kétszeresen jelenik meg; a jogalap-

ban és a kártérítési kötelezettség terjedelmében. Ez mintha enyhítené a károkozó felelősségét, holott a logika éppen azt diktálná, hogy ha van szerződés, a felektől az „egyszerű” gondosságnál több várható el a kár megelőzése tekintetében. Mindennek előrebocsájtásával;

– 6:142. § *Felelősség a szerződésszegéssel okozott kárért*

A három konjunktív feltétel közül a harmadik értelmetlen. Ha ugyanis a kár nem volt előrelátható, az elkerülés és az elhárítás mint feltétel értelmezhetetlen. Ha viszont előrelátható volt, a felelősség a harmadik feltétel bekövetkezésétől függetlenül megáll (konjunktív feltételekről lévén szó).

– 6:143. § *A kártérítés mértéke*

A szöveg különbséget tesz a *szolgáltatás tárgyában* és a *jogosult egyéb vagyonában* bekövetkezett kár között, nyitva hagyva azt a kérdést, hogy a (2) bekezdés szerinti korlátozás vonatkozik-e a szolgáltatás tárgyában okozott kárra is. Továbbá; a szerződésszegés mögött az esetek nagy részében szándékosság van (legalábbis valamiféle „dolus eventualis” értelemben), így a (2) bekezdés általános szabálynak szánt, a felelősség mértékét korlátozó rendelkezése számos esetben bizonyosan hatástalan marad.

– 6:144. § *A szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályának kiegészítő alkalmazása*

Az (1) bekezdés szerinti általános szabályt csak a *kármegelőzési, kárelhárítási, kárenyhítési kötelezettségre* (illetve annak megszegése esetére) kell alkalmazni, azaz lesznek olyan esetek, amikor a károkozó felelősségét a kontraktuális, míg a károsulti közrehatás bizonyos formáit a deliktuális felelősségi rendszerben kell értelmezni. További, e dolgozat kereteit meghaladó, mélyebb elemzés szükséges annak megítéléséhez, hogy egy ilyen feladványnak egyáltalán lenne-e értelmes megoldása.

– 6:148. § *A közreműködőért való felelősség*

Az (1) bekezdés szabálya világos; a szerződésszegés károsultja számára a szerződésszegő és a közreműködő *egy személy*. A közreműködő

cselekményeit a szolgáltatásra kötelezettnek kell betudni, a 6:142 szerinti mentesülési lehetőségeket is ennek a fényében kell vizsgálni abból kiindulva, hogy az ellenőrzési körön belülség adott. A felelőség nyilván a 6:143-ban definiált károkat öleli fel. Felmerül viszont a

kérdés, vajon a 6:148. § (2) bekezdés azt jelenti-e, hogy ilyen esetben az előreláthatóság bizonyítása [6: 143. § (2) bekezdés] szükségtelen?

– 6:174. § *Kártérítés kellékhibás teljesítés esetén*

Újdonság, hogy a szavatossági jogok körében a kártérítés immár

szubszidiáris jogként jelenik meg, ami nem kifogásolható. Az viszont már kérdéses, hogy mit jelent a hibás teljesítés „kimentése” a kártérítési kötelezettséggel összefüggésben; vajon a 6:142. § szerinti konjunktív kimentési feltételekre vagy valami másra gondolt-e a jogalkotó.

SIKLÓSI IVÁN

tanársegéd

Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)

A szerződés „érvényessé válásának” problémájához a római jogban és a modern jogokban

[Római jogi és összehasonlító jogi megjegyzések az új Ptk. 6:111. § (1) bekezdésének margójára]

I.

Alapvetés

1. A szerződés érvényessé válásának problémáival korábban önálló tanulmány¹ keretében is foglalkozó Darázs Lénárd mellett Földi András hívta föl figyelmemet az új Ptk. 6:111. § (1) bekezdése dogmatörténeti kontextusa vizsgálatának szükségességére. E törvényhely a következőképpen szól: „A szerződés a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé válik, ha az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik.” Darázs Lénárd javaslatát – amely az új kódexben így nyert törvényi szintű megfogalmazást – elsősorban praktikus megfontolások és a magyar ér-

vénytelenségi szabályozás és dogmatika néha általa „életidegen”-nek minősített jellege motiválta. Az új Ptk. tehát általános jelleggel lehetővé teszi azt, hogy a felek maguk orvosolják az érvénytelenségi okot, mégpedig elvben valamennyi érvénytelenségi ok tekintetében nyitva áll ez a lehetőség. Az új Ptk. ráadásul – miként erre a kódex Vékás Lajos és Gárdos Péter által szerkesztett kommentárja is rámutat – a felek választására bízva, hogy a „konvalidáció” *ex tunc* vagy *ex nunc* hatállyal történjék.²

Tanulmányomban azt a kérdést kívánom vizsgálatom tárgyává tenni, hogy az idézett Ptk.-hely dogmatörténetileg mennyiben megalapozott, illetve elemezni kívánom e kérdéskört jogösszehasonlító kontextusban is, csupán néhány példa útján.

2. A konkrét római jogi, illetve jogösszehasonlító vizsgálatot megelőzően szükséges néhány általános, bevezető jellegű megjegyzést tenni. A jogügyleti érvénytelenség kérdéskörének elemzése során az egyik legfontosabb premisszaként az szögezhető le, hogy valamennyi jogügylet, így a szerződés érvénytelensége is *csak eredeti* lehet. A szerződés érvénytelenségének mindig eredeti jellegére és ezzel összefüggésben az utólagos érvénytelenség elméleti problémáira a szakirodalomban többen is felhív-

ják a figyelmet. A szakirodalomban ugyanakkor az utólagos érvénytelenség kizártságával szembeállítva *expressis verbis* nem hangsúlyozzák azt a körülményt, hogy a jogügylet érvényessége – bár ez általában természetesen a jogügylet megszületésének kérdése – lehet utólagos, tehát a szerződéskötést követően beáll is. A szerződés érvénytelensége elválaszthatatlanul kötődik a szerződéskötéshez; a szerződéskötést követően beállt körülmények a szerződés utólagosan nem tehetik érvénytelenné, az ilyen körülmények ugyanis legfeljebb szerződésszegésként értékelhetők.³ Az érvénytelenség *Asztalos László* nézete szerint „*általános jogviszonykezelési szankció*”;⁴ az érvényesség ugyanakkor nem más, mint a joghatáskiváltás elvi lehetőségének törvény általi elismerése. Ettől a képességtől a jogrend utólag nem foszthatja meg a jogügyletet, annak azonban nincsen akadálya, hogy bizonyos esetekben a pozitív jog elismerje a jogügylet utólagosan történő érvényessé válását, nevezetesen azt, hogy az eredetileg érvénytelen kontraktus a szerződés megkötését követően váljon joghatás kiváltására elvileg alkalmassá, azaz érvényessé. Az érvényessé váláshoz azonban valamilyen speciális körülmény fennforgása szükséges, önmagában nem elegendő az, hogy az érvénytelenség oka utóbb megszűnjön.⁵

1 Darázs Lénárd: Az „érvényessé válás” jogintézményének szükségességéről a polgári jogban. Magyar Jog 2009. 8. sz. 449–458.

2 Ld. Vékás Lajos–Gárdos Péter (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex, 2013. 580.

3 Vö. Darázs: i. m. (1. jegyzet) 450: „a szerződéskötés után bekövetkezett körülmények alapvetően irrelevánsak az érvénytelenség szempontjából”. – Erre is tekintettel a magyar peres eljárásban előfordulhat olyan eset, amikor a felperes vagylagos kereseti kérelmet terjeszt elő, és egyik kérelmében feltűnő értékkülönbség címén megtámadja a szerződést, és az eredeti állapot helyreállítását kéri, másik (vagylagos) kereseti kérelmében pedig hibás teljesítés miatt kártérítést követel. Ilyenkor a bíróságnak ítéletében meg kell állapítania a jogalapot (ti. hogy a szerződés érvényes vagy érvénytelen-e), és ennek alapján a jogkövetkezményt. Ebben az esetben tehát mintegy verseng a két eltérő jogkövetkezmény, melyek dogmatikai alapjai igencsak eltérőek egymástól. A fél az eredeti állapot helyreállítását a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeként kéri, míg a hibás teljesítésen alapuló kártérítést szerződésszegés alapján követeli akkor, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a szerződés érvényes. A kérdés perjogi jelentősége az, hogy a fél a keresetben két eltérő alapot jelöl meg, és ennek alapján – vagylagosan – eltérő igényeket érvényesít. Hogy mi a valós jogalap, azt a bíróság dönti el, és ennek alapján a bíróság ítéletében megállapított tényállás szerinti jogkövetkezmény kerül alkalmazásra.

4 *Asztalos László*: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 181.

5 A BGB első tervezetének 108. §-a kimondta, hogy „egy semmis jogügylet nem válik érvényessé az által, hogy utóbb megszűnnek a semmisség okai” („Ein nichtiges Rechtsgeschäft wird nicht dadurch gültig, dass die Gründe der Nichtigkeit später wegfallen”). A második bizottság azonban ezt a mondatot „magától értetődőnek” („selbstverständlich”) minősítette.

Zimmermann szemléletes megfogalmazásában az érvénytelenség általában egy végső ítélet az ügylet sorsa felett.⁶ Az érvénytelenség többnyire orvosolhatatlan – írja Kaser is.⁷ Olykor azonban előfordulnak olyan esetek, amikor az eredetileg érvénytelen ügylet utóbb „felépülhet”,⁸ azaz érvényessé, joghatás kiváltására alkalmassá válhat. Ekkor beszélünk a jogügylet *érvénytelenségének orvoslásáról*.

3. Jól ismert, hogy a római jog a *regula Catoniana* elvével kialakította az érvénytelenség orvosolhatatlanságának – számos kivételt tűrő⁹ – főszabályát, melynek értelmében – a későklasszikus Paulus által adott meghatározás szerint – az, ami már kezdetben hibás, nem erősödhetik meg az időmúlás által: „*Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convallescere.*” (Paul. D. 50, 17, 29)¹⁰

Maga a *regula Catoniana* eredetileg egy, a *legatum*mal kapcsolatos esetet kívánt rendezni. Celsus e vonatkozásban a következőket írja: „*Catoniana regula sic definit: quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quantumdecumque decesserit, non valere.*” (Cels. D. 34, 7, 1 pr.)¹¹

A nehézkes megfogalmazású, illetve bonyolult szórend szerint megalkotott, magyarra szó szerint nehezen lefordítható szöveg szerint az [a hagyományrendelés],

amely a végrendelet megalkotásakor érvénytelen (*inutile*), ha a végrendelező meghal, nem válhatik érvényessé, bármikor is halna meg a végrendelező. Rövidebben fogalmazva: a végrendelet megalkotásakor hibás hagyományrendelés utóbb nem válik érvényessé. Miként Pólay megállapítja, ebből az öröklési jogi tárgyú *responsumból* szűri le talán már Sabinus, majd Paulus az általános – a szerződés érvénytelensége körében is alkalmazott – elvet, mely a Kr. e. II. század derekán elhalt Cato *respondeáló* tevékenységére vezethető vissza.¹²

4. Ismert, hogy dogmatikailag az érvénytelenségi ok *kiküszöbölésének* két esetscsoportja: a *convalescentia* és a *conversio* között szokás különbséget tenni; e terminusokat a magyar polgári jog szakirodalma nemigen használja. Tanulmányom egyik, nem titkolt célja, hogy felhívja a figyelmet ezekre a római jogi és a külföldi polgári jogi szakirodalomban használt kifejezésekre, azok jobb „meghonosítása” céljából.

A *convalescentia* az érvénytelen jogügylet ugyanabban a formában történő megerősödését jelenti. Az érvénytelen jogügylet érvényes jogügyletbe történő átfordulása gyanánt szolgáló *conversio* esetén pedig az érvénytelen jogügylet egy másik, érvényes jogügyletbe fordul át. Jelen tanulmányban csupán a

convalescentia körébe sorolható néhány római jogi és modern jogi tényállást kívánok röviden vizsgálni, tekintettel arra, hogy *conversio* esetén a jogügylet már létrejöttkor rendelkezik egy másik, érvényes jogügylet tényállási elemeivel. Mivel tehát a *conversio* esetében nem „érvényessé válásról” van szó, e jogi konstrukció vizsgálatát most mellőzöm.

Convalescentia esetén tehát az eredetileg érvénytelen jogügyletek későbbi események folytán utólagosan érvényessé, joghatás kiváltására alkalmassá válnak. A kérdéskörrel monografikus igénnyel foglalkozó holland szerző, *Potjevrijd* munkájának megírásához az apropót az új holland polgári törvénykönyvnek a jogügylet *convalescentiáját* szabályozó, a klasszikus római jogra visszavezethető rendelkezése (3:58)¹³ szolgáltatta, aki az érvényessé válás lehetőségeinek következő eseteit tekinti át. Az első példa szerint a nemtulajdonos „A” eladja „B”-nek „C” ingó dolgot és átruházza rá a dolog birtokát; amennyiben „C” akaratnyilatkozata útján jóváhagyja „A” rendelkezését, „B” tulajdonossá válik. A második példában a nemtulajdonos „A” szintén eladja „B”-nek „C” ingó dolgot; a dolgon „A” később tulajdont szerez, melynek következtében „B” utóbb a dolog tulajdonosává válik. A harmadik esetben pedig a nemtulajdonos

6 „Invalidity is normally a final verdict on the fate of a transaction.” *Reinhard Zimmermann: The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition.* Oxford, Oxford University Press, 1996. 682.

7 „Die Unwirksamkeit ist meist unheilbar.” *Max Kaser: Das römische Privatrecht.* I. C.H. Beck, München, 1971. 248. Kaser ezzel összefüggésben megállapítja azt is, hogy a jog csak kivételesen engedi meg az érvénytelenség orvoslását. Ld. még pl. *Antonio Guarino: Diritto privato romano.* Napoli, Jovene, 2001. 68. Guarino a *regula Catonianával* összefüggésben mutat rá a jogügylet érvénytelenségének a *regula Catonianára* tekintettel általában konstatálható orvosolhatatlanságára („l’invalidità del negozio giuridico è, di regola, insanabile”) is.

8 „There are, however, situations, where an – originally – invalid transaction is allowed to convallescere” – írja *Zimmermann:* i. m. (6. jegyzet) 682.

9 A kivételek között e helyütt példaképpen idézhetjük Ulpianus tételét (D. 34, 7, 5): „*Regula Catoniana ad novas leges non pertinet.*” Az érvénytelenség orvosolhatatlanságának főszabályát megállapító regula nem vonatkozik tehát az új lexekre, amelyek alatt az augustusi családjogi törvények: a *lex Iulia de maritandis ordinibus* és a *lex Papia Poppaea* értendők.

10 Vö. a BGB első tervezete fentebb idézett 108. szakaszának szövegével. A *regula Catonianához* ld. pl. *Jacques Lambert: La règle catonienne.* Paris, M. Giard, 1925; *Federico Pergami: Quod initio vitiosum est non potest tractu temporis convallescere.* Studi sull’invalidità e sulla sanatoria degli atti negoziali nel sistema privatistico romano. Torino, G. Giappichelli, 2012. – Vö. Licinius Rufinusnak (D. 50, 17, 210) az eredetileg érvénytelen *heredis institutio*val összefüggésben megfogalmazott reguláját: „*Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convallescere non potest.*” Itt a jogtudós az örökösnevezés orvosolhatatlan semmisségére mutat rá, vö. Mario Talamanca: *Inesistenza, nullità ed inefficacia dei negozi giuridici nell’esperienza romana.* *Bullettino dell’Istituto di Diritto Romano ‘Vittorio Scialoja’.* 101–102 (1998–1999 [pubbl. 2005]). 31167 („nullità insanabile”). A Licinius Rufinustól származó szöveghez ld. *Lambert:* i. m. 30.

11 A forrásszöveghez ld. pl. *Talamanca:* i. m. (10. jegyzet) 33–34.

12 Vö. *Pólay Elemér: A római jogászok gondolkodásmódja.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. 75. A *regula Catonianában* foglalt jogelvet más megfogalmazásban is szokták idézni („*ab initio nullum semper nullum*”, ill. „*non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit*”).

13 BW 3:58. Ld. ehhez a törvényhelyhez az alábbiakban kifejtetteket.

„A” szintén eladja „B”-nek a „C” tulajdonában lévő ingó dolgot, majd később „C” az eladó örököse lesz, ennek folytán pedig „B” a dolgon utóbb tulajdonjogot szerez.¹⁴

Mivel a fent idézett Ptk.-hely két okcsoportból fakadó érvényessé válást említ: 1. az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy 2. annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik, az alábbiakban csak ilyen tényállásokat kívánok vizsgálni, jelezve, hogy a *convalescentia* körébe sorolható tényállások köre – figyelemmel már csak a Potjewijd által említett esetcsoportokra is – jóval tágabb ennél.

II. „Érvényessé válás” a római jogban

1. A fentebb idézett, az új Ptk.-ban foglalt törvényhely római jogi „előzményeit” illetően mindenképp előtt a *laesio enormis* jogi konstrukciójára¹⁵ lehet utalni, legalábbis, ha felén túli sérelem esetén az ingatlan tárgyában kötött adásvételt érvénytelennek minősítjük, és az eladó jognyilatkozatát megtámadásként értelmezzük; ilyen interpretáció esetén ugyanis a vevő az általa történnő vételár-kiegészítéssel orvosolhatta a szerződés érvénytelenségét, amire ráadásul jelen esetben egyoldalú jognyilatkozattal került sor.

Mint a jogi romanisztikában jól

ismert, a jogintézmény vizsgálatához két, a *Codex*ben olvasható forrásszöveg (C. 4, 44, 2 és C. 4, 44, 8) szolgálhat alapul.

A C. 4, 44, 2 igen világos szövege a következőképpen szól: „*Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii, distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.*” (C. 4, 44, 2)

A másik, szintén a *Codex*ből vett, terjedelmes, retorikai szöbőségtől korántsem mentes szöveg pedig a következőképpen foglalja össze a jogi konstrukció lényegét: „*Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venundedit, dolus ex calliditate atque insidiis emptoris argui debet vel metus mortis vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. Hoc enim solum, quod paulo minori pretio fundum venundatum significas, ad rescindendam emptionem invalidum est. Quod videlicet si contractus emptionis atque venditionis cogitasses substantiam et quod emptor viliori comparandi, venditor cariori distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium, profecto perspiceres neque bonam fidem, quae emptionis atque venditionis conventionem tuetur, pati neque ullam rationem concedere rescindi prop-*

ter hoc consensu finitum contractum vel statim vel post pretii quantitatis disceptationem: nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum est, electione iam emptori praestita servanda.” (C. 4, 44, 8)

Ha tehát az eladó ingatlan adásvételénél még az ingatlan értékének (*verum pretium*) felét sem kapta meg, kérhette – a vételár (*pretium*) egyidejű visszaszolgáltatása mellett – az eredeti állapot helyreállítását. A C. 4, 44, 8 alatt fölvevett szöveg szerint csak akkor állapítható meg felén túli sérelem, ha az adásvételi szerződés megkötésének időpontjában („*tempore venditionis*”) jogos ár felénél kevesebbet adtak („*minus dimidia iusti pretii datum est*”). A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbségnek tehát a *szerződéskötés időpontjában* kellett fennállnia. A vevő pedig, ha kiegészítette a vételárat, megtarthatta az ingatlant. A C. 4, 44, 2 tanúsága szerint alacsony árnak az tekintendő, ha a valóságos értéknek még a fele részét sem fizették meg. Ha ilyen áron adták el az ingatlant, a *Codex* szerint az jelenti az emberséges megoldást (*humanum est*), hogy az eladó vagy megtartja a már eladott *fundum* és visszaadja a kifizetett *pretium*-ot, vagy a vevő választhat (*emptor elegerit*), hogy az igazságos vételárig (*iustum pretium*) kiegészíti a vételárat.

Az érvénytelenség orvoslásának témaköre szempontjából a következőket szeretném leszögezni. Né-

14 Vö. Geert Harm Potjewijd: Beschikkingsbevoegdheid, bekrachtiging en convalescentie. Een romanistische studie. Deventer, Kluwer, 1998. 1–8.

15 Nem kívánom most részletesen tárgyalni a *laesio enormis* jogi konstrukcióját és társadalmi környezetét; céloom elsősorban az, hogy rámutassak az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti érvénytelenségére és az érvénytelenségnek a vételár kiegészítésével történő orvoslására a posztklasszikus római jogban. A *laesio enormis*ra vonatkozó igen bőséges szakirodalomból ld. pl. Hellmuth Kiielmann: *Laesio enormis*. Aarau, H. R. Sauerländer, 1916; René Dekkers: *La lésion énorme*. Paris, Sirey, 1937; Karl Hackl: *Zu den Wurzeln der Anfechtung wegen „laesio enormis“*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 98 (1981). 147–161; Boudewijn Sirks: *La „laesio enormis“ en droit romain et byzantin*. Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis 53 (1985). 291–308; Martin Pennitz: *Zur Anfechtung wegen „laesio enormis“ im römischen Recht*. In: *Iurisprudentia universalis. Festschrift für Theo Mayer-Maly*. Köln-Weimar-Wien, Böhlau, 2002. 575–589; Boudewijn Sirks: *Laesio enormis again*. *Revue internationale des droits de l’Antiquité* 54 (2007). 461–469. A *laesio enormis* eredetéhez ld. pl. Raymond Westbrook: *The origin of laesio enormis*. *Revue internationale des droits de l’Antiquité* 55 (2008). 39–52. A felén túli sérelem és az ügylet természetében való tévedés kapcsolatára nézve ld. Jan Dirk Harke: *Laesio enormis als „error in negotio“*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 122 (2005). 91–102. A *laesio enormis* legújabbban konstatható „reneszanszához” ld. Thomas Finkenauer: *Zur Renaissance der „laesio enormis“ beim Kaufvertrag*. In: *Festschrift Hans Peter Westermann, Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt, 2008. 183–207*, a történeti áttekintésre vonatkozóan 185–187. A hazai szakirodalomból ld. pl. Visky Károly: *Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in den römischen Rechtsquellen*. Budapest-Bonn, Akadémiai Kiadó, 1983. 24–44; Pókecz Kovács Attila: *A laesio enormis és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben*. *Jogtudományi Közöny*. 2000. 5. sz. 177–185; Jusztinger János: *A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásában*. http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Vedes/jusztinger/jusztinger_ertekezes_muhely.pdf. 144–161 (2014.01.13.), részletes, a legmodernebb szakirodalomra is kiterjedő hivatkozásokkal.

zetem szerint *laesio enormis* esetén az eladó megtámadhatja a telekingatlan tárgyában kötött adásvételi szerződést, a vevő pedig a vételár kiegészítésével orvosolhatja az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti érvénytelenségét. Ez utóbbi pedig nem más, mint az érvénytelen szerződés érvényessé tétele, ami a vevő akaratnyilatkozatával történt.

Kérdés mármost, hogy a *laesio enormis* – mint az adásvételi szerződéssel kikötött szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség posztklasszikus római jogbeli megjelenési formája – tárgyalható-e egyáltalán az érvénytelenség körében, konkrétan: érvénytelennek minősíthető-e a telekingatlan tárgyában kötött, az ingatlan valós értékének a felét el nem érő vételárat kikötő adásvételi szerződés. A magam részéről – mivel egyrészt a feltűnő értékkülönbség ténye a szerződés megkötésének időpontjában (*tempore venditionis*) áll fenn és nyer jogi értékelést, másrészt pedig az *in integrum restitutio* jogkövetkezménye, valamint a vevő által történő vételárkiegészítés is erre látszik utalni – az ilyen adásvételi szerződést érvénytelennek tekintem, és a feltűnő értékkülönbséget érvénytelenségi

oknak, az eladó bírósághoz intézett, az eredeti állapot helyreállítására irányuló kérelmét a szerződés megtámadásának, a vevő által történő vételár-kiegészítést pedig az érvénytelenség orvoslásának (*convalescentia*) minősítem.

Ezt az interpretációt látszik alátámasztani a C. 4, 44, 8 szóhasználat is. A forrásszöveg elemzése alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a telekingatlan (*fundus*) tárgyában kötött adásvételi szerződés a posztklasszikus római jog szerint érvénytelen, ha az eladás időpontjában jogos ár felénél kevesebbet adtak („*nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum est*”). Erre utalnak ugyanis a vonatkozó forrásszövegben az „*ad rescindendam emptionem invalidum est*” („nem elegendő a vétel érvénytelenítéséhez”), ill. a „*rescindi propter hoc consensu finitum contractum*” („hogy emiatt a megegyezéssel létrejött szerződést érvénytelenítsük”) kitételek. A „*rescindere*” kifejezés – melyet a római jogtudósok gyakran az ügylet érvénytelenítésének (konkrétan és modern kifejezéssel élve: civiljogi megtámadhatóságának) megjelöléséül használtak – a C. 4, 44, 8 szövegében két helyen is előfordul, ami nézetem szerint az

adásvétel feltűnő értékaránytalanság címén való megtámadhatóságának jeleként értelmezhető. Nem szabad meglepedezni persze arról, hogy a semmisség és a megtámadhatóság dogmatikai kategóriáit a római jogtudósok explicit formában még nem ismerték, ugyanakkor a *laesio enormis* fent említett konstrukciója nézetem szerint megfelel a modern értelemben vett megtámadhatóság kritériumainak (meghatározott személy keresete alapján, bírósági döntés eredményeképpen beálló érvénytelenség), és ezért a tényállás a megtámadhatóság római jogi példájának minősíthető.

Az adásvételi szerződés megtámadásáról értekeznek a témával kapcsolatos szakcikkekben pl. Solazzi,¹⁶ Hackl,¹⁷ Pennitz,¹⁸ Sirks,¹⁹ valamint Westbrook²⁰ is.

Lehetséges ugyanakkor természetesen az általam fentebb felvázolt gondolatmenettől eltérő elméleti utat is követni a *laesio enormis* konstrukciójának a szerződések létszakai keretében történő dogmatikai minősítése során.

Jóllehet a továbbélés során az egyes, ezt a jogintézményt ismerő jogrendszerek *laesio enormis* esetén a szerződést érvénytelennek minősítik,²¹ a római jogi forrásszövegek

16 Siro Solazzi: L'origine storica della rescissione per lesione enorme. *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano* 'Vittorio Scialoja'³¹ (1921). 51.

17 Hackl: i. m. (15. jegyzet) 91–102.

18 Pennitz: i. m. (15. jegyzet) 575–589.

19 Sirks: i. m. (15. jegyzet) 461: „rescission of a sale”.

20 Westbrook: i. m. (15. jegyzet) 39 „rescind the contract”.

21 A *laesio enormis* római jogi konstrukciója, mint jól ismert, tovább él a francia polgári jogban (*lésion énorme*, *Code civil*, 1674–1685. cikkek), és – a posztklasszikus–iustinianusi római joghoz hasonlóan – csak ingatlan adásvétele esetén kerül alkalmazásra. A vételárnak igazságosnak (*juste prix*) kell lennie. A *Code civil* alapján az ingatlan tárgyában kötött adásvételi szerződés akkor tekinthető érvénytelennek, ha a vételár az adásvételi szerződés megkötésének pillanatában („au moment de la vente”, *Code civil*, 1675. cikk) nem éri el az ingatlan értékének 7/12-ét. A francia jogi konstrukció tehát a római jog megoldását követi annyiban is, hogy a római jogi felén túli sérelemnek is a szerződés megkötésének időpontjában („tempore venditionis”) kellett fennállnia. Általában is leszögezhető, hogy a római jogi megoldás a francia jogban él tovább a legtisztábban. A francia jog *lésion* esetén az adásvétel megtámadását (*la rescision de la vente*) teszi lehetővé. A szerződés megtámadására csupán az eladó, ill. képviselője jogosult, a vevő nem. A sikeres megtámadás az adásvétel érvénytelenségét (*nullité relative*) eredményezi. – A néhány évvel később hatályba léptetett és még ma is szintén hatályos osztrák ptk. is ismeri a mai napig is a felén túli sérelem (*Verkürzung über die Hälfte*) konstrukcióját, a francia *Code civil*ben foglalt konstrukcióhoz képest azonban szélesebb körben, nem korlátozva az ingatlan adásvételére annak alkalmazási körét. Az ABGB jelenleg hatályos 934. §-a értelmében, ha visszerthes ügyleteknél az egyik fél annak, amit a másiknak „közönséges érték” (*gemeiner Wert*), azaz piaci érték szerint adott, még a felét sem kapta meg, a sérelmet szenvedett fél az ügylet felbontását és az eredeti állapot helyreállítását követelheti. A másik fél azonban, amennyiben kész arra, hogy a hiányt a piaci értékig kipótolja, fenntarthatja az ügyletet, őt tehát az osztrák jogi konstrukció szerint is *facultas alternativa* illeti meg. Az értékaránytalanság megítélésére a szerződés tárgyát képező dolognak az ügyletkötés időpontjában fennálló piaci értéke irányadó. Az ABGB 935. §-a szerint a 934. § alkalmazását szerződés útján nem lehet kizárni. Jelentős eltérés tehát a francia polgári joghoz képest, hogy a felén túli sérelmet az osztrák jog szerint nem csak ingatlan adásvételénél, hanem bármilyen visszerthes szerződésnél meg lehet állapítani. Egyebekben viszont a római jogi konstrukció él tovább az osztrák jogban: az értékaránytalanságnak a szerződéskötés időpontjában kell fennállnia, valamint a sérelmet okozó felet *facultas alternativa* illeti meg. Dogmatikai és terminológiai szempontból egyaránt lényeges rendelkezést tartalmaz az osztrák kereskedelmi törvénykönyv 351a §-a, amely szerint az, akinek számára a szerződés kereskedelmi ügylet (*Handelsgeschäft*), felén túli sérelem miatt az ügyletet nem támadhatja meg. Míg az ABGB szövege *Aufhebung*got említ, addig a *Handelsgesetzbuch* e vonatkozásban kifejezetten a megtámadni jelentésű *anfechten* igét használja; nézetem szerint a *Verkürzung über die Hälfte* az osztrák jogban is a szerződés megtámadásának alapjául szolgál. A konstrukció jogdogmatikai minősítése szempontjából tehát sokkal inkább relevánsnak tekinthető a

tanulmányozása alapján nem vonható le teljes biztonsággal az a következtetés, hogy a *verum pretium* felét el nem érő vételár fejében megvásárolt *fundus* tárgyában kötött adásvételi szerződés a poszt-klasszikus és a iustinianusi római jogban is érvénytelennek tekinthető. Elvben a tényállás ettől eltérő értelmezése is elképzelhető; egyrészt a C. 4, 44, 2 szóhasználatában egy szó sem utal kimondottan a szerződés érvénytelenségére, másrészt pedig a jogügyletek érvénytelenségét illetően a római jogban általános jelleggel konstatalható terminológiai bizonytalanság miatt a „*rescindere*” kifejezés különféle alakjainak a másik forrásszövegben történő előfordulása sem utal teljes bizonyossággal az érvénytelenségre (civiljogi megtámadhatóságra). Ha az adásvételi szerződést érvényesnek tekintjük, akkor a tárgyalat jognyilatkozatok keretében – ismételten modern dogmatikai kategóriákkal élve – az érvényes és hatályos szerződésnek az eladó által a bírósághoz intézett elállási nyilatkozaton alapuló, *ex tunc* hatályú megszüntetéséről, ill. a vevő nyilatkozatával történő hatályban tartásáról van szó. Ez a *laesio enormis* interpretációjának másik elméleti útja; a magam részéről azonban – a fentebb felsorolt okokra (a „*rescindere*” szó használata, az eredeti állapot helyreállítása mint jogkövetkezmény, ill. a vevő által történő vételár-kiegészítés lehetősé-

ge) tekintettel – a szerződés érvénytelensége és a szerződésnek *convalescentia* útján történő érvényessé tétele mellett foglalok állást, elismerve ugyanakkor, hogy ez az álláspont vitatható.²²

2. Az érvénytelen jogügylet érvényessé válásának gyakran említett római jogi példája az eredetileg érvénytelen ügylet *ratihabitio* útján történő megerősödése is. Ebben a körben említhető pl. az álképviselő által kötött ügylet *ratihabitio* útján történő utólagos megerősödése: „*Sed et si non vero procuratori solvam, ratum autem habeat dominus quod solutum est, liberatio contingit: rati enim habitio mandato comparatur.*” (Ulp. D. 46, 3, 12, 4) Nézetem szerint az, hogy a jogosult jóváhagyásával (*ratihabitio*) az ügylet a képviselt javára és terhére ugyanazokat a joghatásokat váltja ki, mintha a képviselő az ő megbízása alapján járt volna el, vagyis hogy a *ratihabitio* pótolja a *mandatum* hiányát, lényegében az álképviselő által kötött ügylet érvénytelenségének orvoslását (*convalescentia*) jelenti. A magam részéről ez esetben az ügylet érvénytelennek minősítése mellett foglalok állást; *mandatum* nincsen ugyan, de az álképviselő által kötött szerződés hiányossága nem ér el olyan fokot, hogy azt nemlétezőnek lehetne minősíteni, ill. más szempontból az *álképviselő által kötött szerződés a jogrendbe ütközik, amire a tárgyi jog az ér-*

vénytelenség szankciójával reagál. Ezt látszik alátámasztani a *ratihabitio* jogkövetkezménye is, hiszen miképpen is lehetne megerősíteni azt, ami létre sem jött?

Témánk szempontjából most az lényeges, hogy a jogosult jóváhagyásával az ügylet a képviselt javára és terhére ugyanazokat a joghatásokat váltja ki, mintha a képviselő az ő megbízása alapján járt volna el (vagyis a *ratihabitio* pótolja a *mandatum* hiányát, ez által pedig az érvénytelen szerződés érvényessé válására kerül sor).

III.

„Érvényessé válás” néhány külföldi jogrendszerben

1. Kétségtelen, hogy az érvénytelen szerződés érvényessé válására a modern jogokban is kivételesen kerül sor. A *regula Catoniana* elve a modern jogokra nézve is érvényes annyiban, hogy pusztán az időmúlás által nem erősödhetik meg egy eredetileg érvénytelen jogügylet.²³ Az érvénytelenség véglegességének főszabályát a modern jogokban is azon elv orientálja, hogy az érvénytelenség mint szankció általában véglegesen eldönti az ügylet jogi sorsát; a rendszerint érvényre jutó főszabály alól ugyanakkor számos kivétel állapítható meg, sőt az érvényessé válásra vonatkozóan a modern jogok, szemben a római

Handelsgesetzbuch szóhasználatát, hiszen dogmatikailag itt a szerződés megtámadásáról (*Anfechtung*), nem pedig annak megszüntetéséről (*Aufhebung*) van szó. – A francia és az osztrák kódex tehát még fölvetve rendelkezései közé a *laesio enormis* római jogi eredetű konstrukcióját, az osztrák jog esetében kiszélesítve annak eredeti alkalmazási körét. A későbbi kodifikációk azonban általában már nem vették fel a jogintézményt. Kivételképpen említhető azonban a jelentős mértékben a francia *Code civil* által inspirált 1855-ös chile-i *Código civil*, amely a mai napig ismeri a felén túli sérelem konstrukcióját, mégpedig a latin szakkifejezés spanyol ekvivalensét használva (*lesión enorme*). A chile-i ptk. 1888. cikke az adásvételi szerződésre korlátozza a felén túli sérelem jogkövetkezményeinek alkalmazhatóságát, és kifejezetten az adásvétel megtámadhatóságáról rendelkezik: „az adásvételi szerződés felén túli sérelem esetén megtámadható”. A *lesión enorme* fogalmát az 1889. cikk határozza meg: a chile-i jog szerint felén túli sérelemről az eladó vonatkozásában akkor lehet beszélni, amikor az eladó által elfogadott vételár kevesebb, mint a fele az eladott dolog igazságos vételárának. Az eredeti római jogi – és a francia jogi – konstrukcióhoz képest lényeges különbség ugyanakkor, hogy nem csupán az eladót, hanem a vevőt is „érheti” szankcionálandó felén túli sérelem; ugyanezen cikk szerint a vevőt illetően akkor lehet felén túli sérelemről beszélni, amikor a megvásárolt dolog igazságos vételára kevesebb, mint a fele annak a vételárnak, amit az áruért fizetett. Az igazságos vételárra nézve ugyanezen cikk szerint a szerződéskötés időpontja irányadó. Azt, hogy a chile-i jogban egyértelműen az adásvétel *lesión enorme* miatti megtámadhatóságáról van szó, a „megtámadás” (*rescisión*, pl. 1890., ill. 1893. cikkek), ill. a „megtámadási kereset” (*acción rescisoria*, 1891sk. cikkek) terminusok törvényszövegbeli használata is alátámasztja.

22 A fentebb kifejtett álláspontot (a *laesio enormis* jogi konstrukciója érvénytelenség körében történő tárgyalásának létjogosultságát vitatja és anakronisztikusnak tekinti Jusztinger János, aki kifejti, miszerint „jóllehet a római jogtudósok kazuisztikus, gyakorlatorientált és keresetjogias szemléletmódjától nyilvánvalóan távol állt az efféle elméleti kérdésfeltevés, amennyiben mégis elkerülhetetlen, hogy a felén túli sérelem intézményét modern jogdogmatikai kategóriákba szorítsuk, a magunk részéről úgy véljük, a leghelyesebb talán a *venditor* számára biztosított elállási jogról beszélni”; Jusztinger: i. m. (15. jegyzet) 160.

23 Ld. pl. a brazil ptk. 169. cikkét, amely *expressis verbis* kimondja, hogy a semmis jogügylet nem erősödik meg az időmúlás által („o negócio jurídico nulo... nem convalesce pelo decurso do tempo.”).

jog kazuisztikájával, általános rendelkezéseket is tartalmaznak.

2. A német *Bürgerliches Gesetzbuch* általános része több helyen is tartalmaz a most vizsgált téma szempontjából releváns tényállásokat.

A BGB 141. §-a általános rendelkezést tartalmaz a semmis jogügylet megerősítésére vonatkozóan. A hivatkozott szakasz (1) bekezdése²⁴ a semmis jogügyletnek az azon fél által történő megerősítéséről rendelkezik, aki azt fogantatótá. A (2) bekezdés²⁵ – amit Flume „Interpretationsregel”-nek nevez²⁶ – pedig kifejezetten a semmis szerződés vonatkozásában kimondja, hogy amennyiben a felek a semmis szerződést megerősítik, úgy kétség esetén arra kötelesek, hogy egymásnak azt a szolgáltatást nyújtsák, amit akkor kellene teljesíteniük, ha a szerződés kezdettől fogva érvényes lett volna.

A BGB 141. §-a által szabályozott általános törvényi tényállás mellett a törvénykönyvben számos speciális, a *convalescentia* körébe sorolható tényállás is szerepel. A BGB szerint, amennyiben a megtámadásra jogosult fél a megtámadható jogügyletet megerősíti, az *Anfechtung* kizárt, ami az eredetileg érvénytelen jogügylet érvényessé válását jelenti.²⁷ A megerősítés (*Bestätigung*) a megtámadásra jogosult fél olyan egyoldalú akaratnyilatkozata, amelyen keresztül a megtámadásra jogosult fél lemond a megtámadás jogáról.²⁸ Lényeges szabály, hogy a megerősí-

tés útján történő érvényessé válásnak nem feltétele az, hogy a megtámadásra jogosult személy nyilatkozatát az eredeti jogügylet érvényességéhez egyébként szükséges formában tegye meg.²⁹

A BGB általános része külön rendelkezést tartalmaz a nem jogosult által tett rendelkezés érvényessé válására vonatkozóan. A BGB 185. § (2) szerint a nem jogosult személy rendelkező nyilatkozata érvényessé válik, ha azt a jogosult utóbb jóváhagyja. A jóváhagyás (*Genehmigung*) a rendelkezésre jogosult fél utólagosan³⁰ tett jognyilatkozata, amely a nyilatkozat érvényessé válását eredményezi. A nyilatkozat akkor is joghatás kiváltására alkalmassá válik, ha a rendelkező nyilatkozatot tevő személy a rendelkezésre jogosult fél örökösévé válik.³¹

3. A megerősítésre vonatkozóan kifejezett rendelkezést tartalmaz a német jogtudomány erőteljes hatását tükröző hatályos *portugál Código civil* 288. cikke (*Confirmação*), melynek értelmében csak a megtámadhatóság orvosolható megerősítés útján³² (a semmisség tehát nem!). A megerősítés lehet kifejezett vagy hallgatólagos is, és nem függ speciális formától.³³ A megerősítésnek visszamenőleges hatálya van, mégpedig harmadik személy viszonylatában is.³⁴

4. A jogügylet utólagos megerősödésének törvényi tényállását az

új *holland Burgerlijk Wetboek* a közvetkezőképpen fogalmazza meg: amikor egy jogügylet (*rechtshandeling*) érvényességéhez (*geldigheid*) szükséges, törvény által előírt feltételt csak a jogügylet véghezvitele után teljesítenek, de ha minden közvetlenül érdekelt fél, aki e hiányosságra hivatkozni tudott volna, a jogügylet véghezvitele és a feltétel teljesítése közötti időszakban a jogügyletet érvényesnek tekintette („de handeling als geldig hebben aangemerkt”), „ezzel a jogügylet megerősödött” („is daarmee de rechtshandeling bekrachtigd”).

IV. Összegzés

Reményeim szerint már e néhány római jogi és modern külföldi jogi példa is elegendő annak bizonyításához, hogy a római jogi és az összehasonlító jogi tapasztalatot is figyelembe véve messzemenően megalapozottnak tűnik az idézett Ptk.-hely. A német jog hatása különösen kimutatható, és talán éppen a német jogi megoldás irányában való elmozdulásként is értékelhető az új Ptk.-ban szereplő, fent idézett konstrukció, már csak arra tekintettel is, hogy a német polgári törvénykönyv általános része több helyen is tartalmaz a *convalescentia* körébe tartozó tényállásokat, és az új magyar Ptk. esetében is a kötelmi jog általános részének szintjén szabályozott konstrukcióról van szó.

24 BGB 141. § (1): „Wird ein nichtiges Rechtsgeschäft von demjenigen, welcher es vorgenommen hat, bestätigt, so ist die Bestätigung als erneute Vornahme zu beurteilen.”

25 BGB 141. § (2): „Wird ein nichtiger Vertrag von den Parteien bestätigt, so sind diese im Zweifel verpflichtet, einander zu gewähren, was sie haben würden, wenn der Vertrag von Anfang an gültig gewesen wäre.”

26 Werner Flume: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, II. Das Rechtsgeschäft. Berlin-Heidelberg-New York, Springer, 1992. 552.

27 BGB 144. § (1): „Die Anfechtung ist ausgeschlossen, wenn das anfechtbare Rechtsgeschäft von dem Anfechtungsberechtigten bestätigt wird.”

28 Összefoglalóan ld. pl. Flume: i. m. (26. jegyzet) 568.

29 BGB 144. § (2): „Die Bestätigung bedarf nicht der für das Rechtsgeschäft bestimmten Form.” Vö. Flume: i. m. (26. jegyzet) 569.

30 Az „utólagos” kitétel külön hangsúlyozni kell, ugyanis amennyiben a nem jogosult személy jognyilatkozatát a rendelkezésre jogosult fél egyetértésével teszi meg, a nyilatkozat kezdettől fogva érvényes (BGB 185. § [1]).

31 A nem jogosult rendelkezésének öröklés útján történő érvényessé válására vonatkozó német szabályozásra nézve ld. Flume: i. m. (26. jegyzet) 915.

32 *Código civil port.*, art. 288 (1): „A anulabilidade é sanável mediante confirmação.”

33 *Código civil port.*, art. 288 (3): „A confirmação pode ser expressa ou tácita e não depende de forma especial.” (Persze ez minden akaratnyilatkozatra nézve igaz. A hatályos portugál ptk. 217. cikke [1] pl. általános jelleggel szögezi le, hogy az ügyleti nyilatkozat lehet kifejezett, vagy hallgatólagos [„a declaração negocial pode ser expressa ou tácita”], ezért a megerősítésre vonatkozó törvényi rendelkezés erre vonatkozó része tkp. felesleges. A 217. cikk szerint a nyilatkozat kifejezett, ha szavak útján, írásban vagy az ügyleti akarat más módon történő kifejezésével valósul meg, míg hallgatólagos, amennyiben olyan cselekményekben nyilvánul meg, amelyek azt minden valószínűséggel [„toda a probabilidade”] felismerhetővé teszik.)

34 *Código civil port.*, art. 288 (4): „A confirmação tem eficácia retroactiva, mesmo em relação a terceiro.”

JOGIRODALOM-JOGÉLET

SZALMA JÓZSEF

egyetemi tanár

Károli Gáspár Református Egyetem
(Budapest)

Gondolatok Hamza Gábor: A római jog hatása a modern jogok fejlődésére című munkájáról

I.

A könyvről

2013. decemberében jelent meg Hamza Gábor akadémikus legújabb tematikus – monografikus kötete, mely a szerző korábban megjelentetett tanulmányait tartalmazza, egy közös cím alá fűzve: „A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére”.¹ A kötet olyan (al)témákat taglal, melyek egyfelől civilisztikai, magánjogi, másfelől a civilisztika mentén közjogi jellegűek. A civilisztikai tanulmányok köréből kiemelném az elbirtoklás és az elévülés (11-44.), a felelősségtan (ad 67.), a nemzetközi magánjog (ad 125.) mai intézményeire gyakorolt római jogi hatásokról szólóakat. Ide tartozik, természetesen, és nem utolsó sorban, a római magánjog XIX-XX. századi, kontinentális európai, klasszikus polgári jogi kodifikációiban (ABGB, BGB, Cc, Codice civile, svájci Ptk és Kt) az európai polgári jogi doktrína mentén modernizált recepciója. (Hamza, op. cit. ad 146.) Fontos részei e könyvnek a közjogiként minősíthető, a morális teológiának szentelt fejezet (Hamza, op. cit. 161-176.), valamint a római jog modern korban való továbbéléséről, az európai jogtörténet kulturá-

lis jelentőségéről, továbbá a modern európai jogharmonizációról (Hamza, op. cit., 239.) és jogösszehasonlításról (konvergencia és divergencia) szól.

Közös nevezője akár a magánjogi, akár a közjogi fejtegetéseknek, az európai és magyar jogi kultúrában mély nyomokat hagyó *jogintézmény-gondolat*. A római jogi tapasztalatok, a modern kor civilisztikai doktrínája mentén, ma is időszerűek. Hiszen ezek tartalmazzák a közjog területén a népek jogát, valamennyi népnél érvényesülő *jus gentiumot*,² azt, amit mai megfogalmazásban, a jogi kultúra egyfelől nemzeti, másfelől közösségi értékeként tart számon. A klasszikus német civilisztikai irodalom a közösségi jogi értékeket *Gemeines Recht*-nek, a mai európai civilisztikai irodalom ezt *aquis communautaire*-nek nevezi. A római jogban fogant, a modern (polgári) korban, *Hugo Grotius* által értelmezett természetjog szerint a *ius naturale*-t az emberi törvények nem ronthatják le. (Földi-Hamza, op. cit., 41.) Ennek nyomait megtalálhatjuk akár a Werbőczy Tripartitumában (1514) is, mely a késői középkorban európai szinten fogant jogi kultúrát fogadta el, vagyis azt, hogy a szokásjog, ha a törvénytől nem is „erősebb”, de a „rossz törvényt” lerontja. Ez abban az időben volt, amikor az európai római jogi hagyományok alapján egyfelől az ún. dekretális (királyi) jog érvényesült, másfelől a helyi szokások. A dekretális jog az egyes korabeli országokban, így Magyarországon is, nagyrészt konvergensek voltak. A dekretális jog azonban nem szüntette meg a helyi szokásjog konkurrenciáját, sőt ezeknek elsőbbségét támogatta. (Ld.

erről *Mezey Barna* számos figyelemre méltó könyvét, tanulmányát). Magyarország akkoriban végveszélyben volt és Werbőczy kódexe, mely a szokásjogot érvényesítette, hosszú ideig a szétdarabolt országban, a „nemesi” jog helyében, a népi szokásjogot érvényesítette (Pl. az Erdélyi Approbaták). A magyar polgári korban (1830, 1848, 1861, 1867. évi „állomásokkal”), a szokásjog helyett, a jogintézmények mentén, konvergens kódexjog, a polgári törvénykönyv megalkotása került előtérbe, ami Magyarországon is kifejezésre jutott, az európai és magyar kodifikációs doktrína és precedenciális, jogalkalmazási tapasztalatok alapján. A modern (polgári) korban, a XIX. és XX. századi európai kódexekben érvényre jutott a közösségi jog, melyet minden nép elfogad: ezek ma, a XX. század utolsó két évtizedében, és a XXI. században az emberi jogok gondolatában, az állampolgárok törvény előtti jogegyenlőségében, a jószokások (a magyar jogban jóerkölcs), a jóhiszem (*Treu und Glauben, bonne foi*) tiszteletében nyilvánulnak meg.

Az európai jogi kultúra, azaz doktrína, mely a polgári jogegyenlőséget tűzte ki célul, nem tartotta elegendőnek a *generálklauzulákat*, polgári jogi kódexekben *jogintézményi* szinteken operacionalizálta, konkretizálta ezeket. Megmutatkozott, hogy a csupán az absztrakt értékek, nem elegendőek a jogviták méltányos rendezésére. A generálklauzulák (konkrét) jogintézmények hiányában, nem mutatkoztak elegendőnek a jogviták megoldása tekintetében. Áttételesen: a szín fogalma magában foglalja a feketét és a fehéret, egyaránt. A jogintézményi opera-

1 ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 302.

2 Ld. Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 40.

cionálizáció, konkretizáció, közelít az egyes színekhez és azok értékítéletéhez. Ami tegnap jónak tűnt, ma már rossznak tűnhet, vagy megfordítva. Mégis, a kétes túl tág értelmezést lehetővé tevő, absztrakt tartalmuk ellenére, a polgári jogi alapelvek (akaratszabadság, jóhiszem és tisztesség, a polgári jog alanyainak mellérendeltsége a polgári jogi kapcsolatokban), – tartalmazták azokat az etikai értékeket, amelyek tartósnak bizonyultak. Ide tartoznak azok az alapelvek, amelyek az emberi élet tisztelétét (pl. öröklésnél a *nasciturus pro iam nato* vétele), a személyiségi jogsultságokat, az adott szó (*consensus, pacta sunt servanda*) betartásának kötelezettségét, szorgalmazzák. Igaz, a *clausula rebus sic stantibus* „lazításával”. Utóbbi a tartós magánjogi szerződéseknél, jutott kifejezésre. A „lazítási” feltétel az lett, hogy a szerződés megkötésének pillanatában fennálló körülmények teljesítés idején előre nem látható és elháríthatatlan külső körülmények hatására, elnehezítették a teljesítést. (*Theorie de l'imprévision*). Ami óhatatlanul a szerződés, a szorult helyzetben levő fél kérelmére, bírói közreműködés által történő méltányos módosítását, vagy felbontását helyezte előtérbe. Ide tartoznak továbbá az akaratszabadságot, magánautonómiát korlátozó általános szabályok, pl. a közrend (*l'ordre public*), a különleges törvényi tilalmak, vagy korlátozások, melyek érinthetik a szerződés tárgyát, jogcímét (*les causes des obligations*) és alaki kellékét.

II. A recepcióról

Az antik jog jogintézményi szinten történő *recepciója* (ld. Hamza, op. cit., 146-180.) a modern polgári kor európai kontinentális polgári jogi kódexeiben nemzetinek minősíthető kódexeket egymással *konvergenciáig*, összehasonlíthatóvá, azonos jogelvi értékek mentén azonos értelmezéshez (pl. Wilhelm

Brauneder) vezettek. Kialakult a *jogértelmezés* doktrínája, köszönve a XIX-XX század modern civilisztikai jogelméletnek. Elsősorban az *akarati* és *nyilatkozati* doktrínának (Savigny, Windscheid, Zittelmann, Thöl-G, Saleilles-Fr, stb.) Ezek mentén jöttek létre a kódexekben az ún. nem tudatos akarathibás (tévedés, megtévesztés, kényszerhatás) szerződések és a tudatos akarathibás (a színlelt és titkos fenntartású) szerződések jogkövetkezményei. Az akarati és nyilatkozati elmélet végül is nem csupán a belső pszichológiai értelemben vett szubjektív jogügyleti akaratot, hanem a nyilatkozat objektív értelmezését is figyelembe vette. (*Wilens- und Erklärungslehre*). A jogügyletek értelmezési doktrínája, ennél fogva, figyelembe vette a *nyelvi, logikai, ún. történeti, szisztematikus* értelmezés módszerét, beleértve a főszabály szerinti *restriktív (exceptiones non sunt extendendae)* és kivételes *extenzív* értelmezést, továbbá a precedensjogban szigorú tényállási azonosság esetében, az *analógiát*, mely pótolhatja a *joghézagot* (a régi magyar jogi szaknyelvben: jogürr).

Habár a kódexek nemzetiékké váltak, a jogintézmények recepciója és a jogintézmények értelmezési doktrínája alapján, *azonos jogintézmények alkalmazása a nemzeti jogokban azonos, vagy nagyon hasonló szankciókhoz, jogkövetkezményekhez vezettek*. Pl. a jó erkölcsbe, jó szokásokba ütköző szerződések semmisék; vagy az akarathibás (tévedés, megtévesztés, kényszerhatás alatt létrejövő szerződések) megtámadhatóvá (relatív semmissé) nyilváníthatóakká váltak. A *szerződési akarat autonómiája tehát nem abszolút*, annak közrendi (*l'ordre public*), vagy magánjogi korlátozásai (jogügyleti akaratok valós egyetértése) alakultak ki. Az *abszolút semmisség* a közrendsérelmes és kényszerítő jogszabályokat sértő szerződést sújtja. Kialakult a *részleges semmisség* doktrínája, mely szerint csupán a kényszerítő joggal szembeni szerződési klauzula nyer, bírói marasztalás alapján, semmis-

ségi kérelem mentén, semmisséget, s amennyiben a megsemmisített klauzula a szerződés érvényben tartása, a felek akarata szerint is mérlegelve, elfogadható, akkor a bíró az érvényben tartás mellett száll síkra. A *megtámadható, akarathibás szerződéseknél* pedig, a megtámadás hiányában, a megtámadási határidő lejártával, a *konvalidáció* elve, tehát a megtámadható szerződések érvényesülése, ex lege hatályosítása jutott kifejezésre. A konverzió doktrínája szerint, a közérdeket sértő semmis szerződések egyedüli érvényben tartási módja, az, hogy a jóhiszemű szerződő fél kérelmére, a bíróság a semmis szerződést (pl. tilos tárgyú adásvétel), a kölcsönös kötelezettségek átalakításával engedélyezett (pl. haszonbérleti) szerződéssé alakítsa át, természetesen, a felek közreműködésével. A *feltétel és időtűzés* doktrínája az akarati elmélet értelmében lehetővé tette, hogy a felek a szerződés hatályát felfüggeszék, vagy hatályának beálltát halasszák, jövőbeni bizonytalan esemény beálltától függően (bontó és halasztó feltétel).

III. A precedens- és kódex-jogról

A polgári korszak polgári jogi doktrínája szigorúan elválasztja egymástól, a *hatalom-megosztás* doktrínájának mentén, a *törvényhozási* funkciót, mely kizárólag a parlament dolga, a *végrehajtási funkciót*, mely a törvények megvalósításának feltételeit biztosítja, mint a kormányzat és az ügyintézési szervek feladata, az *igazságszolgáltatási* funkciót, melynek szerepe az egyes jogviták megoldása, tehát csupán a jogalkalmazás. A szigorú hatalomági megosztás elmélete szerint a bíróságnak, a közigazgatásnak nincs jogalkotási szerepe. Legalábbis olyan értelemben, hogy jogforrásként szolgáljon, új alanyi jogok létesítése céljából. A kormányzat hozhat rendeleteket, de kizárólag a

törvény végrehajtása céljából. E rendeletek nem lehetnek törvényen kívüli alanyi jogosultságok forrása. Mint *Peschka Vilmos* jogforráselméletében találóan kifejtette, a jog egyedüli forrása a parlamenti törvényhozási tevékenység.

A jogforráselmélet *precedensjogi* változata, ezzel szemben azt vallja, hogy a jog forrása lehet a bírói állásfoglalás, ami korábbi jogesetek mentén jött létre és új analóg tényállású jogesetekre is egyaránt kiterjeszthetők. A precedensjog elsősorban olyan jogrendszerekben jutott kifejezésre, melyeknél elmaradt a parlament törvényhozási funkciója. A magyar történelmi jogban, kezdetben pl. a (Pozsonyi) Diéta eredetileg nem törvényhozási funkciót, hanem az igazságszolgáltatási feladatot látta el. Mint *Mezey Barna* vonatkozó munkáiban kimutatta, a Diéta, csupán a relatív monarchia idején vette át fokozatosan, a törvényhozási funkciót. Ez, tendenciálisan, majd csak a Széchenyi törvényhozási korszakban (1830-1844) jutott kifejezésre.

A *precedensjog* forrásait legfejlettebb változataiban, a mai európai jogi kultúra, melyhez az autentikus magyar civilizisztikai jogi kultúra, hosszú fejlődésmentében, folyamatosan tartozott, és tartozik – elsősorban az angolszász joghoz fűzi. Kevesebben gondolják azt, hogy a precedensjog eredeti forrása gyakorlatilag a római jogban fogant. Pedig úgy tűnik, igazán így volt. A római jogi precedensjogi gondolat abban a „kezdetleges” római jogi korban fogant, amikor a törvények hiányában (pl. a *senatus consulta* révén), az igazságszolgáltatási szervek az egyes jogvitákra nézve, ad hoc módon, a méltányosság alapján, pótolták az általános jogszabályok hiányát. Az eredeti római jog inkább volt precedensjog, mint kódex-jog, lévén, hogy a XII táblás törvény nem nyújtott elegendő keretet a jogviszonyok konkrétabb szabályozására. A kódexjog egyfelől a nyugati régióban indult meg, Burgundiában, majd a birodalom szétszakadása során a kelet-római birodalomban, Diokleciánusz (III. sz.) és

Jusztiniánusz (VII. sz.) császárok jogalkotásaiban alakult ki. (Ld. *Hamza, A római jog és hatása*, op. cit., 113–125. old.). Ezek azonban elsősorban kazuisztikusak voltak. E kódexek szisztematikus szemléletét és jogintézmény megalapozását, majd csak a morális teológia középkori képviselői, pl. *Bartolus*, *Baldus* és mások végezték el.

A polgári korszakban, a XIX. század közepén az európai és ezzel szinkronban a magyar jogelmélet, a precedensjogi, mint bírói jogi jogforrás helyett a kódexjogot, tehát a törvényi jogot helyezi előtérbe. Következménye ez, a rendi társadalmat felváltó, jogegyenlőséget meghirdető filozófiának és annak, hogy egymástól elvált a törvényhozói, államigazgatási- végrehajtói és jogalkalmazási (bírói) hatalom, továbbá a jogállam fogalma. Ezeknek mentén az egyes eseteket elemző precedens, azaz bírói jog – melynek fogódzói a korábbi hasonló jogesetekben kimondott ítélet, a méltányosság – helyett az előre ismert törvény a Ptk. a mérvadó, általános, mindenkire egyaránt érvényes törvény.

Sőt, az állami szervekre is, amennyiben ezek az állam nevében pl. természetes személlyel kötött szerződési jogi kapcsolatba lép. Az állam ez esetben nem alkalmazhatja az adminisztratív (ügyintézési) jogra jellemző szubordinációt (főlrendeltséget), köteles a polgári jogi koordinácót (mellérendeltséget) elfogadni. Ennél fogva, az állam, ha szervei által jogellenesen, visszaélően kárt okoz állampolgárának, köteles azt megtéríteni ugyanúgy, mintha azt természetes személy okozta volna. Az európai kódexjogok (BGB, Cc, OÁPTK), előzetesen, nem minden diskurzus nélkül, elfogadták az általános károkozási tilalmat, ebben azt is, hogy a károkozási jogviszonyban, az állami szuverenitás örve alatt, az állam nem mentheti ki kárfelelősségét, az általa, azaz szervei által jogellenesen okozott kárért, amit az állampolgárnak okozott.

A magyar jogi gondolkodásra, akár a precedenciális, akár kódex

felé törekvés időszakában (XIX. sz. közepétől az XX. század első évtizedéig), nem volt jellemző az állam automatikus kárfelelősségi kimentése. Gondoljunk csak a Széchenyi korszakra, mely a fejlesztést jelentő kisajátítást térítéses kárpótlás útján valósította meg. Az állami kárkimentést a szovjet oktrojált rendszer kényszerítette rá Magyarországra (1945–1989), és „természetesen”, beleértve a Kárpát medence egészét, az ún. utódállami „ölelésben”.

IV.

Elévülés és elbirtoklás

Hamza a római jogi hagyományok elemzése alapján, a mai európai civilizisztikai jogfelfogással összhangban állapítja meg (*Hamza*, op. cit. ad 22–45.), hogy az elévülés (*praescriptio*) és az elbirtoklás (mint tulajdonképpen ún. eredeti, jogelőd nélküli és jogelődötől történő derivatív tulajdonszerzés), az *usucapio*, egymással nem párhuzamos, tehát az elévülés egymagában nem vonja magával az elbirtoklást. Egyiknek és másikkal, külön feltételei vannak. A mai európai jog a klasszikus polgári jogi kódexek mentén, elsősorban az ún. kötelmi jogi követelések elévülését irányozza elő. Ami azt jelenti, hogy a törvényben megszabott (szubjektív és objektív) elévülési határidő múltával a kötelmi követelés természetes kötelemmé alakul, azaz elvben bírói jogérvényesítés lehetősége nélkül marad. Marasztaló kereseti kérelem ellenére azonban, alperes elévülési kifogásának benyújtása esetén, a bíróság elutasító ítéletet hoz, ugyanis a bíróság az elévülésre hivatalból nem ügyel, de kifogásra (*exceptio*) igen. Az elévülési kifogás hiánya esetén pedig a bíróság az alperest akkor marasztalja, ha megállapítást nyer a felperes keresetének jogszerű jogcíme, jogossága. Vitás a mai polgári jogban, hogy a dologi (tulajdoni) jogosultságok (ún. *dorit éternelle*) elévülhetnek-e. Ám, nem vitás, hogy az ingó dolgokon megvalósítható, jóhiszemű birtok alap-

ján, a törvényben megállapított határidőn belül, az elbirtoklási tulajdonszerzés. Ehhez az szükséges, hogy az eredeti tulajdonos nem gyakorolja tulajdoni jogosultságát, a jogszerző a dolog birtoklását, háboríthatatlanul abban a hiszemben gyakorolja, hogy ő a tulajdonos. A rosszhiszemű birtok címzettje a törvényben megszabott, általában hosszabb határidőn belül szerezheti meg tulajdoni jogosultságát a birtokában levő dologon. Bejegyzett ingatlan dolog esetében a tulajdonos ellenében azonban az elbirtoklás nem valósítható meg, a magyar jogban az az ingatlan-nyilvántartásról szóló törvény szabályai értelmében, újabban az új magyar Ptk. ingatlan-nyilvántartási elvi rendelkezéseinek nyomán, a bejegyzett, bekebelezett jogosultságok *erga omnes* hatálya miatt.

V.

A római jogi pönális és modern polgári jogi kárpót-lási jellegű deliktuális felelősség elválásának tendenciális fejlődésmentéről

Vannak a római jognak olyan részei, melyek a mai civilisztikai rendszerekben, római jogi felelősségi rendszerhez képest csupán a *terminus technicus* szintjén maradtak azonosak (*delictum*), egyébként jogi tartalmukban jelentős, lényeges változást mutatnak fel (Ld. Hamza op. cit. ad 80-94.) A római jog hosszú fejlődésmenete során nem választotta el egymástól a büntető és a polgári jogi delictumot. Ebből következett a római jogban a polgári és büntető jogi felelősség pönális jellege (a római

jogban pl. a duplum intézménye, mely szerint a károkozó akár az okozott kár dupláját is köteles volt megfizetni). A modern kor civilisztikájában a két felelősségi rendszer egymástól céljaiban és ennél fogva szankcióiban is különvált: a büntetőjogi felelősség célja a delictum okozójának közjogi büntetése, vétkességének arányában, míg a polgári jogi felelősség rendeltetése magánjogi, a károsult vagyoni helyzetének helyreállítása. Ezért a mai polgári jogi felelősség nem ismeri el a *punitív* jellegű *duplum*, vagy *triplum* fogalmát. Ehelyett az *in integrum restitutio* (a károkozást megelőző helyzet helyreállításának) szankcióját tartja helyesnek, vagyis azt, hogy a térítés csupán akkora lehet, amekkora az okozott kár – vagyis a *damnum emergens* és a *lucrum cessans* mértékében.³

³ Ld. pl. Szalma József: Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2008, 236.

Summary

TAMÁS LÁBADY:
The most significant changes of non-contractual liability law in the new Hungarian Civil Code

The new Hungarian Civil Code (Act V of 2013) also modernizes the non-contractual liability law in several aspects. Even if the so-called general clause (basic rule) of non-contractual liability remains unchanged, its constitutive elements – like unlawfulness (wrongfulness) of the conduct causing the damage, the question of causation (the link between the unlawful conduct and the damage as consequence thereof), the principle to provide total reparation – are regulated in detail in the new Civil Code. The new Code also introduces new provisions with regard to plurality of persons causing the damage, respectively the forms of reparation. Furthermore, several of the provisions on particular instances of non-contractual liability have been modernized. The objective of this survey is to present these changes and to examine its possible impacts on judicial practice.

FERENC IRK:
Deviance, Sin, Crime, Macrocriminality

The cut-off criteria of deviance, crime and criminal definition helps the understanding the system of macrocriminality. This is partly due to labeling approach, partly organizing the content elements of danger to society can be achieved.

LÁSZLÓ PRIBULA:
Negative Interesse as Obsolate Legal Institution?

Negative interesse (reliance damages) has several decades of history, however, after the transition its existence became questionable. According to the judicial practice, it was applied characteristically in the case of unconcluded contracts, if the behavior was not illegal, but due to intentional behavior the person relying on this suffered damages. Meanwhile, though, the practice changed this position to favor the damaged party, fully considering the general prohibition of causing damage. Unnoticed, negative interesse was awarded under such conditions that neared this institution to the liability for delictual damages. For all those reasons, regulating negative interesse in the civil law might go unnecessary in the near future.

Zusammenfassung

TAMÁS LÁBADY:
Die wichtigsten Änderungen des außervertraglichen Haftungsrechts im neuen ungarischen Zivilgesetzbuch

Mit dem Gesetz Nr. V aus dem Jahr 2013 über das Zivilgesetzbuch wurde das außervertragliche Haftungsrecht Ungarns an vielen Stellen erneuert. Obwohl die Generalklausel der außervertraglichen Haftung unverändert blieb, werden ihre inhaltlichen Elemente – wie die Rechtswidrigkeit der Schädigung, die Kausalität, der Grundsatz der Totalreparation – im neuen Kodex im Detail geregelt. Das Gesetz führt neue Vorschriften für Mittäterschaft und Beteiligung sowie für die Art und Weise in der die Ersatzpflicht zu leisten ist, ein, weiterhin werden an vielen Stellen auch die speziellen Haftungstatbestände erneuert. Der Aufsatz geht diesen Änderungen nach und analysiert die möglichen Auswirkungen dieser auf die Rechtsanwendung.

FERENC IRK:
Devianz, Sünde, Straftat, Makrocriminalität

Das Definition den "Cut-off"-Kriterien der Devianz, Sünde und Straftat hilft das Verständnis des System von Makrocriminalität. Dies ist teilweise auf Labeling Ansatz, teilweise die Systematisierung der Content-Elemente von gesellschaftliche Gefährlichkeit erreicht werden kann. Die Pflege der Makrocriminalologie ist eine dringende Aufgabe für den neue Wertschätzung die globalen Devianzen und für Unterstützung des modernen Strafrechtsgesetzgebung.

LÁSZLÓ PRIBULA:
Das negative Vertragsinteresse – ein überholtes Rechtsinstitut?

Das Rechtsinstitut der Haftung fürs negative Vertragsinteresse in Zusammenhang mit konkludentem Verhalten blickt auf eine Vergangenheit von mehreren Jahrzehnten zurück, aber seit der Wende wurde die Notwendigkeit seiner Aufrechterhaltung in Frage gestellt. In der Gerichtspraxis wurde dieses Rechtsinstitut in Zusammenhang mit im Ende nicht abgeschlossenen Verträgen zwischen Wirtschaftsorganisationen verwendet, und diente dazu, den, aus einem nichts rechtswidrigem, aber absichtlichem Verhalten resultierenden Schaden zu ersetzen. In der Zwischenzeit wurde aber die Praxis bezüglich Delikthaftung so geändert, dass eindeutig die Interessen des Geschädigten in den Vordergrund gesetzt wurden – mit der vollen Berücksichtigung des generellen Verbots der Schadenverursachung und des Gebots der Sanktionierung. Die Haftung fürs negative Vertragsinteresse wurde eigentlich so beurteilt, dass dieses Rechtsinstitut sich dem Rechtsinstitut der außervertraglichen Haftung näherte. Deshalb könnte die Regelung in der näheren Zukunft im Zivilrecht eventuell überflüssig werden.